

नं० ४८८४

नाम - मार्कण्डेयपुराणे देवी माहात्म्य व्याख्यानं

कृती - नागेशभट्ट कालोपनामकः शिवभट्टसुतः

पत्रसंख्या - ५६ पत्राणि सं. X

विषयः - पुराण माहात्म्यादि

देवीमाहात्म्यं सप्तशतीवा व्याख्यान
सहिता

धृष्टध

५४४५

५४४५

१ संज्ञा रविम कला

१२२१

श्री-
म-उमा
दी-
१

ओं नमः शिवाय ॥ सांकोरेयवाच ॥ सावर्णिः सवर्णायाः कृपायाः प्रपन्नः सावर्णिः वहादिना
द्विजः ॥ विलगदहताममनि ॥ अणानन्तस्य शेषतवित्तायोषधी ॥ निशामयज्ञानीहि ॥ तुगदे
रूपं ॥ तस्य नान्यमिजोहेताविनिसित्यनिषधः ॥ सूर्यतनयः ॥ दत्तसावर्णोदितिरसाधेयहा
ययकारादष्टमोमनुर्हकारस्यविशेषणं सूर्यतनयः ॥ सचाप्रिज्ञेजसितेनतत्रदिष्टतात ॥ ने
नतहीजरेफापलभ्यत ॥ नद्वतचरकारस्यलक्षणयोचाते ॥ तस्यवविशेषणान्तरम् ॥ सवर्णलो
हितमुक्तकसवर्णसहितप्रकृतिः तस्याप्रपन्नवत्तत्संबंधीतहाचकारः ॥ नद्वतलक्षणया
अप्रिमोविउक्तलोकेसूर्यतनयनिवेशि ॥ ३ निह्रीमितिद्वेपलत्रु ॥ नउत्पन्नितन्मेवप्रतिपाद्य

ओं नमः शिवाय ॥ सांकोरेयवाच ॥ सावर्णिः सूर्यतनयोमनुः कथ्यतेधनः ॥
देवतायाः उत्पत्तिनिशामयेनिसंबंधः ॥ केचित्तुषष्टरमिनिसूर्येणपरिते ॥ उकारोतरेचतत्रास्तिनेन
हूमिनिलत्रु ॥ आयेपरेतस्यदिपारा ॥ ओं ह्रीं ह्रीं क्लीं क्रोपेंतोभयमोहयोक्तीलयोक्तीलय ॥ ओं नमः
शिवाय ॥ तपस्यतेमहात्मानेसांकोरेयमहामुनिम् ॥ वामशिष्योमहातेजाजैमिनिः पयष्टुतः ॥
जैमिनिरुवाच ॥ मत्ततरेपुगसामिन्नुत्तियत्रप्रकाशितम् ॥ सावर्णिकोनाममनुर्भट्टात्सविवभूव
तुः ॥ ओं चैदिकामाहात्म्य ॥ प्रथमचरित्रस्यसावर्णिः सूर्यतनयः ॥ तमेवस्यव्रथात्रैविरुहाकाली
देवताः ॥ गायत्रीकुंदोनेदज्ञाशक्तिः ॥ १ कदनिकावीतम् ॥ अग्रिस्त्वितमयाकालीप्रोत्पद्येथमोय

काममोक्षार्थे पाठे विनियोगः ॥ अथ ध्यानम् ॥ ओं त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ॥ सैव भवतु मे गन्तव्यो मार्गधरः ॥ शोभे
सुदधती कर्णेभ्यो नमोः सर्वेभ्यो नमः ॥ यामसौ त्वापि ते हरो कमलजो हन्ते मयुं कैरभम् ॥ नीला
शमयुनिमास्य पददशकांसेवेमहाकालिकाम् ॥ १ ॥ द्वाही जह्वये लज्जावीजं मनेकशः चामेरापदम्
धृमेध्याये ज्योत्स्वायै श्रुतादौ यैः शिते स्वोदये त्रस्यो ह्यश्रुतः ॥ एवम् ॥ द्वेपेपे द्वी चामेरायै स्मारेति
दृष्टाणो जलमंत्रः स्तोत्रे ॥ किंच ॥ त्रिधामात्रे त्वादिनां प्राणवः ॥ वागी जलज्जावीजेन पृथ्वी
वीजं लकारः ॥ तमस्य ते श्रुतेनाग्निरूपतोक्तेस्तद्दीयेतः नयेत त्वाप्येते श्रुतेन रात्रि मनया

निष्णामयत इत्यत्रिंशत्तराद्दत्तमेवम् ॥ २ ॥

लक्ष्मीवोधक ईकारः ॥ विंशत्स्वरूपेणेति लीमितिलुं नमः श्रुतिपंचमेमाया कामयो अद्विः पाठो
नेकशस्तु द्वारः ॥ तेन शोपे द्वी लीं लीं लीं नमः श्रुति ॥ नवोणं त्रिमंत्रः ॥ किंच पे द्वी लीं चामे
रायै पूर्ववत् ॥ विचित्रमित्यत्र विविचि ॥ भूयश्चेच्छाम्यहमित्यत्र च ॥ श्रुतिनेन विंश ॥ श्रुतिलुं
तेन शमरोक्तं नवाणो त्रेत्याहः ॥ एवमन्यदप्युक्तं ॥ यद्यपि ॥ एतदुपक्रमे प्रश्ने अस्मिन्कल्पे समयेन
भविष्यंति महामुने ॥ मनवस्तान्माचक्षते पुदेवा दयश्च ये श्रुते वाक्तेन यापि ॥ सावर्णि कार्या
न कथनोत्तरमाकांक्षेयपुराणे सावर्णिकमिदं सम्यक् प्रोक्ते ॥ मन्ते नरे नरे ॥ नयेव देवी माहात्म्य

श्री-
प्र- ३-
टी-
२

एष्टमेतन्नोदितमित्युपसंहारेण तद्विषयज्ञेष्टकिं प्रश्नस्याप्युत्तरायत ॥ उपक्रमप्रश्ननिबंधस्तु पल्लवाणां
मिति बोध्यम् ॥ उपक्रमप्रश्नकोशप्रश्ननिबोधः ॥ १ ॥ महामायेति ॥ विसृष्टाप्रतीति साधनं मायान
स्यामहत्वं च सर्वविषयत्वमिति ॥ महामायेष्टरे शक्तिः ॥ तस्या अनुभावः ॥ इदमस्य भवति तीक्ष्णम
न्वेतरे किंचिदधिकेकसमनिपुणत्वकः कालः यद्यन्येन तत्तथा तत्प्रकारे निशामयेत्यनुसंगो दर्श
नः ॥ भागभगसमहः ॥ ऐश्वर्यस्य समग्रस्वधीयस्य यस्य सः श्रियः ॥ ज्ञानवैराग्ययोश्चैव यत्सो भगवत् ॥

२
महामाया अनुभावेन यस्यामन्तं तदधिपः ॥ सवभूतमहाभागः सावर्णिस्तनयोरवेः ॥ २ ॥
स्वार्गे चिषंतरे पूर्वचत्रवशा समुद्रवः ॥ सुरधानामराजा भूत्समस्तोदिति मेरुले ॥ ३ ॥ त
स्य पालयतः सम्यक्प्रजाः पुत्रानि वीरसान् ॥ वभूवुः शत्रुवो भूषणः कालाविधिं सिनहि

तिंगनेति ॥ विसृष्टाणाम् ॥ २ ॥ स्वार्गे चिषंतरे स्वार्गे चिषाधिकारे पल्लविते ॥ द्वितीयमन्तं तरे ॥ पूर्व
मिति ॥ कथा कालापेक्षया चैत्रस्यैव मनोः सतः नामेति ॥ प्रसिद्धानामनामिनो रभेदाद्धानाम
राजेति ॥ सामानाधिकरण्य ॥ ३ ॥ तस्येति ॥ सम्यक्प्रजा निशास्त्रानुसारेण कालासुरयस्य वराज
धान्योत्तरे तथा ॥ अनिशयेन कालाविधिं सिन इत्यर्थः ॥ ४ ॥

तस्यैरिति॥ अतिप्रबलदेउकतः कुंदसत्तात्मधारयादिति॥ इदं पञ्चयनिमित्तं नूनैर
 ल्यसाधनैः॥ ५॥ ततः॥ ततः भंगानुत्तरं॥ तैः प्रबलैः शत्रुभिर्गक्रातो महाभागः॥ सुपुरमा
 यातः॥ निजदेशाधिपताभवत्॥ नसावैभोगइत्यर्थः॥ भाव्यतज्जन्मभवेजन्मातेरेणसहारा
 ज्यबुद्धिस्थीकृत्यमहाभागइत्युक्तम्॥ ६॥ अमात्यैरिति॥ ततः तस्य सावै विभक्तिकस्तसिः तत्र

तस्यैरभवयुद्धमतिप्रबलदेउिनः॥ नूनैरपिसत्तैर्युद्धेकोलाविधेसिभिर्जितः॥ ५॥ त
 तः सुपुरमायातो निजदेशाधिपोभवेत्॥ आक्रांतः समहाभागस्तैस्तदाप्रबलारिभिः॥ ६
 अमात्यैर्वलिभिर्देष्टुर्देवलस्यउरगत्मभिः॥ कोशवल्वापहृतेतत्रापिसुपुरततः॥ ॥
 ततोऽगयायाजेनरूतस्वाम्यः सभूपतिः॥ एकाकीरयमारुह्यजगामगरनेवने॥ ६॥
 सतत्राश्रममद्रादीदिजवर्जस्यमेधसः॥ प्रशांतश्चापराकोणमुनिशिष्योपशोभितं॥ ८

सपुरेपिकोशोर्यसंचयः तुलंमैन्यंचापहृते॥ आत्ममात्कृतं॥ इष्टंरजविषयदेवतंउरगत्मतेरा
 ज्यलोमाक्रांतं॥ इवलंतेदीणवलतेरिपुकताभिभवात्॥ ॥ ततः॥ इतस्वाम्यः रूताधि
 पत्यः॥ एकाकीश्रमहायः॥ ६॥ सतत्रेति॥ मयाइतिअविनाम॥ वस्तुतावमिष्टस्यनामोत्तर
 महालक्ष्मीममानच॥ जन्मानिचरितैः सदैवलोत्रैर्वेदनादिना॥ कथितानिपुणशक्रवसिष्ट

मिदं प्रमुखाः सरत्तरा

श्री-
प्र-उ-
दी-
३

नमस्तस्मै ॥ सायेचिषेत्तरेगज्ञेसरयायमस्तत्तने ॥ समाधयेचैवपायप्रशांतायावसीदत ॥ इति
लक्ष्मीनंशोक्तः ॥ शीघ्रस्तुपमाख्यायपुगाविप्रस्यनेधमः समायाज्ञाययामाससरयायमसाध
यइत्यन्यत्र ॥ प्रशांततेपरिहाविराजतस्मिन्निभिल्लहिषेष्टशोधितमित्यर्थः ॥ १॥ तस्याविति
कंचित्कालमिति ॥ कालाधनोरितिद्वितीया ॥ इतश्चेतश्चनियतदिदेशं ॥ सुनिवरेति ॥ भागुरि

तस्यौकंचित्सकालंचमनिनातेनसक्तः ॥ इतश्चेतश्चविवरंस्मिन्मुनिवराश्रमे ॥ १॥
सोचितयत्नदानत्रममत्वाकृष्टचेतनाः ॥ मत्तुवैपालितेपूर्वमयाहीनपुरंरहितत ॥ १॥ मद्रु
नैस्तेरसहृन्नैधमेतःपाल्यतेनवा ॥ नज्ञानेसप्रधानामेष्टरहस्नीसदामदः ॥ १॥ मम
वैरिवशायातःकान्भोगानुपलप्यते ॥ यममानगतानित्यप्रसादधनभोजनैः ॥ १॥

संशोधनमाश्रमविशेषणवा ॥ १॥ सोचितयदिति ॥ ममेतिषष्ट्यंनप्रति रूपकमव्ययंतस्यभा
वाममतेममेदमित्यभिमानः ॥ तेनाकृष्टानिब्रह्ममार्गादयकृष्टाचेतनावुद्धिर्धेस्यसःमत्तु
वैःपूर्वज्ञैरित्यर्थः ॥ हिषादष्टरगोउत्तरंश्लोकैनात्ययः ॥ १॥ मद्रुनैरिति ॥ तस्यापालनेहेतु
रसहृन्नैरिति ॥ प्रधानैर्महामात्रैः सहितमप्रधानः शूररहस्नीतिकर्मधारयः किमवस्थइति
नज्ञानेइत्यन्ययः ॥ १॥ ममेति ॥ वशायातेचकान्तियतः ॥ कीदृशान्नानज्ञानइत्यस्यानुषंगः ॥

अनुगताः सेवकाः सेवकत्वेहेतुः प्रसादेत्यादि॥ प्रसादस्तुष्टिदानं धनं मास्तिकादिवेतनं भोजनं
प्रतिदिनं दीयमानं॥ अन्यानुवृत्त्यावृत्त्यनपेक्षितवः॥ भवमिति वितर्कं ह्यमामित्यध्याहारः॥ १४॥
असम्यग्मिति॥ आद्यतरीयांशाधिकोऽप्ययोऽसम्यग्वायः॥ सततमित्यसमस्तं कोशोधनमूलं॥
अन्यदनुक्तमपि॥ १५॥ तत्रेति॥ अस्मार्थत्वादिः विशेषेति॥ भागुरित्सेवाधनमेधाधिकतया आश्रम

अनुवृत्तं भवेनेद्यकुर्वन्त्यन्यमहीभूतां॥ असम्यग्वायशीलैस्तैः कुर्वन्निः सततं वाये॥ १४॥
सेवितः सेवितुः एव तस्य कोशो गमिष्यति॥ एतच्चान्यश्च सततं चित्तया मास्यार्थिवः॥
तत्र विप्रश्च माभ्यासे वै प्रपमेकं ददर्श सः॥ स एष्टस्तेन कस्तमो हेतुश्चागमनेत्रकः॥ १६॥
स शोक इव कस्मात्ते इर्मना इव लक्ष्मि॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य भूपतेः प्रणयोरिते॥ १७॥

विशेषणं वा॥ अभ्याशेति॥ कदे स वै प्रपः॥ भोऽन्यामंत्रणे यद्यपि भोऽन्यामंत्रवाद्याणविषयमेवो
चिते॥ तथाप्याश्रमे वाद्याणां तामेव संभवमालोच्य तदुमेण तद्वक्तिः॥ अत्र आश्रमे॥ १६॥ स शोक
इति॥ इष्टवियोगानुचिंतनं शोक इः एव निवेधनचिन्तावसादो दोर्मनस्य स शोक इव उपहतश
रीरत्वात्॥ इर्मना इव क्रियासंख्येयान्॥ इत्याकर्णेति श्लोकः स्पष्टार्थः प्रणयोरित्युभयः प्रश्रया

श्री-
प्र. ३.
री
५

माकोडेयेन सरघं प्रतिष्ठाप्युक्तावनदितायोभापुरैः ॥ किंवैष्णवाचेति जिज्ञास्य मालत्पमाकोडेय आह
वैष्णवाच ॥ समाधिरिति ॥ असाधुभिः पुत्रदोरैर्धनलोभादिरस्तः अधिलिप्ताभर्त्सितः तिया
वत् ॥ वादनैरपीत्यर्थः ॥ १८ ॥ विहीनश्चेति ॥ दारैर्पुत्रैर्मथनमादाय पृथीत्याधनैर्विहीनश्च ॥ अशस्या
दानात्तद्विरतः कृतो ह्यनहीनतां देवाभैः सह द्विवंधुभिः च निरस्तस्य कृतो ह्यनमधि आगत्य ॥

प्रत्युवाच स ते वैष्णवः प्रशुयावनतोत्तरं ॥ वैष्णवाच ॥ समाधिर्नाम वैष्णोरस्य त्रयोधनिनां
कृते ॥ १८ ॥ पुत्रदारैर्निरस्तश्च धनलोभादसाधुभिः ॥ विहीनश्च धनैर्दारैः पुत्रैरादायमेध
नैः ॥ १९ ॥ वनमध्यागतोऽरवीनिरस्तश्चात्र वंधुभिः ॥ सोहनवेमिपुत्राणां कुशलाकुशा
लात्मिका ॥ २० ॥ प्रहृष्टिस्तत्तनानां च दाराणां चात्र संस्थितः ॥ किं न तेषां पृथक्त्वममहमे
किं न सा प्रते ॥ २१ ॥ कथं ते किं न सहजादृष्टं त्राः किं न मे सुताः ॥ २२ ॥ राज्ञोवाच ॥ ये निरस्ता
भवान्नुवैः पुत्रदारादिभिर्धनैः ॥ तेषु किं भवतः स्मरमनुवधानि मानसं ॥ २३ ॥

त्यन्तयः ॥ १४ ॥ सोहमिति प्रहृष्टिर्वाता ॥ २० ॥ नामेव विज्ञातोति ॥ किं निनि ॥ किं निनि द्वयंचिक
ल्पनेषां पुत्रदारस्वजनानां पृथक् दारापत्यादौ ॥ कथं ते किं विविधा स्मरं त्रय्यवहारः सुताऽन्युप
लक्षणम् ॥ २१ ॥ राज्ञोवाच ॥ यैरिति ॥ धनैरिति ॥ भर्त्सनरूपे निरासे हेतुः किमिति प्रश्ने ॥ २२ ॥ ॥

वैष्णवावाच ॥ एवमित्यस्मद्गतम् ॥ अस्मदीयविषयकम् ॥ २३ ॥ यैरिति यैः पुत्रदारसृजनैः पतिराहं
सृजनराहं चराहं स्वरहः ॥ तेषु पितृयावियेषु पिमेमनः ॥ हायेवैत्यन्तयः ॥ २४ ॥ किमेतदिति ॥ ते
घोदोषज्ञानत्रपियनविगुणेषु पिवंधुषु प्रेमप्रवणंचित्रं करोमि ॥ तत्किमिति ॥ कस्माद्वेतोरेन

वैष्णवावाच ॥ एवमेतद्यथाग्राहभवानस्मद्गतं वचः ॥ किं करोमि न वभ्राति मम निष्ठुर
तामनः ॥ २३ ॥ यैः संत्यज्य पितृस्त्रहं धनलुब्धुं निर्गकतः ॥ पतिमृजनहं चराहं दिनेषु
वमेमनः ॥ २४ ॥ किमेतन्नाभिज्ञानामिजनत्रपिमहामते ॥ यत्प्रेमप्रवणंचित्रं विगु
णेषु पिवंधुषु ॥ २५ ॥ तेषां कृते मे निश्चासो दोमेन स्पृच जायते ॥ करोमि किं यन्न मनस्तेषु
प्रीतिषु निष्ठुरं ॥ २६ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ततस्तौ सहितौ विप्रतं मुनिं समुपस्थितौ ॥

त्रज्ञानामीत्यन्तयः ॥ २५ ॥ तेषामिति ॥ तन्निमित्तं ॥ यत्मे निश्चासारिकं जायते ॥ अप्रीतिरहितेषु
पितृमेमनो निष्ठुरं न तत्किं करोमीत्यन्तयः ॥ २६ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ततः ॥ सहितौ मित्रतैर्न
संगतौ समुपस्थितौ ॥ समुपसभौ ॥ २७ ॥ कृतेति यथा न्यायं यथा शास्त्रं यथा हं यथा योगं ॥ सं
विदंसे भाषा ॥ उपविष्टौ अंतर्भाषितराज्यं तेनोपवेशिता वित्यर्थः ॥ तेनेति कर्तृरिति ताया

श्री
प्र. ३.
टी.
५

काश्चित्सपरविषयाः ॥ २८ ॥ राज्ञोवच ॥ भगवन्निनि ॥ वदसेनि ॥ यत्तार्थे आत्मने पदं ॥ यत्नेन व
देत्यर्थः एकं रहस्यं तदाह ॥ मे मनसः संकल्पविकल्पात्मकस्यातः ॥ करणस्य स्वचित्ते निश्चयात्
सहृये आपन्नतां निरोधं विना ॥ एवायं यदित्यन्वयः ॥ संकल्पविकल्पात्मकमेव मे मनः करणं ।

समाधिर्नाम वैश्यो मौसव पाथिवसत्तमः ॥ २९ ॥ कृत्वा ततो यथा न्यायं यथा हर्तेन मे वि
दे ॥ उपविष्टो कथाः काश्चित्सु कृतवैश्यपाथिवौ ॥ ३० ॥ राज्ञोऽवच ॥ भगवन्स्त्वामहं प्र
ष्टुमिच्छाम्येकं वदस्व तत् ॥ ३१ ॥ एवायं यत्ने मनसः स्वचित्तायत्ततां विना ॥ ३२ ॥ मम त्वं
न राज्ञस्य राज्ञ्यांगेषु विलेष्टुपि ॥ ज्ञानतोऽपि यथाज्ञस्य किमेतन्म निरुत्तम ॥ ३३ ॥

न निश्चयात्मकमनो न मे तन्निर्णयेधिकार इति भावः ॥ २४ ॥ ३४ ॥ एवमेतमाह ॥ मम त्वमिति ॥ राज्ञे नि
समम्यर्थस्य शेषतः विवक्षया यष्टी ॥ राज्ञे इत्यर्थः ॥ ते सुमदीर्ये ते ज्ञानतोऽपि मम यथाज्ञस्य अज्ञ
स्येव राज्ञ्यादिषु ममत्वं ॥ एतत्किं किं निबन्धनमित्यर्थः ॥ साम्यमात्रसहृत्वे शराष्टुर्गवलानि
व ॥ राज्ञ्यांगानि प्रकृतयः यौ राणां श्रेणयोपि च ॥ एषु साम्यं प्रधानम् ॥ ३५ ॥

नारमेवतथाश्रयमपीत्याह॥ अयंचेति॥ निरुक्तः निरस्तः॥ उक्तिरस्यक्तः॥ नीत्युपसर्गपूर्वा
 क्तः॥ नथेति समुच्चये॥ ३२॥ एवमिति॥ विषये गत्यपुत्रादौ ममत्वेनोक्तं विषयाधीनं कृतं
 मानसं अतः करणं ययोक्तौ॥ ३३॥ तत्केनेति॥ ज्ञाननो विषये दोषवत्तत्तानवतोरपि ममास्यचे

अयंचेति॥ कृतः पुत्रैर्दोरैर्भृत्यैस्तथोक्तिः॥ सज्जनेन च संन्यक्तं स्नेषु हादीनं तथाप्य
 ति॥ ३४॥ एवमेव तथा हेचदावप्यत्यंतदुःखितौ॥ दृष्टदोषेपि विषये ममत्वात् कृष्टमान
 सौ॥ ३५॥ तत्केनेति तन्महभागयन्मोहो ज्ञानिनोरपि॥

तिष्ठवानपि॥ उभयनिष्ठमोहस्यापुक्ततमाह॥ यत एवापतज्जातीयामरुताश्रयिवेकौ यस्य
 अविवेकवतो भवति॥ नतदोषज्ञानरूपविवेकवत्तदिति॥ आवयोः सापुक्तेति भावः॥ ३६॥ अ
 श्रौत्रोत्तरमाह॥ अरिहवाच॥ ज्ञानमिति॥ ननु ज्ञानमात्रस्य मोहः॥ वैयधिकरणं तवाभिम
 ते ज्ञानविशेषस्य वा॥ नयः॥ सर्वस्यैव निर्मोहतत्प्रसंगदित्याह॥ ज्ञानमिति॥ अन्यस्तत्तथा

श्री
म. ३.
ही.
६

रहसिस्तुतेभवति २५

पीत्यनेन तं विषयाने विषिणो निबन्धातीति ॥ विषयो बंधकः ॥ न ह्येगोचरे विषये ज्ञानं सर्वस्य जेतो
रस्ति न च मोहाभाव इत्याह ॥ विषयश्चेति ॥ एवं वक्ष्यमाण एष कथं भिन्नभिन्न प्रकारेण ज्ञानं
विषयं यातीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ तदेवाह ॥ दिक्वाधा इति ॥ केचिदुल्लाकादयो दिवा ज्ञानाभाववत्तः ॥ केचि
त्काकादयो रात्रौ केचित्किंचुल्लाकादयो मार्गादयश्च दिवा रात्रौ तत्पट्टयः ॥ अथाग्रनंधाश्च ॥

ममास्य च भवत्येवा विवेकांधस्य मदता ॥ ३३ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ज्ञानमस्ति समस्तस्य जेतो
विषयगोचरे ॥ विषयश्च महाभाग यानि चैव पृथक् पृथक् ॥ ३४ ॥ दिक्वाधाः प्राणिनः क
चिद्रात्रा बंधास्तथापरे ॥ केचिदिवा तया रात्रौ प्राणिनस्तत्पट्टयः ॥ ३५ ॥ ज्ञानिनो
मनुजाः सत्यं किंतु ते न हि केवलं ॥ यतो हि ज्ञानिनः सर्वं पश्यन्ति मृगादयः ॥ ३६ ॥

त्यर्थः ॥ एवं च ज्ञानमात्रस्य मोहवैयधिकरणे दिनादौ उल्लाकादीनां मोहो न स्यादिति भावः किं
च साक्षात्सादीनां दीवारात्रौ च विषयज्ञानवत्तां न कदाचिदपि मोहः स्यात् ॥ किंचुल्लाकादीनां सर्व
दैवमोहप्रसंग इति ॥ तेषामपि किंचिद्विषयेः मोहदर्शनात् ॥ एवं ज्ञानमात्रस्य मोहा वैयधि

करण्येतापि नापि भवत्येव मोहस्य मोहाभावनाधिक

ननुमनुष्याएवमेतानितेनाभिमताऽतिचेत्त्राह॥ ज्ञानिनऽति॥ मनुज्ञाज्ञानिनऽतिमेमतेत्ये॥ एक
नितेकेवलज्ञानिनएव॥ किंतुस्यमेववितकेर्पात्ररयति॥ नहि॥ किंतुज्ञानशऽवलितज्ञानिन
इत्यर्थः॥ एवंज्ञानेनज्ञानिताभिमानस्त्युक्तः॥ यतः॥ सर्वेपश्चादयोपि॥ एवंमतिज्ञानिनएवस्यः
हिरेवाथैभिन्नक्रमश्चपश्यतेनैवसिद्धेर्गप्रहणंतदिशेषप्रतिपत्त्यर्थः॥ ३६॥ तमेवार्थमनुष्णाणां
ज्ञानंचतमनुष्णाणांयत्नेषामगपहितां॥ मनुष्णाणांचयत्नेषांतत्त्वमन्यतयोभयो॥ ३७॥
ज्ञानेपिसुनिपश्येतान्यतगाच्छावचंचुषु॥ कणमोहादज्ञान्माहात्म्यासमानानपितथा॥ ३८॥
मानुषामानुजव्याचसाभिलाषासतांमति॥

पश्चादिभिरुक्त्यतप्रतिपादनेनदृढयति॥ ज्ञानंचेति॥ यत्प्रादृशंतततादृशं॥ मनुष्णाणांचय
त्नेषांरगादीनामित्यर्थः॥ अन्यदाहारभयमैषुननिद्रादृपमपि॥ उभयोस्तत्त्वसाधारणमित्य
र्थः॥ ३९॥ अर्थक्रियासाध्यमपितयोरस्तीत्याह॥ ज्ञानेप्रीति॥ तद्रोजनेननास्माकंरुमिरिति॥
ज्ञानेसत्यपि॥ पतगानिति॥ निरनुसारेस्वशरीरापेक्षयावरिरेगेषुपिश्रित्योतिरिति॥ ४०॥ ते
षुमोहज्ञानयोःसामानाधिकरणमुपपाद्यमनुष्येषुप्यार॥ मानुषाऽति॥ व्याचशब्दः श्रेष्ठवाचो

श्री.
प्र. ३.
री.

मानुषालोभान्प्रत्युपकारलोभान्नान्यनिसाभिलाषाः एते सुताश्चतुनिश्चयेन प्रत्युपकारायन
भवेति ॥ इदं किं न पश्यसीत्यर्थः ॥ एवं एवं एवं व्यावहारं पश्यतोपि ॥ अत्रः प्रपुनः सुतान्प्रनिसा
भिलाषाः ॥ इति मोहज्ञानयोः सा-वाधिकरणं ते सुपीति भावः ॥ ३५ ॥ नन्वेवंविधव्यावहारदर्शि
नां संसारद्विरिति ॥ कृतानेत्यत आह ॥ तथापीति ॥ एवंविधलोकव्यावहारसाक्षात्काराय यद्यपि

लोभान्प्रत्युपकाराय नन्वेते किं न पश्यसि ॥ ३५ ॥ तथापि मम तावत्ते मोहगते निपातिताः
महामायाप्रभावेन संसारस्थितिकारिणः ॥ ३६ ॥ तत्रात्र विस्मयः कायो योगनिद्रा जगत्प
तेः महामायाहरेश्चेतज्जया संमोस्यते जगत् ॥ ३७ ॥ ज्ञानिनामपि चेतांसि देवी भगवती हि सा
बलादाह्वयमाहाय महामायाप्रयच्छति ॥ ३८ ॥

तथापीत्यर्थः महामायाप्रभावेण कुर्जाम
मत्ताममेदमिति ॥ बुद्धिरेव भ्रामकत्वादावर्त इवावर्तः संसारे पुनः नः आवर्तयत्र तादृशो मोहगर्भे नि
पातिता मानुषाः ॥ संसारस्थितिमेव कुर्वेति ॥ ननु ततो विरज्येत इत्यर्थः ॥ आवर्तौ म्भसो भ्रमः ॥ ३९ ॥
ननु माया आश्रये येषां ज्ञान आहृत इति ॥ योगनिद्रा जगत्प्रेमः प्रधानांशः ॥ एतज्जगत्प्रयासं मो
हात्त इत्यन्वयः ॥ जगत्पतितं न तस्य मोहकोटिविहारी भावः सूचितः ॥ ४० ॥ भवाटशानो संसारिणां का

वर्तते अपक्वकषायणं योगिनामपि सामोहिकेन्याह ज्ञानिनामपीति ॥ आकषेत्त्यस्य विवेकादित्यादि ॥ मो
हवंतिकेनेतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥ तत्तज्ज्ञानं तस्याह ॥ तयेति ॥ तया मूलप्रकृतिरूपेणेत्यर्थः ॥ एवं च स्वकर्तव्य
संघट्टद्वयेपदं स्वभासेत्यर्थः ॥ विश्वसमस्तं ॥ नन्वेवमुक्तिर्लेभेयस्यादत्त आह ॥ सैषेति ॥ मोहकारणम
पि सा उपसर्गादिभिः ॥ सार्पितनित्यकर्मादिभिश्च प्रसन्ना मोक्षाय वदन्दा भवन्ति ॥ ४३ ॥ नन्वेकस्यै

तया विश्वजोते विश्वं जगदेतच्च गचरे ॥ सैषा प्रसन्ना वरदानरूपा भवन्ति मुक्तये ॥ ४३ ॥ सा विद्या
परमा मुक्तिर्हेतुभूता सनातनी ॥ संसारबंधहेतुश्च सैव सर्वेश्वरेश्वरी ॥ ४४ ॥ राजोवाच ॥ भग
वं काहिसा देवी महामायेति यां भवान् ॥ ब्रवीति कथं मत्पुत्रा सा कर्माणां श्रक्तिविज ॥ ४५ ॥
यत्संभावाच्च सा देवी यत्संख्यायद्ब्रवा ॥ तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि ततो ब्रूयाद्विदां वर ॥ ४६ ॥

वदन्तु नो बंधमोक्षो मय हेतुता उपपत्तेरित्यत आह ॥ सा विद्येति सर्वेश्वरस्येश्वरीं च रत्नसंघादिका ॥ अतो
न काचिदसंभावना तस्यामित्यर्थः ॥ किंच ॥ विद्याः विद्याभयद्रुपत्वादपि नैतदसंगतिरित्याह ॥ पर
मोत्रमपुरुषार्थसाधनी भूता विद्या ब्रह्मज्ञानरूपा सैव सनातनी ॥ आनादिरनेता च ॥ संसारबंधहेतु
विद्या च सैवत्यर्थः ॥ एवं वदितज्ज्ञानप्रकृत्युभयात्मकत्वाद्ब्रह्महेतुतापपत्तेरिति भावः ॥ तथा वक्तुमै
प्रथमेऽध्याये समुद्रालम्ब्युत्थाने ॥ इयं सा परमा शक्तिर्मन्त्रयोगीन्द्रादुपिणी ॥ माया मम प्रिया नंता
ययेदमोहितजगत ॥ अनयेव जगत्सर्वं सदेवा सुरमानुष ॥ मोहयामि हि जगत्प्रसामि विस्तारामि च ॥

श्री.
प्र. ३.
सी.
८

विद्ययावीक्ष्यवात्मानं तरेति विपुला मिमांसा ॥ सैषा सर्वजगत्सृजिः प्रकृतिस्त्रिगुणान्मिकेति ॥ ४४ ॥ वि
शेषजिज्ञासाया पुनः एकं नि ॥ गजोवाच ॥ भगवन्निति ॥ का किं ज्ञातीया केन प्रकारेण अस्याः कर्मच
किं ॥ ४५ ॥ यत्सभावेत्यादिना सभाय सह पोत्यन्निकारणप्रश्नयंत्रस्य विदो वरेत्यनेन ऋषिप्रोक्त
सर्वप्रमाणस्य निशिरोनुषायितं स्फुरितं ॥ ४६ ॥ उत्तरयति ॥ ऋषिरुवाच ॥ नित्येव मेति ॥ जग
त्सृजिः त्वेनेन मुख्या शरीराभावो धनितः ॥ जगदाश्रय ॥ भूता प्राक्क्रियत्यर्थे केन ज्ञातिप्रश्नोत्तरं च

४
ऋषिरुवाच ॥ नित्येव सा जगत्सृजिस्तया सर्वमिदं ततम ॥ तथापि तत्समुत्पत्तिर्विबुधाश्रय
तामम ॥ ४७ ॥ देवानां कार्यसिद्ध्यर्थमाविर्भवति सा यदा ॥

स्वरूपप्रश्नोत्तरं च ॥ तथा सर्वमिदं ततमित्यनेन सभावोत्तरं ॥ सृष्टिसभासेत्यर्थः ॥ तत्तं विस्तरितमित्य
र्थः ॥ व्याप्तमित्यर्थं कतेचित्सभासेत्यर्थः ॥ नित्येनेन मुख्यात्यन्तैरभावात्कारणस्य सततमभावे
न गौणेषां कारणान्यत्रीति दर्शितम् ॥ तेनोत्पत्तिनकारणप्रश्नोत्तरं ॥ समुत्पत्तिः ॥ गौणी सा ॥ म
मेत्यपादानस्य शेषतः विवक्षा योषष्टीमत्त इत्यर्थः ॥ ४८ ॥ देवानां कार्यसिद्ध्यर्थमिति ॥ कर्मप्रश्नोत्तरं
अनेनैव देवप्रार्थनया आविर्भवस्य धननात् ॥ कथमुत्पत्तयेत्युत्तरमपि किंच जगत्सृजिः तेन विगुट्ठप
त्समुक्तं ॥ विगुट्ठेव सर्वावतारमूलज एहे पौरुषरूपं भगवान्महदादिभिः ॥ समुत्पत्तौ उपाकलमादौला

कसमस्तयेत्यदिनावैराजं ह्यसुक्ता ॥ एतज्ज्ञानावतागणानिधानं बीजमव्ययं ॥ यस्यांशेनैव सृज्यंते देवनि
 यद्गुणदय इति भागवतोक्तः ॥ निधानं कार्यावसाने प्रवेशस्थानं ॥ बीजमुद्गमकारणं अव्ययं स्वयंचिर
 स्थापि आविर्भवतीत्यनेन चिदानंदस्यैव मायया तच्छरीरेन दर्शितमनुक्तं ॥ तदुक्तं ब्रह्मांडपुराणे
 स्त्रीपुंमलानुषंगेनात्मा देहो नास्य विज्ञातये ॥ किंतु निदोषचैतन्यं साव नित्या सकांतनुम ॥ साव नि
 त्यानित्यसाव सद्रूपं प्रकाशयति ॥ मैवेयं जनिर्विस्मयं न चापरा ॥ तस्याप्यसुरमोहाद्ये परेषां च कचित्कचि
 त् ॥ इः एवाज्ञानप्रमादींश्च दर्शयेच्छुद्धसद्गुणः ॥ यथात्रैव देव्यामधुपानं ॥ कज्जलादिकवाज्ञानं सने
 त्राचित्यसद्गुणे मोक्षाभावाय तेषां तदुपाये ज्ञानजो हरिः ॥ कस्मै सत्यं कदेहोपित्यं कदेहस्य देहवतः ॥

उत्पन्ने नितदालोके मानित्याप्यभिधीयते ॥ ५८ ॥

लोकानां दर्शयामास सद्रूपसद्रूपाकृतिमिति ॥ नंदगृहे भगवत्या अवतारेणैव मेव ॥ विसोरित्यपल
 क्षणं ॥ एवैव राभावतारेणोक्तं फलं ॥ रावणस्यैव रत्नबुद्धिप्रतिबंधेन मुक्त्यभावात् सत्यमिदं प्रमनुष्या
 निर्गिक्तेतरणाभावस्य ॥ तेन वृत्तत्वात् ॥ मर्त्यावतारस्ति ह मर्त्यशिदरां स्त्रीमंगिना गतिमिति ॥ प्रथमे
 अवतारे ॥ त्यादिना भगवतेऽन्यदपि फलमुक्तं ॥ यद्यपि रामकृतसौविर्जोशस्यैवैकं दस्यैव तत्तत्तस्या
 वतारो ज्ञेयः पितृत्राऽन्यमज्ञानमादृतं भूयस्तज्ञाननाटने स्पष्टम् ॥ शास्त्रवक्त्रादिधारणं ॥ तत्क्रिया
 भिर्गोविंदायनेकभगवन्नामधारणं चेत्येतावन्मात्रेण ॥ कस्मै स भगवान् स्वयमित्युक्तिः ॥ न त्वरामादी

तामभगवत्तत्तरेण ॥ रावणस्यैव रत्नबुद्धिप्रतिबंधेन मुक्त्यभावात् सत्यमिदं प्रमनुष्या
 निर्गिक्तेतरणाभावस्य ॥ तेन वृत्तत्वात् ॥ मर्त्यावतारस्ति ह मर्त्यशिदरां स्त्रीमंगिना गतिमिति ॥ प्रथमे

श्री.
म. ३.
टी.
५

कथं देव प्रार्थनया तत्कार्यं सिद्ध्यर्थं भवति ॥ इति जिज्ञासां निवर्तनं मोहकारणस्यैव च गता एष्टुतेनादौ मोहि
कायास्तमोगुणप्रधानाया अवतारवक्त्राभिनिर्वासादयोगनिद्रामिति ॥ कल्पानेव द्यादिनां ते ॥ योगनिद्रा
नाम सोचतर्भजो महाकाली शक्तिं भगवान् ॥ इत्यत्रिप्रलयं चैव भूतानामागतिं गतिम् ॥ व त्रिविद्याम
विद्यां च सवाचां भगवानित्युक्तं लक्षणः ॥ तेन भूतानां प्रलयकालं ज्ञात्वा स्वीयपालनं व्यवहारं तिरोधा
नमेत गतदं भवं मत्पालनं व्यवहारं तिरोधायां कौतामसी शक्तिमभजत ॥ पटेने च तया आत्मानमा
वृतं मानित्यर्थः प्रभुरित्यनेन संसृज्यत दं गीकारः ॥ न ततया बलादस्यावरणमिति धनितम् ॥ अतए

योगनिद्रां यदा विस्मृज्यते कार्यं वीकते ॥ आत्मीयं शेषमभजत्कल्पाने भगवान्प्रभुः ॥ ४॥
तदा ह्यवसृजे चोरो विद्यां तामधुके दभे ॥ विस्मृत्वा मलोद्भूतो हं तत्र द्याणमुद्यतो ॥ ५॥

वयोगनिद्रेत्युक्तं ॥ तेन इतरज्जननिद्रा च स्मोहपावशपापादतीन भवति ॥ लीलायां सखीवल्लोचनपिधान
मात्रं करोति ॥ न इत्तं हरिवंशे ॥ सखी सर्वश्रेष्ठमाया विष्णोः शरीरज्ञासंघानां गयणसखे स्थिता क
मललोचनेति ॥ तेन ॥ अंतः सुसूत्रपज्ञानानां देति ॥ मलोद्भूता वित्यनेनानयो इति नाम सत्तं सूचितम्
इतरत्पष्ट ॥ योगनिद्रा वसृज्यते वामहस्तस्य कनिष्ठिकाभ्यां भगवत्कारणयोर्मेलनेः कृप्यतौ निर्मित
वतीति कालिकापुण्ये भवतां च भगवतोपसाध्य मृत्युयावद्भवद्भानस्यैव मृत्युविषयकवरदाने
न क्रियत ॥ इति तयोर्भगवत्यावरोदत्त इत्यपि तत्र ॥ ५॥ ॥ ॥

ब्रह्माकेत्यनन्तरं॥सनाभीनि॥प्रज्ञानोपनिर्निर्णयेनेति॥ब्रह्मणोविशेषणंप्रसङ्गं॥न्यत्रपालनव्यवहारः।
म॥५॥तथावेति॥सपकाप्रमनन्यनिष्ठहृदयस्थतादृशःस्थितःसमश्चर्यः॥हृदयस्थितश्चरावर्षे
रेषारिवाविसर्गलोपः॥विबोधनायपालनव्यवहारप्रवृत्त्यर्थेनेत्रेन्युपलक्षणंसर्वोपस्थितताज्ञस्याःलो
केनत्रयोरेवभूयानिद्राभिव्यक्तिमत्तानेत्रेन्युक्तिः॥५॥योगनिद्रायांमूलशक्त्यभेदमज्ञाविशेषः॥वि
श्वेश्वरीमिति॥तत्रमेवविबोधात्तजगद्वात्रीमित्यादि॥धात्रीजननी॥अनेनतजगदुत्पत्तिस्थितिलयकर्तृत्वं
ब्रह्मालिंगदर्शितम्॥अतलामित्येतानिचिह्नानिद्राविशेषणानितेजसः॥प्रभुरिति॥ब्रह्मविशेष

सनाभिकमलेविस्मोस्थितोब्रह्माप्रज्ञापतिः॥दृष्टातावसुगौचोग्रौप्रसभेचज्ञानार्दने॥५॥त
थावयोगनिद्रातामकाग्रहृदयस्थितः॥विबोधनायांयहरेहरिनेत्रकृतालया॥५॥विश्वेश्व
रीतजगद्वात्रीस्थितिसंहारकारिणी॥निद्राभगवतीविस्मोत्तलानेतजसःप्रभुः॥५॥

एतत्तत्तत्तत्तन्नात्युत्कर्षोपाधनितः॥विस्मोहकतयाऽतरगोहकतमनाश्चर्यमित्यपिधनितमिति॥
आपातायः॥वस्तुतोविस्मोरितिगहोः॥गिरः॥इतिवत्त्वष्टीविस्मृष्ट्यानिद्रामित्यर्थः॥ब्रह्मापिसर्व
श्रः॥सर्वशक्तिमोहोक्तानुग्रहायस्वयंमोहितश्चसुदुःखनिवृत्तयेऽवभगवतीस्मौतीहृद्यम्॥
सर्वज्ञादि॥वैषामुपक्रमेदर्शितमेवति॥नवश्रिद्धिरोधः॥५॥कथंनथावेत्याह॥॥॥

श्री-
म. ३.
टी.
१०

ब्रह्मोऽवाच ॥ तमिति ॥ साहादेवहविर्दाने मंत्रोऽपि पत्नी च ॥ साहेत्यनेन न दत्त मंत्रं लक्ष्मणाया तद्वृणु
चेत्यर्थः ॥ सधा पित्रादान मंत्रः पितृपत्नी च ॥ वषट् क्रियते यत्र वषट्कारेण यज्ञः ॥ यज्ञदेवाङ्गाने मं
त्रश्च सगणोऽश्व ॥ सधा देवात्र अक्षरेऽप्यवयापचयेपरिणामहीने नित्ये जन्मनाशहीने ॥ अथोस
त्तामात्रं वृणुते ॥ त्रिधामात्रात्मिका ह्यसदीर्घं नृणां ॥ अथमात्रायां जन्तुणां ॥ अविशेषतः कलाद्य
नालिगिततया अनुचार्यं तं तदालिगितात्तेन तथेति बोध्यं ॥ त्रिधेत्येताविशेषतः ॥ तत्तेन प्रणव इत्युक्तं
वाक्ता ॥ मात्रात्रयमकारोकारमकारात्मकम् ॥ तद्वर्धमथमात्रा ॥ तत्रमात्रात्रयं जाग्रत्सुषुप्तिभि

ब्रह्मोऽवाच ॥ तं साहा तं सधा तं हिवषट्कारसगुत्मिका ॥ सधा तमक्षरे नित्यं त्रिधामात्राकाशि
ता ॥ ५५ ॥ अथमात्रास्थितानित्यापानुचार्याविशेषतः ॥ ५५ ॥ तमेवमात्रमावित्री तं देवि जन्तनी
परा तयेवधार्यानेमैव तथेतत्प्रज्यते जगत् ॥ ५६ ॥

मानि विष्णवे जसप्राजाभिधेये ॥ अर्द्धमात्रात्
वेदांतुं कार्यं भजति नित्यमज्ञतरीयाभिधेया ॥ तद्वृणु ॥ व्याकृतमथिमात्राद्वितीयाऽव्याकृतं सतिता ॥ मा
त्रातृतीयाविच्छक्तिरथमात्रापरपदमिति ॥ ५५ ॥ तमेवति ॥ सातमेवति ॥ एवांतुयित्वमावित्री ॥ त
त्सवितरिति त्रैक ॥ तदधिष्ठात्री तद्व्याख्याचेत्यर्थः ॥ हे देवि त्वं पराऽस्तुष्टा जन्तनी सर्वजन्तुकलात्
सर्वकारजन्तनी पसव ॥ साकारभवती जहृणा च ॥ सर्वजगत्तथेवधार्यते ॥ सर्वधारणशक्तिमती एषि
वीतमेव ॥ अग्रेण तत्पदानो सर्वजगत्परा मशकानि ॥ अतसि ॥ अग्रिहृयेण आत्ममात्रं गोवि सदा ॥ यत्ते

५५
५६
ब्रह्मसंहिताद्विंशतमः

सृष्टादि क्रिया रूपा पित मेवेत्याह ॥ विसृष्टाविति ॥ सप्रम्यं नानित काललाक्षणिकानि ॥ ५० ॥ तथेति ।
जगन्मये जगन्मया ते व्याप्नोतीत्यर्थः ॥ महाविद्या ॥ महावाक्यलक्षण ॥ महामाया ॥ सच्चिदानंदे आत्म
नि समाविष्ट परिणामित्वादि रूपा नार्थावभासहेतु मला विद्या महामेधा भगवतः ॥ सर्वज्ञशक्तिः
महास्मृतिः विद्येः सृष्टनु कलातीत कल्पगत सकल वस्तु स्मृति रूपा वेध रूपा च ॥ ५१ ॥ महामोह
नि ॥ संसारमूल कारण राग रूपा मोह सृष्ट्या ॥ महामोहजनक कामराजबीज रूपा च ॥ महामोह ॥ सकल

तथैतत्प्राप्त्युत्तेदेवितमेत्येते च सर्वदा ॥ विसृष्टौ सृष्टिरूपा तं स्थिति रूपा च पालने ॥ ५२ ॥ त
थामृतिपाते जगतोऽप्यजगन्मये ॥ महाविद्या महामाया महामेधा महास्मृतिः ॥ ५३ ॥ महामो
हा भगवती महामोहो महामोहो ॥ प्रकृतिस्तु च सर्वस्य गुणत्रयविभाविनी ॥ ५४ ॥ कालरा
त्रि महारात्रि मोहरात्रि श्रुतारुणा ॥

देवशक्तिरूपा महामोहो हिरण्यदादिशक्तिरूपा सत्त्वरजस्तमो रूपा गुणत्रये विभावाते या सा सर्वस्य जडव
रोऽप्यप्रकृतिमूलप्रधानतत्त्वाद्योतमेव ॥ एतेन परमाण्वादीनां मूल कारणत निगमः ॥ ५५ ॥ कालरात्रि
रिति ॥ कालरात्रिः सर्वज्ञतमराणां पलदित कल्याणरात्रिः महारात्रिः ॥ ब्रह्मप्रलयोपलक्षित महामो
हप्रलयरात्रिः मोहरात्रिः ॥ ममतावर्ज मोहगत पातिनी महामाया व्यासस्मृति कर्त्री ॥ उक्तं च ॥ देहाकरा
लकालाग्निरुडकल्याणिरिक्ता निर्वर्त्यदारुणा ॥ मोहरात्रि मोहजनक जगत्सु ते जगत्करोति ॥ दारुणात्ते
चास्या ब्रह्मज्ञानातिरिक्ता निर्वर्त्यतेन ॥ मोहरात्रिर्निशाच ॥ अस्यास्तनुस्तमोदार निशादिवसनाशि

श्री-
प्र. ३.
श्री.
११

नीति ॥ हरिवंशोक्तेः श्रीः संपततलक्ष्मीवीजे च ॥ ऐश्वरीपेश्वर्यगतिः ॥ कामराजवीजे च द्वीभुवने शी-
वीजे ॥ अत्र त्रिपुरा मन्त्रोद्धारः ॥ बोधो निर्णयात्मकं ज्ञानलक्षणं सद्रूपं यस्यास्तादृशी बुद्धिरेतः करणतमे-
वेत्यर्थः ॥ ६ ॥ लज्जेति ॥ लज्जानः करणवृत्तिविशेषः ॥ पुष्टिरूपवचयः ॥ तद्विरधिगताया दन्त्यत्र तद्वृत्त-
बुद्धिः ॥ शान्तिविषयेभ्य इन्द्रियेभ्योपरमः क्षान्तिः सत्यां शांत्तौ परापरयमस्ति स्मृताः ॥ एवंकारस्त-
मित्यनेन तरे योज्यः चोरा ॥ परुहस्तस्य शिरसाभयं करो ॥ ६ ॥ शांतिनीतिवाणश्च भुसुडौ वपरिचयश्चा-
युधानियस्याः सा ॥ अनेनास्याः काल्यादशभुजानेस्त्वचिते ॥ वैकृतिकरहस्ये ॥ योगनिद्रादहरेरुक्ता

तं श्रीस्तमीश्वरी तं द्वीस्ते बुद्धिर्वो धलतणा ॥ ६ ॥ लज्जा पुष्टिस्तथा तद्विस्ते शान्तिक्षान्तिरेव
च ॥ एव द्विनीश्वरी लीला रागदिनी च क्रिणीतया ॥ ६ ॥ शांतिनीचापिनी वाणभुसुडौ व-
रिचायुधा ॥ सौम्यासौम्यतरा शांति सौम्येभ्यस्तुति संदरी ॥ ६ ॥

महाकाली तमोपराण ॥ मधुकैटभना शार्थं यो नष्टा वां बुजासनः ॥ दशवक्त्रा दशभुजा दशपादोज-
नप्रभा ॥ विशालया राजमाना त्रिशूलोचनमालया ॥ स्फुरदशानंदष्टासाभीमद्रुपापिभूमिप-
रुपसौभाग्यकोती नो सप्रतिष्ठा महाप्रियः ॥ एवमुक्त्वा गदाशूलशाल्यचक्रभुशुं डिभूत ॥ पवित्रं
कौमुदं शीर्षे निश्चोतदधि रंदधौ ॥ एवं सा वै सखी माया महाकाली दुर्भयया ॥ आगथिता वशीकुर्या-
त्पूजा कर्तव्यं च ॥ ३ ॥ मधुकैटभना शार्थं हेतुदेव त्रितैषिणी शोशिरैतव गजेतपादुभूता ममा-
विकेनियामले ॥ विसंप्रति शिवोक्तेः ॥ शोशिरैतैरेव कार्या येन च दीयेन कार्यं भवेदित्यनेन साधुता चै-

वनवरात्रेऽत्यर्थः ॥ इदं वृषं ब्रह्मस्तन्यनंतरं विसृज्य शरीरं निर्गताया बोध्यं ॥ इत्येवं महाकालीनवको धार्यमेव
 च ॥ शत्रोर्वेधनिमित्तं नृपे दध्ने परं हि सा ॥ दशवक्त्रं दशभुजेत्यादियामलोक्तेः ॥ उडो यो डीय च प्राप्य न
 दतीदशकान्तिका ॥ कमनवानुनागोषासाभुसंतीनिगद्यत ॥ परिचो लो हव डोलं गडः सोम्या अक्रुण
 भक्तेषु ॥ असोम्या नरादेत्येषु ॥ अशेषसोम्येभ्यः सकलसंदरेभ्यस्तुति संदरीत्यर्थः ॥ ६२ ॥ परं नि ॥ इदं
 सुपलक्षणम् ॥ पश्यन्ती मध्यमा वै रवीणां ॥ पराणां मुक्तक्षानां परमा प्रधानतमेव ॥ यतस्तं परमे

परापरानां परमात्ममेव परमेश्वरी ॥ यच्च किंचित्कचिद्वस्तु सदसद्वा खिलात्मिके ॥ ६३ ॥ न स्पृश
 त्वं स्यादाशक्तिः सा तं किं सूर्यमेतदा ॥ यथा त्वया जगत्प्रज्ञा जगत्या तात्रियोजगत् ॥ ६४ ॥ सा
 पि निद्रावशं नीतः कस्ता स्नातमिहेश्वरः ॥ विसृज्य शरीरं ग्रहणमरमौ शानपवच ॥ ६५ ॥

श्वरी सत् ॥ चेतनवर्गः ॥ ६३ ॥ तस्य सर्वस्य यशक्तिः सा यदा तं तदा कथं सत्येत्यर्थः ॥ यदप्यदार्थं लोतस्त
 न्यतश्च किं स्तुतीनां तन्नान्यत्वाभावाद्देद निवेधनास्ततिः कथं स्यादिति भावः ॥ स्तुत्यत्वाभावमेव पुन
 रार ॥ यथा ब्रह्म विसृज्य रुद्रात्मज्ञातगत्प्रति स्थितिलयकर्त्रे पि निद्रावशं नीतः प्रापितः ॥ ६४ ॥ पाता
 पालकः ॥ अत्रिस्वस्मिं लयं प्राप्य यति ॥ तमोगुणप्रधानमायामवस्था देवभगवतः ॥ सर्वोपसंहारेण स्व
 स्वरूपवस्थानमिति भावः ॥ ६५ ॥ विसृज्य शरीरं ग्रहणकारिताः ॥ केवलमायित्वा च्छरीराणां

श्री-
प्र-३-
टी-
१२

सात्वमिति॥ सानंतरोक्तसुभावा॥ ३॥ अमेवतिथेरुदोरेसाधारणैः सैः प्रभावेर्माहात्म्यैः संस्तुता॥ एतौ
माहुर्येतन्नयः॥ मोहश्च भगवन्तं प्रतिवर्दानरूपः॥ ६६॥ प्रबोधमिति॥ प्रबोधं जगत्सारं पालनोद्यम
रूपैरुत॥ बोधः प्रवृत्तिः प्रवृत्तिस्सुभावात्तवन्तिभावः॥ ब्रह्मणः सृष्टितेन विषयदोषीति न्यायेन नर
ननेप्रवृत्तिः॥ विसृज्य यपि पालनप्रधानस्त्वपि सत्तां पालनस्य दृष्टरुतनं विना संभवात्पालनात्

कारितास्ते यतो तस्मात्कः स्तोतुं शक्तिमान्भवेत्॥ सात्वमित्यं प्रभावेः सैरुदोरेर्देवि संस्तुता॥ ६६
माहुर्येतोदुग्धधर्मावसुरो मधुकैटभौ॥ प्रबोधं च जगत्सामीनीयतामर्च्युतो लक्ष॥ बोधश्च
क्रियतामस्य रंतं मेतो महासुरो॥ ६७॥ अरि रुवाच॥ एव स्तुता तदा देवीतामसीत ब्रवेथ सा॥

गणो नेव कदाचिद्वन्तमपि नानुपपन्नं॥ एवं च भगवत्कृतेऽपि॥ मधुकैटभवधे माणवककर्तृकाध्यय
ने॥ आचार्येण कार्यमाणे॥ करीषाग्नेरेव तन्मा मर्ष्या चरणेन भगवत्कृतं द्रव्यं विषमकप्रवृत्तिमपाद
कतेन प्रेरकतया तद्देवत्वं देव्या अपीति बोध्यं॥ ६८॥ अरि रुवाच॥ एव स्तुतेति॥ तामसी आवरक
तेन तमः प्रधानानि रंतं चेत्पर्यः॥

श्री.
म. उ.
श.

१३

श्रीभगवानुवाच ॥ भवेतामिति ॥ अत्र यदि तदेति प्रणीयं यदि तद्विद्यो भवेतामित्यन्त्यः ॥ हतः।
मिति ॥ हथानोनपुंसकेभावेक्तः ममेतिकर्तुः प्रोक्तविद्ययायसी ॥ ४ ॥ अरु विरुवाच ॥ वंचिताभ्या
मिति ॥ तदा तस्मिन्मये ॥ इति एवं वरप्रार्थनया वंचिताभ्यां भगवतो ह्यजमो हवशात्सर्वं जगत् ॥ आपो
मयं विलोक्य ताभ्यां भयं इत्यत्र भगवान्तादित इत्यर्थः ॥ आपो मयं इत्यत्र म ॥ शब्द समानार्थादात् प्रक

श्रीभगवानुवाच ॥ भवेतामयमेतद्यो मम वथावुभावपि ॥ किमन्येन वरेणात्र एतावद्विहते
मम ॥ ४ ॥ अरु विरुवाच ॥ वंचिताभ्यामिति तदा सर्वमापो मयं जगत् ॥ विलोक्य ताभ्यां गदि
तो भगवान्मलेक्षणः ॥ ५ ॥ आवां जहिन यत्रोवीं सलिलेन स्नुतान्वा ॥ ६ ॥
अरु विरुवाच ॥ तथेत्युक्ता भगवता शंखचक्रगदाभृता ॥

निकादसुनंता एतावन्मयट् ॥ आपो मयमिदं सर्वमापो मूर्तिः शरीरेणामिति च ॥ ५ ॥ किं गदि
तस्तत्राह ॥ आया मिति ॥ न यत्रोवीं यत्रवान्सलिलेन स्नुता ॥ तत्रावां जहीत्यर्थः ॥ ६ ॥
अरु विरुवाच ॥ तथेति ॥ पूर्ववत्तमानकथाभिप्रायेण अरु विरुवाचेत्युक्तिः

अत्र भयपसंहराभिप्रायेण ॥ तेन सप्तशतीतव्यवहारप्रयोजकसप्तशतमंत्रसंख्यापूरणं ॥ यथाचै
तन्नयाकाव्यायनीतं नृसंमति ॥ एवैकं सर्वानेउपपादयिष्यामः ॥ तन्नयत्रोर्वीत्यवतउक्तं
पादयन् ॥ तयोशिरसीजघनेउपस्थाद्वर्धनाभेरथोभागेकृत्वाचक्रेण छिन्नयान् ॥ एतेनभ

कृत्वाचक्रेणवै छिन्नेजघनेशिरसीतयोः ॥ ३ ॥

गवदेहस्यशुद्धमायिकत्वेनापांचभौतिकतयाजघनेमारणेसलिलस्रुतत्वाभावविशिष्टोर्वाः ॥ आ
र्धितस्यवधस्यासिद्धिरितिपरास्त्वं ॥ कालिकापुराणेन ॥ जलोपरिमाहूतामायातृपांशिलांतिथायनत्रयि
त्वाद्यामारुजघनेतयोः ॥ शिरसी ॥ आरोप्यचिह्नेदततोभागेणशिलायामयोगतायांतयोर्मंदसाष्ट्यं
व्याप्तवानिति ॥ ३ ॥

श्री
३.३.
टी.
१५

उक्तमुपसंहरति ॥ एवमेवेति समुत्पन्ना प्रादुर्भूता ॥ अस्या देव्या इति ॥ व्यधिकरणेष्वपि ॥ अस्या नाम स्यात्सुल
सूतायामहा लक्ष्मीस्तस्या इत्यर्थः ॥ अतएव तत्प्रादुर्भूतसंगतिः ॥ भूयः प्रभावं भूय इत्युक्तिस्तुतामस्यास्तस्या
प्राभेदा एवोक्तप्रभावोपि ॥ तस्या एवेति धनयितुं ॥ तदुक्तं लक्ष्मीतंत्रे ॥ योगनिद्राहरेरुक्ताया सा
देवी इत्यया ॥ महाकाल्यास्तनुं विद्वितां मोदेवी सनातनी ॥ मधुकैटभनाशार्थं मोहितौ च न यातदा
न ज्ञाने वरलाभेन देवदेवेन विसृता ॥ एषा सा वैष्णवी मायामहाकाली इत्यया ॥ स्तन्यावशीकृता ऊ

एवमेषा समुत्पन्ना त्रयाणामंस्तनासयम् ॥
प्रभावमस्या देवास्तु भूयः शृणु वदामि ते ॥ ७ ॥

यो द्विशेस्तोनुं श्रवणमिति ॥ स्तन्या ॥ विशेष्यार्थादिकं सूक्तं ॥ दृष्टं तद्व्याख्यानतदा ॥ स्तनये योगनिद्राया
मम देव्या पुरंदर ॥ अस्या देव्या समुत्पन्ना त्रिश्रुतिं स्तोत्रमित्यपि ॥ हिताय सर्वभूतानां धार्यते त्रयवादिभि
रिति ॥ विशेष्यार्थादिकं सूक्तमिति व्यवह्रियते ॥ कालरात्रिर्महारात्रिरिति तत्र रात्रिपदाभ्यासात् ॥
इति बोध्यं ॥ विशेष्यरीपदे तोपक्रमान् ॥ विशेष्यरी सूक्तमित्यपि ॥ ७ ॥

समाप्नोयंसावर्णेः कः प्रकाशो यत्र तारुण्यं तरेतद्वर्णने इत्यर्थः ॥ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे साव
र्णिके शिवभट्टसुतसतीगर्भजनागोत्रीभट्टकृते सप्तशतीव्याख्याने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ओम्भूयः
शृण्वन्त्युक्तं तत्रेतिहासमाह ॥ ऋषिरुवाच ॥ देवासुरमिति ॥ असुराणामधिपे महिषे सति च पुनः

सांगायेवारभवतीजाधिष्ठात्रौ महाकाले महाहृत्तौ स्मर्ययामिनमः सारा ॥ श्लोक ॥ ५ ॥ मेत्रा
१०५ ॥ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे सावर्णिके मन्त्रे तरे श्रीदेवीमाहात्म्ये मधुकैटभवधोनाम प्र
थमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ओम् अस्य श्रीचंद्रिका माहात्म्ये मध्यमचरित्रस्य देवासुरमध्यचुट्टमिति मेत्र
स्य विमोऽऋषिर्महालक्ष्मीदेवता उल्लिख्य कृतं ॥ साकं भरीशक्तिः उगादी जंवापुस्तन
महालक्ष्मी प्रीत्यर्थं धर्मार्थकाममोक्षार्थं पाठ विनियोगः ॥ अथ ध्यानम् ॥ अक्षयस्वरश्च
गदेषु कृत्वा शेषं यत्नः कुरुतः ॥ दंडं शक्तिमसि च चर्मजलजं चंद्रां सराभाजनम् ॥ शु
ले पाशसुदर्शने च दधतीरुस्ते प्रवालप्रभाम् ॥ ऋषिरुवाच ॥ देवासुरमभ्युद्वेष्टं पूर्णमवृष्टं

देवानामधिपे पुरंदरे इंद्रे सति ॥ देवाश्च सुराश्च प्रहर्ता रोयत्र तादृशं पुटं ॥ सेवे सैरभमहिनीमिरुमहाल
क्ष्मीं सुरेजस्थिताम् ॥ मवृष्टानमासीदित्यर्थः ॥ देवासुरमित्यत्राशीदित्वाद च ॥ रंभासुरतपरमया

श्री-
दि. ३.
श्री-
१५

प्रसन्नस्य शिवस्याशोयं जन्म त्रये न त्स्मृतो महिषः स च न पसा देवी निरुद्धे मम सायुज्यं ॥ भवति निवरेण
यितवान् ॥ आदिमृष्टानुग्रहेणो मृत्या नं निरुद्धः पुरा ॥ द्वितीयमृष्टो न भवान्मृदु काल्या महाहृतः ॥ उ
गां रूपाणां युनावां हनिष्यामि महानुगमि निका लिका पुराणे स्पष्टं ॥ १ ॥ तत्रेति इन्द्रः सुराट् ॥ २ ॥ तत्र
इति ॥ यमयोनिर्ब्रह्मा ॥ प्रजापतिमिति तस्य विशेषणं ॥ ब्रह्मणः प्रजासृष्टेन सिद्धं सर्वं यत्तादादा

महिषे सुराणां मधिपदेवानां च पुरंदरे ॥ १ ॥ तत्रासुरे महावीर्ये देवसैन्यं पराजितं ॥ जिता च सक
ला देवानि द्रोभन्महिषा सुरः ॥ २ ॥ ततः पराजिता देवाः यमयोनिं प्रजापतिं ॥ पुरस्कृत्य गता
स्तत्र यत्रेश गुरुधत्तौ ॥ ३ ॥ यथा ह तत्र योस्तदन्महिषा सुरे च हितं ॥ त्रिदशाः कथयामासु
दैवाभिभवविस्तरं ॥ ४ ॥ सूर्येन्द्राग्रनिर्लेदुनां यमस्य वरुणास्य च ॥ अन्येषां चाधिकारान्सस
यमेवाधिनिष्ठानि ॥ ५ ॥ सर्गां निराकृताः सर्वे तेन देवगुणा भुवि ॥

देवानां तत्र गमने ॥ ततः पालनं संहारयोः
शिववित्तोरेवाधिकारान्सब्रह्मणो तयोः ॥ सत्रिये गमनम् ॥ ३ ॥ यथा ह तत्र मिति ॥ देवानां मभिभवस्य वि
स्तरः प्रपंचो यत्रेति चेष्टितं विशाखराम ॥ ४ ॥ सूर्येन्द्राग्रनि ॥ सस्यमिष्यत्र ॥ यतत्र दारिद्र्यमिष्यत्
सस्यमिति द्विसकारपाठस्तु ॥ अनविचीनि हितेन बोध्यः ॥ ५ ॥ सर्गादिति ॥ निराकृताः ॥ निःसारिताः

एतद्वदति ॥ वदति द्वयोर्बहुवचनं गौरवान् च परं शरणं प्रपन्ना आगता स्मो भवामः ॥ १ ॥ इत्यमिति ॥ श्रुतः
 कुरी कौटिल्य ॥ तेन कुरिते आनने ययोस्तौ भुशवस्य एषोदरादिना दुसः ॥ कुटेरिक प्रत्ययांतात्कारि
 कारादिनिद्रोम ॥ ब्रह्मणः रजोगुणप्रधानेन कोपे पिरत्त आधिक्येन शिवस्य तमोगुणप्रधानेन को
 पे पितमोगुणस्याधिक्येन ॥ विस्रकोपस्य पालनमलकतेन सत्ताधिकावर्तया ॥ त्रिगुणापेवेति थ

विचरंति यथा मर्त्या मरिषेण दुःखमना ॥ ६ ॥ एतद्वः कथितं सर्वं मम गरि विचेष्टितं ॥ शरणं च
 प्रपन्ना स्मो वथस्तस्य विचिन्त्यतां ॥ १ ॥ इत्यनिशम्य देवानो वचोसि मधुसूदनः ॥ चकार कोपं श
 भुश्च भुक्कुरी कुरितान्तौ ॥ ८ ॥ ततो नितोप एणं स च त्रैलोक्यं वदन्ततः ॥ निश्चक्राम मरु
 त्रैजो ब्रह्मणः शंकरस्य च ॥ ९ ॥ अन्येषां वैवदेवानां शक्रादीनां शरीरतः ॥ निर्गतं समरुत्रै
 जस्तत्रैकं समगच्छति ॥ १० ॥ अतीव ते जसः कूटज्जलेतमिव पर्वतं ॥ ददृशुस्ते सुरास्तत्र ज्ञा
 लाद्यामदिगंतम ॥ ११ ॥

न्यते ॥ अत एवोक्तं वैकुण्ठिके हरये ॥ सर्वदेवशरीरेभ्य आविर्भूता महा
 प्रभा त्रिगुणात्ममहा लक्ष्मीः सादात्मरिषमर्दिनीति ॥ तत्रापिरत्तः सत्तयोगाधिक्यं देवानोरत्तः स
 तमयतात ॥ ८ ॥ तत इति द्वितीयं तत्र इति प्रसिद्धादित्यर्थं कं वदनात् ॥ इत्यस्य विषोषणं ॥ ९ ॥ अन्येषां
 वेति ॥ कृपितानामिति शेषः ॥ यत्रैजो निर्गतं तत ॥ ब्रह्मादीनो ते जश्च एको ॥ एकते समगच्छते कूटं दसल ॥ १० ॥

॥ १२ ॥
 इति देवोऽतिवर्णनं ॥ १२ ॥
 इति तत्रैकं सत्तमस्य काले ॥ १३ ॥
 इति तत्रैकं सत्तमस्य काले ॥ १४ ॥

श्री-
दि. ३-
टी-
१६

अतलमिति॥ तत्र पुगणान्तरस्य सिद्धे कान्यायनाश्रमे कान्यायने नृशिष्यांस्त्रीरूपेण मोहयन्तु महिषे दृष्ट्वा
स्त्रीतारनिवारनिष्पत्तीति॥ शम्भवानितितदाश्रमे॥ इयधारणमिति कालिका पुगणोपप्लवम्॥ आ-
श्विनकृष्णचतुर्दश्यामवतारः॥ तच्छृङ्गाष्टम्यां तदुधः॥ नवम्यां पूजादशम्यां विसर्जनं॥ देवैरिति
तत्र चोक्तं॥ तत्रैतः एकस्य सत्राग्नीश्रुत॥ त्रिषादीप्या॥ १२॥ तत्रैव विभागेनो गविभागवर्णितया वा

अतलं तत्रैतः सर्वदेवशरीरं एकस्यैतदधुना गीयात्तल्लोकत्रयेति वा॥ १२॥ यदभुक्तं
भवं ते जज्ञेनाज्ञायत तन्मृगं याम्येन वा भवं केशावाहवो विसृजेत्तसा॥ १३॥ सौम्येन स्त
नयो युग्मे मध्यं चैद्रेण वा भवत् कारुणेन च जज्ञे चोरुनितं वस्ते जसा भुवः॥ १४॥ ब्रह्मण
स्ते जसा पादौ तदंगुल्योर्कं ते जसाः॥

मिषिर्धः॥ त्रिसोनीलवर्णं तया वाहवो दृष्ट्वा दशनीलाः॥ १३॥ सौम्येनेति॥ सोमसंवधिनेत्यर्थः॥
कुं दसत्वादित्दमर्थे पिपला॥ अतएव अतस्तनी॥ पैदेण मध्यं रक्तं॥ जे चोदृतिभिन्नपदे॥ जे वा
दुनूच वा रुणेनेत्यन्यः॥ भुवः पृथ्वाः नितवः कटिपश्चाद्भागः॥ १४॥ ब्रह्मण इति॥ अतएव पादौ
रक्तौ॥ तदुक्तं वैकुण्ठिकरहस्ये॥ श्वेताननाश्वेतभुजासुश्वेतस्तनमडली॥ रक्तमध्या रक्तपादा नील
जे चोरु रुन्महा॥ सुचित्रं च नाचित्रं माल्यावरविभूषणा॥ चित्रानुलेपनाकांतिरूपसौभाग्य

शालिनीति ॥ एवंचरूपेणापित्रिगुणान्तंस्वचितं ॥ स्वस्वविभक्तान् ॥ चित्रमात्म्यादिधारणं ॥ वस्तुनामि
त्यस्य तेजसोनिशेषः ॥ एवमन्यत्रापि ॥ १५ ॥ तस्याऽति ॥ प्राज्ञापत्येनदत्तादितेजसा ॥ तेनत्रय्यणस्तेज
सायादावितनेननविशेषः पावकोऽग्निः ॥ १६ ॥ भ्रूवावेति ॥ संध्योस्तेजः ॥ भ्रूवावभूतामित्यन्ययः
कराण्येवकंतेवविवदा ॥ पुंनपुंसकयोः कर्णः ॥ श्रवणं श्रुतावित्रिहेममाला ॥ अन्येषांचदेवानां सं

वस्तुनांचकरोपल्यः कौवेरेणचनसिका ॥ १५ ॥ तस्यास्तदेताः संभूताः प्राज्ञापत्येनतेज
सा ॥ नयनत्रिभयं जज्ञेनयापाकतेजसा ॥ १६ ॥ भ्रूवाचसंध्योस्तेजः श्रवणं वनिलस्य
च ॥ अन्येषांचदेवानां संभवस्तेजसाशिकाः ॥ १७ ॥ ततः समस्तदेवानो तेजोराशिसमुद्भ
वा ॥ तां विलोक्य मुदं प्रापुर्गमहिषार्दितः ॥ १८ ॥ शूलं शूलादिनिष्कृष्य ददौ न स्येपिनाक
धृत् ॥ चक्रं च दत्तवान्कसः समुत्पाद्य सचक्रतः ॥ १९ ॥

वंधितेजसाशिकाचंद्री संभवः एकीभावः कार्येवाऽत्यर्थः ॥ एवप्रसिद्धौ ॥ १७ ॥ ततऽति ॥ तेजोराशिसमु
द्भवामिनिपक्षतेपिगमकतासमासः मुदं हर्षं ॥ तस्यादिषु विद्यमानस्तेजसैव भगवती आविर्भूते
जितान्यर्थः ॥ एवमायुधदानमपि बोध्यं शूलमिति ॥ विनिष्कृष्य आकृष्येत्यर्थः ॥ समुत्पाद्य जने
यित्तेत्यर्थः ॥ एदेणेतस्य रूपं ॥ एवमेषपि अत्र चक्रं चेति चान्ददा ॥ १८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्री-
दि. ३.
टी.
१८

ब्रह्मादिषु विद्यमानसत्तेजसैव भगवतोऽप्यविर्भूतेति तात्पर्यं ॥ एवमायुधदानमपि बोधं शूलमिति ॥ वि-
निष्कृष्य श्रावणेन्यर्थः ॥ समन्ताद्युत्पन्नयितेत्यर्थः ॥ यदेतत्तस्य रूपं एवमप्रेषि शत्रुचक्रं चेति चान्नरा-
१८ ॥ श्रावणेति ॥ वरुणाच्छंखस्य ॥ अग्नेः शक्तेः वायोऽपवाणोऽर्वाभः ॥ श्रावणेति ॥ चक्रा-
रावत्यमाणाणां समुच्चयेत्यर्थः ॥ २० ॥ वज्रमिति ॥ देवभेदादेकस्यैव दानः कवित्युत्तरुणादानेपि

ततः समस्तदेवानां तेजो राशि समुद्रवा ॥ तां विलोक्य मुदं प्रापुर्मगमहि धारिताः ॥ २८ ॥
शूलं शूलादिनिष्कृष्य ददौ तस्य पिनाकधनुः ॥ श्रावंच वरुणः शक्तिं ददौ तस्यैकाग्रानः ॥ मारु-
तो दत्तवांश्चापं वाणपूर्णां तथेष्टधी ॥ २९ ॥ वज्रमिन्द्रः समन्तात्सकृल्लिङ्गः दमं राधियः ॥ ददौ
तस्यै सहस्रांश्चाक्षरां मेरावनाङ्गजात ॥ ३० ॥ कालदंष्ट्राय मोदं दं पाशं चांघ्रिपतिर्ददौ ॥ यज्ञापति-
श्चात्तमालां ददौ ब्रह्मा कर्मण्डलं ॥ ३१ ॥ समस्तैरमकूपैर्गुणैर्निजैरश्मोन्मिवाकरः ॥ कालश्च दत्त-
वान् वज्रं तस्याश्चर्मं च निर्मलं ॥ ३२ ॥ तीरोदश्चामलेहारमजरे च तथो वरे ॥

न दोषः ॥ ३३ ॥ कालेति ॥ उत्पाद्येति शेषः ॥ यज्ञापतिर्ब्रह्मा ॥ अत्तमालां कर्मण्डलं च ददावित्यन्वयः ॥ ब्र-
ह्मादमालां कर्मण्डलमिति ॥ वामनपुराणान् ॥ ३४ ॥ समस्तेति ॥ कालो निमेषाय भिमानि नो देवता-
तस्मादिति संबध्यते न विवक्षया षष्ठी ॥ ३५ ॥ तीरोदश्चेति ॥ अंगुलीयकरत्वादानां ॥ तीरोदकं ता ॥ मि-

अकर्मणः ॥ १३ ॥ असकवचदानं ॥ चुरामणादिकवचदानं न विप्रकर्मणः कर्तव्यमित्यनेन
ने ॥ अहं चंद्रशेखरेन नराकारे ललाटधराणि विशेषः ॥ अम्लानं न्यायं पंकजं नानां तल्लिखितं ॥ न
त्रपंकजं हने ॥ १४ ॥ रत्नसिंहेनोदने हिमवान्कृतं ॥ २० ॥ अदृष्टिनि ॥ दानेन न्यस्य लटिः ॥ २१ ॥ कंद
सत्तात्पर्यं स्पष्टं ॥ २८ ॥ ददाति ॥ अनेनाष्टादशभुजा सहस्रभुजा चैष निरुचितं ॥ तद्वत्तैवैकानिके

चुरामणां तथा दिव्यं कंदलेकटको निव ॥ २५ ॥ अर्थं चंद्रं तथा अभ्रं केयूरं सर्वं वा ॥ नृपुणे
विमलौतदेहैवेयकमनुत्तमं ॥ २५ ॥ अंगुलीयकरत्नानि समस्तासंगुलीषु च ॥ विप्रकर्मादौ
तस्यैव भुजा निमलं ॥ २६ ॥ अस्त्राण्यनेकत्रुपाणि तथा भेद्यं चंद्रशेखरे ॥ अम्लानं पंकजं मा
लांगिरासुरसिचापगं ॥ २७ ॥ अदृष्टं तल्लिखितं पंकजं चानि शोभनं ॥ हिमवान्त्वाहनं सिंह
रत्नानि विविधानि च ॥ २८ ॥ ददावश्मून्मृगयापानपात्रं धनाधिपः ॥ शेषश्च सर्वनागेषु महा
मणिविभूषितं ॥ २९ ॥

१३ ॥ अष्टादशभुजा एत्यासा सहस्रभुजा सती ॥ अष्टादशभुजा र्याणां विशोकोक्तः ॥ सामान्येन अन्यै
पि देवैरपुयैरित्युक्तेऽश्रेणिभावः ॥ आयुधान्यत्र वक्ष्यते दक्षिणाधः करकृमात् ॥ अलमालाचकम
लेवणसिः कालिशंगदा ॥ वक्रं त्रिशूलपरशुः ॥ तिर्यक्तं दावणशकः ॥ शक्तिर्देवश्च मचापं पानपा
त्रं कमंडलुः ॥ अलंकृतभुजा मेधिरपुयैः कमलासनाम् ॥ सर्वदेवमयी मीशां महालक्ष्मीमिमाम् ॥

श्री-
वि-३-
टी-
१८

एतयेत्सर्वलोकानां सदेवानां प्रभुर्भवेदिति ॥ एवं सृष्ट्या युधे रसाज्जाह्नो नैवै सवीरो वीरं च त्रिगुणानेव स
वमलभनशक्ररेषा उभा वस्तु समानः तिसृ चिते ॥ यद्यप्यत्र ब्रह्मादीनां सिद्धादीनां च शरीराणि विष्णोते
नेतो देवी विप्रदूरेणाभिवाक्रमासीत् ॥ आयुधानि च देवैः ससृश्लादिभ्यो विनिर्गमय दत्तानीत्येवाक्रं
तथापि देवी शक्त्या पापवत्तत्र देवपालनायेकदशापालनशक्तित्वेन ये देव्यानि वेष्टितास्तपवमहिषवध
न सर्वलोक रक्षणाय पुनिरकीभूय देवी मयं प्राप्ताः ॥ एवमदायुधनिजशक्त्या शोचोनिबोधय ॥ अहं वि

नागरादंदौ तस्यैव त्रेयः पृथिवीमिमं ॥ अन्यैरपि सुरैर्देवी भूषणैरायुधैस्तथा ॥ ३ ॥ सम्मानिता
ननादौ चैः सादृशसं मुहुर्मुहुः ॥ तस्यानादेन चोरेण कृत्स्नमाहरितेन भः ॥ ३ ॥

18

भक्त्या वहुभिरित्यादितृतीयचरित्रगतवचनसमूहात् ॥ लक्ष्मीते त्रेपिशक्तं प्रति लक्ष्मीवचनानि ॥ महा
लक्ष्मीरहं शक्रपुनः स्वायं भूवने ॥ हिताय सर्वदेवानां ज्ञाता महिषमर्दिनीति ॥ मदीयाः शक्तिलेखा
येतत्र देवशरीरगाः ॥ धृतमया तैः संभूतं दूषणं मशो भतम् ॥ आयुधानि च देवानां यानि यानि सुरैश्च
॥ मच्छक्रयस्तदाकागण्यायुधानि समाभवन्ति ॥ वधो तेन वरात्रे त्वत्पत्न्या महिषमर्दिषमर्दि
नीति यामले ॥ ३ ॥ सम्मानितेति ॥ सादृशसमिति नादक्रियाविशेषणे ॥ अदृशसोऽन्यथाहमः नभः
॥ ३ ॥ शिभुवो लोकोपलक्षणम् ॥ ३ ॥ रामायन मः शक्ययन मः

अमायतेति॥ सामानदेवादिकाच्छतानज्जमानः॥ नेनासंभवतेत्यर्थः॥ अस्मिन्मसीत्यादिः॥ तत्रहेतुरतिसम्पत्
ते॥ बुद्धभरित्यस्यप्रतिशब्देनेत्याभिः॥ ३२॥ चचालेति॥ महीधराः पर्वताः॥ ३३॥ तेष्वुरिति॥ भक्त्या
नमस्यपक्ववत्तज्ज्ञानवानोक्ताशरीरं च॥ नमंतंतेयेषांसेदं ब्रु॥ आकलंजानमिति शेषः॥ अमरार
यश्चसेदं ब्रु॥ ३४॥ सन्नदेति॥ पुद्गायसज्जानिधनसंतापेनांरानिश्चरितलेसेन्यानियेषांश्चः

अमायतातिमहताप्रतिशब्दोमहानभूत॥ बुद्धभुः सकलालोकाः समद्राश्चचकंपिरे॥ ३२॥
चचालवसुधाचलः सकलोश्चमहोदधराः॥ जयेतिदेवाश्चमुदात्तामचुः सिंहवाहिनी॥ ३३॥
तेष्वुर्मुनयश्चैनांभक्तिनम्रात्ममृतयः॥ दृष्टासमस्तंसेदं ब्रु॥ त्रैलोक्यममरारयः॥ ३४॥
सन्नद्वाखिलसेन्यास्तेममृत्स्युरुदायुधाः॥ आदिमेतदितिक्रोधादाभाष्यमहिषः सरः॥ ३५॥
अभ्यधावततंशब्दमशेषैरसुरैवतां॥ सददर्शनतोदेवीयाप्रलोकत्रयेतिषा॥ ३६॥

इतिक्रोधाविष्कारे॥ अनेनचमहिषासुरस्यतमोमयतमुक्तं॥ इताप्रेषणात्॥ कस्यचित्सेनिकस्यप्रथ
ममप्रेषणाश्चरूपेणापिनमोमयत्वाच्च॥ अतएवरजःसत्ताधिकदेव्यास्तद्वत्त्वम्॥ ३५॥ अभ्यधा
वतेति॥ सुरितेत॥ ३६॥

श्री-
दि. ३.
टी.
१५

देवीविशेषयति॥ सादेन॥ पादेनेति॥ धनुषो ज्ञायाश्च निःसनेन॥ धनुषः केंकारः॥ ज्ञायाश्चकारः॥ ३०॥ दि
शान्ति॥ समंतात्सर्वतः॥ ३१॥ शस्त्रास्त्रैरिति॥ शस्त्रैरिति॥ शस्त्रैकेवलं॥ मंत्रप्रयुक्तं नदस्व॥ ३२॥ युयुध इति
अन्यैः प्रधानदैवैः॥ महिजः चामराद्याः॥ चित्तगत्तश्च॥ रथनागरयपदानि॥ इयचतुरंगसेनायुजोयुयुधे
इत्यर्थः॥ ध० अयुधतेति॥ अयुतानामिति निबुधैरिति च॥ न हनव हनविव दयाव हवचनम॥ एवमग्रे

पादाक्रान्तानतभवं किरीटोलिखितं वरं॥ लोभिताशेषपातालां धनुज्योः निस्सने
नता॥ ३०॥ दिशोभुजमहस्त्रेण समंताद्वाप्यसंस्थिता॥ ततः प्रवहन्ते युद्धं तया देव्या सुर
द्विषां॥ ३१॥ शस्त्रास्त्रैर्वह्नामन्त्रैरादीपितदिगंतरं॥ महिषासुरसेनानीश्चित्तगराणां
महासुरः॥ ३२॥ युयुधे चामरश्चान्यैश्चतुरंगवलात्तितः॥ रथानामयुजैः षड्गिरुदग्राणां
महासुरः॥ ध० अयुधतायुतानां च महस्त्रेण महारुनुः॥ पंचाशद्विभिनियुतैरमिलो
मामहासुरः॥ ध० अयुतानां शतैः षड्गिरौ कलेयुयुधे रणे॥ गजवाजिमहस्त्रोचैरनेकैः प

पि॥ एकदशशतं चैव महस्त्रमयुजैर्नृपा॥ लक्षं च नियुतं चैव कोटिरवुदमेव च॥ ह्रंदंतर्वा निखर्वश्च
शरवपमौ च सागरः॥ अत्यमं यप गदं च दशकृत्यो यथाक्रमम्॥ इति ब्रह्मंडे॥ अयुतानामिति॥ गज
वाजीत्यनो विडालसैन्यम्॥ ४२॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वृत्तश्चि॥ अथनेषां वधानां तरे॥ अयुतानां पंचाशद्विरयुतैः परिवारितो विदालनामा॥ तत्र संपुगे युयुधे
इत्युत्तरज्ञा केनात्मनः॥ इधेगे उ म्वावैव विदालनयनस्तथेति॥ वामनपुत्राणोपि॥ विदालनयनश
द्योयोगाद्दो नकेवलयोगिकः॥ प्रकृतेतनामेकदेशेन नामग्रहणम्॥ अतएव विदालनामिनेति वक्ष्य
मात्मसंगच्छते॥ ४३॥ युयुधेऽनिर्यष्टे॥ ४४॥ युयुधुरिति॥ अथ पूर्व एवात्मनः॥ आर्षपरस्मैपदं॥ ३ नरा

वृत्तोरथानाकोट्याच पुद्गेतस्मिन्नयुध्यात॥ विदालनायो युतानां च पंचाशद्विरया युतैः॥ ४३॥
युयुगे संपुगे तत्र रथानां परिवारिता॥ अन्ये च तत्रा युतशोरथनागरे ये वृत्ताः॥ ४४॥
युयुधुः संपुगे देव्या सह तत्र महासुराः॥ कोटिकोटिसहस्रैस्त्रयानां दंतिनां तथा॥ ४५॥
हयानां च वृत्तो पुद्गेतत्रा भून्महिषान्तराः॥ तोमरैर्भिन्दिपालैश्च शक्तिभिर्मुसलेस्तथा॥ ४६॥
युयुधुः संपुगे देव्या खड्गैः पराशुरपरिणैः॥ केचिच्च विहिपुः शक्तिः केचिन्वाशास्तथा
परे॥ ४७॥ देवी त्वद्गमहारे स्तनेतां हंतं प्रचक्रमुः॥ सापि देवी ततस्तानि शस्त्राण्यस्त्राणि

देवतगतपि॥ ४८॥ हयानां चेति॥ रथदंति॥ हयानां प्रत्येकं कोटिकोटिसहस्रं संपुगा युतो महिषस्तत्रा
भूदित्यर्थः॥ ३ नरा देवतगतपि॥ ४९॥ भिदीति दंत्यातः॥ ४६॥ युयुधुरिति॥ केचिदेत्याशक्तिशेषः॥ अथ
रेत्युत्तरगतपि॥ ४७॥ देवीमिति॥ अथरेतत्तत्प्रसिद्धा देव्या इत्यर्थः॥ प्राणाभ्यामित्यात्मनेपदेन कृ
दसत्तात॥ ४८॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्री-
दि. ३.
टी.
२.

लीलयेवेति ॥ आयासरहितानना ॥ ४२ ॥ समोवेति ॥ उत्तरादं सन्नगन्धि ॥ धुताकंपितः ॥ ५ ॥ चचारेति ॥ ३ ॥
नगरादं सन्नगन्धि ॥ यानयावतः ॥ ५२ ॥ नएवेति ॥ तावन्तएवत्यर्थः ॥ एकैकनिःश्वासादेकैकगणः संभू-
तइत्यर्थः ॥ ते गणाः ॥ ५२ ॥ नाशयंतइति देवीप्रभावेणाप्यपिताः ॥ आवादयंतवादिवंतइत्यर्थः ॥ गण-
केचिदितिशेषः ॥ ५३ ॥ मृदंगांश्चेति ॥ युद्धमेवमहोत्सवोवीराणां हर्षदत्तात् ॥ शक्तीनां वृष्टिभिर्वर्षणे

लीलयेवप्रचिच्छेदनिजशस्त्रासुवर्षिणी ॥ अनायस्ताननादेवीस्त्रयमानासुवर्षिभिः ॥ ४२ ॥
समोवासरदेहेषुशस्त्राण्यस्त्राणिवेश्वरी ॥ मायिकुहोयुतसरोदेवावाहनकेसरी ॥ ५ ॥
चचारासुरसैन्येषुवनधिवहताशनः ॥ निःश्वासान्मुचयंश्चयुधमानारणविका ॥ ५२ ॥ त-
एवमयः संभूतागणाः शनैः सहस्रशः ॥ पुबुधुस्तपरशुभिभिर्दिपालासिपट्टिणैः ॥ ५२ ॥ ना-
शयंतोः सुरगणोदेवीशक्त्युपहृिताः ॥ आवादयंतपटहानगणः शक्तींस्तथापरे ॥ ५३ ॥
मृदंगांश्चतयैकान्येतस्मिन्पुद्धमहोत्सवे ॥ ततोदेवीत्रयमूलेनगदयाशक्तिवृष्टिभिः ॥ ५४ ॥
खड्गादिभिश्चशनशोनिजचानमहासुरान् ॥ पातयामासचैकान्यान्चयस्त्रनविमोहिता ॥ ५५ ॥
असुरान्भुविपाशेनवधाचान्यानकर्षयन्त ॥ केचिद्विधाकृतास्तीक्ष्णैः खड्गपातैः स्तथापरे ॥ ५६ ॥

रित्यर्थः ॥ ५४ ॥ खड्गेतिस्पष्टम् ॥ ५५ ॥ असुरानिति ॥ अकर्षयदिति ॥ कृषे-रदिकालड. अपरइत्यु-
नगत्यर्थः ॥ ५६ ॥ ५६ ॥ ५६ ॥ ५६ ॥ ५६ ॥ ५६ ॥ ५६ ॥ ५६ ॥ ५६ ॥ ५६ ॥

विपोषिताः॥ अग्रेगदयाविपोषिताः॥ आमर्दिताः निपातेनभुविशोरतश्चतुर्थः॥ वेमुरितिक्रान्दसं॥ ५०॥
केचिदिनि॥ मूलेनवत्समिभिन्नाः भूमौ निपतिताः निपेतुरित्यर्थः॥ उत्तरार्द्धे उत्तरान्वयि॥ ५१॥ सेनेति॥
सेनामनुपश्चान्कुर्वेति॥ सेनाग्रगः॥ शरीरव्याघ्रान्नान् सेनासहकः॥ तत्सदृशाश्च॥ अग्रेच्छिन्नग्री॥

विपोषितानिपातेनगदयाभुविशोरते॥ वेमुरिकेचिदधिरमुशालेनभृशंरुता॥ ५०॥ के
चिन्निपतिताभूमौभिन्नाः मूलेनवत्समि॥ निरंतराः शरीरेनकृताः केचिद्रणान्तिरे॥ ५१॥
सेनानुकारिणः प्राणंममवुस्त्रिदशार्दनाः॥ केषांचिद्वाहवस्त्रिन्नाश्चिन्नग्रीवास्तथापरे
शिरांशिपेतुरन्येषामन्येमध्येविदारिताः॥ विच्छिन्नजवास्तपरेपेतुरन्येमध्येमहासराः॥ ६०॥
एकवाहूदिचरणाः केचिदेव्याह्विधाकृताः॥ किन्नेपिचान्येशिरसिपतिताः पुनरुत्थिताः
कवंधावुपुधुर्देव्यापृहीतपरमापुधाः॥ नन्वतश्चापरेतत्रपुहेतुर्यलयाश्रिताः॥ ६१॥ कवंधा
च्छिन्नशिरसः खट्वशक्तपृष्ठाण्यः॥ तिष्ठतिष्ठेतिभाषंतोदेवीमन्येमहासराः॥ ६२॥

वाः प्राणान्मुमुरित्यर्थः॥ ५१॥ शिरांसीति॥ छिन्नानीतिशेषः॥ ६०॥ एकेति॥ आशिरः पादपर्यंतं पा
टिताश्चतुर्थः॥ उत्तरार्द्धेमुत्तरान्वयि॥ ६१॥ कवंधाश्चिमनुष्ठाणंमहसेषुहतेषुहतेमूर्धसु॥ तदावेशाक्तं
वंधाः स्यादेकोमूर्धोक्रियान्वितश्चि॥ लक्षिताअग्रेकवंधाः वायुपुधुः॥ ६२॥ कवंधाश्चि॥ उभयत्रापिपु
पुधुरितिशेषः॥ छिन्नशिरसश्चिसद्रूपकथनं॥ छिन्नानिशिरांसिधेरितिका॥ अष्टयः उभयतोधारः

खट्वः भाषंतोश्चिच्छिन्नसं॥ ६३॥

श्री-
दि-३-
दी-
२१

पानितैरिति॥ यथागसहितैरश्वैरित्यर्थः॥ एवमप्रेषि॥ यदाप्राणित्यर्थमेनांगामितिमेनांगशब्देन र
थिकादीनामेवग्रहणमितिवाचनियमप्राप्तिः॥ ६४॥ शोणितेति असुरसैन्यस्य मध्येवारणसुरवा
जिनोशोणितस्य॥ ओजः प्रकाशोयासनादृशेणनयः प्रसस्तुवुः॥ क्वादसनात्समासः॥ ६५॥ ६६॥

पानितैरथनागाश्वैरसुरैश्चसंधरा॥ अगम्यासाभवन्नयत्राभूत्समहारणाः॥ ६४॥ शो-
णितौचामहानयः सचसुत्रप्रसस्तुवुः॥ मध्येचासुरसैन्यस्यवारणसुरवाजिनो॥ ६५॥ च-
णोनतन्महासैन्यमसुराणांतथाविका॥ नित्येक्षयंयथावरिस्तृणदारुमहाचयं॥ ६६॥ म-
चसिंहोमहानादसुत्स्त्रंयुतकेसुरः॥ शरीरेभ्योऽमरातीणमसुनिवविचिन्तति॥ ६७॥ दे-
वागणैश्चतैतत्रकृतंयुद्धं तथासुरैः॥ यथेषांतुष्टुदेवाः पृथ्वृष्टिमचोरिवि॥ ६८॥
सागायैलक्ष्मीवीताधिष्ठात्रोमहाहृतिस्मर्योयामिनमः स्वाहा॥ श्लोकः॥ ६९॥ मंत्राः॥ ६९॥ ३नि
श्रीमार्कंडेयपुराणेमावर्णिकेमन्त्रंतरेश्रीदेवीमाहात्म्यमहिषासुरसैन्यवधोनामहिनी
योधायः॥ २॥ ऋषिरुवाच॥ निरन्यमानंतस्सैन्यमवलोक्यमहासुरः॥ सैनानीष्टितरःकाणानि
सचेति॥ क्षयंनित्येतिशेषः॥ नत्रोत्पद्यते॥ अमरातीणांशरीरेभ्योऽसुनिवविचिन्ततीव भूतेलट् निपोऽ
गमश्चक्वादसः देव्याः ३ति॥ चाण्ये॥ ततपुल्लहाः॥ ६८॥ ३तिश्रीपुत्रभट्टसुतसतीगभजनागोजीभ
ट्कृतं सप्तशतीव्याख्यानेहितीयोधायः॥ २॥ ऋषिरुवाच॥ निरन्यमानमिति॥ २॥

॥३॥ तमेति ॥ उत्तरः समरः वाजिनो येतारे चरये च तज्जानेत्यमयः ॥ विकेदेति ॥ आशुगावाणाः ॥ ४ ॥ ५ ॥
सिंहमिति ॥ सव्येवामे ॥ ६ ॥ तस्या इति ॥ पफालविशीर्णः तस्यामुत्तमित्यन्वयः ॥ ७ ॥ चित्तेयेति न

सदेवीशारवर्षेगाववर्षसमरेसुरः ॥ यथा मेरुगिरेः शृंगं तोयवर्षेगातोयदा ॥ २ ॥ तस्य कृत्वा
ततो देवीलीलयैव शरोत्तरान् ॥ ज्ञानानुरागान्ताण्येनारवाजिनोरथम् ॥ ३ ॥ विकेदे च
धनुः सद्यो ध्वजे चानि समुद्रिते ॥ विद्याधवे वगात्रेषु किन्नयनानुमाश्रुतेः ॥ ४ ॥ सकिन्न
यत्नाविरथो हताश्वारुतसारथिः ॥ अभ्यधावततो देवीवद्भवमथरोसुरः ॥ ५ ॥ सिंहमाहृत्य
खड्गेन तोत्ताधारेण मर्धेति ॥ आज्ञानभुजे सव्ये देवीमप्यतिवेगवान् ॥ ६ ॥ तस्याः खड्गे
भुजे प्राप्य पफालरूपनंदन ॥ ततो जशरश्चलमाकोपादारुणलोचनः ॥ ७ ॥ चित्तेपव
ततस्तनुभद्रकाल्यामहासुरः ॥ जाज्वल्यमानं तेजोभिरविविधमिवोत्तरान् ॥ ८ ॥ दृष्ट्वा
तदापुनश्चकले देवीश्चलममुचन ॥ तच्छकलं शतधा तेन नीतं सच महासुरः ॥ ९ ॥ हतेन मि
त्रावापीयमन्त्रिष्यवमपुनो ॥ आज्ञागमगता दृष्ट्वा मरसि दशादेनः ॥ १० ॥ सापिशक्तिं
मुमोवाथ देवीस्नामविकाडने ॥ हुंकाराभिरुतां भूमापातयामास निःप्रभां ॥ ११ ॥ भगोश
क्तिं निपतितो दृष्ट्वा क्रोधसमन्वितः ॥ चित्तेपवामरः शूलं बाणैस्तदपि साक्षितम् ॥ १२ ॥
तश्चूले ॥ अंतराद्विविधमिवेत्युत्तरान्वयि ॥ तेजोभैरवीत्यत्र दूलाप इति दीर्घः ॥ १३ ॥ दृष्ट्वेति ॥ तत एव अ
सुरश्चूलमापतत ॥ आगच्छत दृष्टोत्पथः ॥ सच शतधा नीत इति शेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥ सोपेति ॥ हुंकारेति

॥ २ ॥ २ ॥
इति ॥

ततः सिंहः समुत्पत्य गजकुंभांतरे स्थितः ॥ बाह्वुधेन युयुधेनेनोच्चैस्त्रिदशारिणः ॥ १३ ॥
युधामातुतस्तौ तस्माज्जायामही गतौ ॥ युयुधानेति संरजौ प्रहारे रतिदारुणौः ॥ १४ ॥
ततो वेगात्समुत्पत्य निपत्य च मृगारिणः ॥ करप्रहारेण शिरश्चामरस्य पृथक्कृतं ॥ १५ ॥
उदग्रश्वरेण देव्या शिलावृक्षादिभिर्हतः ॥ दंतमुष्टितलेनैव करालश्च निपातितः ॥ १६ ॥
देवीकुहागराणां तैश्चूर्णयामास चोदृतं ॥ बाष्पलेभिर्दिपालेन वाणैस्ताम्रतथाथकं ॥ १७ ॥
उग्रास्यमुग्रवीर्यं च तथैव च महाहनुं ॥ त्रिनेत्राच त्रिशूलेन जज्ञान परमेश्वरी ॥ १८ ॥ विडाल
स्यासिना कायात्पातयामास वैशिरः ॥ उद्वंरं दुर्मुखं चोभौ शरैर्निन्येयमक्षयं ॥ १९ ॥ एवं
संखीयमाणो तु ससैन्यमहिषासुरः ॥ माहिषेण स्वरूपेण चामयामास तानाणान् ॥ २० ॥

द्वा॥ दत्ते दंतदत्ते रित्यर्थः ॥ १६ ॥ देवीति ॥ उद्धते ॥ तत्रामानंभिर्दीति दमध्यः ॥ १७ ॥ १८ ॥ विडाल
स्पति ॥ यमक्षये यमशुभं ॥ १९ ॥ एवमिति ॥ गणाननिष्ठासभयान् ॥ २० ॥ रामायनम्:

कांश्चिदिनि॥खरः कवर्गादि॥२॥वेगेनेति॥वेगो गतेः भ्रमणं मंडलाकारगतिः॥२॥नि
पात्येति प्रमथ्यागणाः॥२३॥२४॥वेगेनि॥वेगपुक्तं भ्रमणेन विद्वान् कृत्वा॥अशीयेत क

कांश्चिन्नंदप्रहारेण खरक्षेपैस्तथापरान्॥लांशूलत्रादितान् श्रान्यान्कुंगाभ्यां च विदा
रितान्॥२॥वेगेन कांश्चिदपराज्जादेन भ्रमणेन च॥निःश्वासपंक्तनेनो न्यान्यात्तया मा
सभूतले॥२॥निपात्य प्रमथ्यानीकमभ्यधावतमोसरः॥सिंहं हंतुं महादेव्याः कोपे च
क्रेततां विका॥२३॥सोपिकोपात्महावीर्याः खरक्षसमहीतलः॥शृंगाभ्यां पर्वता
न च्चांश्चिदेष च ननादव॥२४॥वेगभ्रमणवित्तस्मा महीतस्य अशीयेत॥लांशूलेनाह
तश्चाधिः स्त्रावयामास सर्वतः॥२५॥धुतशृंगविभिन्नाश्च खड्गं खड्गं पुपुर्चनः॥श्वासा
निलास्ताः शतशो निपेतुर्न भसो चलाः॥२६॥इति क्रोधसमाध्यातमापतंतं महासुरं॥
दृष्ट्वा साचेदिका कोपे तद्वधा यतदाकरोत्॥२७॥साक्षिज्ञानस्य वैपाशने ववंध महासुरं॥
तत्पातमाहिषं तूपं सोपिवद्धो महासुर्ये॥२८॥

यामास जलेनेति शेषः॥२५॥धुतेति॥कंपितेत्यर्थः॥खड्गं खड्गं यस्यां क्रियायां॥श्वासानिलेना
काशप्रत्यस्ताः क्षिप्ताः॥अचलाः पुनरकाशान्यतुरित्यर्थः॥२६॥२७॥सेनिज्ञानस्योपरि पा
शोक्षिज्ञाने ववंधेत्यन्वयः॥२८॥

२८

॥

॥

॥

॥

२८

श्री.
२३.
टी.
२३

ततः३ति॥ तस्यसिंहीभूतस्य अक्षुपतदेवो निशेषः॥ २४॥ ततः३ति॥ तं पुरुषं देवी आश्वे वा तद्गच्छमणेति॥
समाहारद्वेदः॥ तत्सहितं सायकं शिक्के दत्तं त्वयः॥ ३॥ करेणेति महासिंहं॥ देवी वाहनं॥ कर्षत इत्यस्य
सिंहमित्यादिः॥ निगच्छतनेति छुगंदमे॥ ३१॥ ततः३ति॥ तथैव प्राग्देव॥ ३२॥ ततः३ति॥ महिषस्य शि

ततः सिंहो भवत्स यो यावत् तस्यां विकाशिरः॥ किं न नितातु पुरुषः षड्गुणाणि रट्प्रपन॥ २४॥ त
त एवाशु पुरुषं देवी चिक्के दसायकं॥ तं तद्गच्छमणा साद्वेतनः सोभून्महागजः॥ ३॥ करेण
च महासिंहं तं च कर्षत गजे च॥ कर्षतस्तु करे देवी तद्गच्छन निरक्तं तन॥ ३४॥ ततो महासुरोभू
यो माहिषे वपुःस्थितः॥ तथैव दत्तो मया मासत्रे लोका मे चराचरे॥ ३५॥ ततः क्रुद्धा जगन्माता
चंडिका पानमुन्नमम॥ पणो पुनः पुनश्चैव जगत्सारां लोचनः॥ ३६॥ न नर्दचासुरः सोऽपि व
लवीर्यमदो हृतः॥ विषाणाभ्यां च विदोष चंडिकां प्रतिभूय गतः॥ ३७॥ सा च तान्मृहितां स्तेनवृ
त्तां ये तीक्ष्णोत्तरेः॥ उवाच ते मदो हृतसुखरागा क्रुद्धा दारः॥ ३८॥ देव्युवाच॥ गजे गजे दारो मूढ
मथुया वानिवा मूढं॥ मया त्वयि हते त्रैव गर्जिष्यन्त्याशु देवताः॥ ३९॥

वावतारत्वेन जायमान दयादि विक्के दायात्र मय पानं युद्धधर्मो धयिते अमना दनेवा॥ एतत्त पानं मृगं
कर्मणिल्युट्॥ पानाद रुणलोचना॥ पुनः पुनर्जहा सचेत्यनयः॥ ३३॥ न नर्दति बलशारीरं॥ वीर्य
मुत्साहः॥ ताभ्यां मदो गतः॥ ३४॥ सा चेति॥ मदेना हृतं अतिशयेन ज्ञाता॥ सुखरागो बस्याः॥ सा आ क्रुद्धा
क्षरमिति वचनक्रिया विशेषणं॥ मय सभा वीर्यं॥ ३५॥ देव्युवाच॥ गजे गजे नि॥ सभ्रमेणादिरुक्तिमदेन च

विनामीति पूर्वपणवित्युक्तिः स एतान्नेति श्लेषेति
शेषः ३२

अधिरुवाच ॥ एवमिति ॥ समुत्पत्य कर्दने कृतने सा आहूता ॥ अथ एनं पादेनाक्रम्य कंठे वधा कंठे मूले नावा
इयदित्यनयः ॥ ३० ॥ ततः इति तया पदा आक्रान्तः टुफर्थे नोपि सः ततः मूलताडनोत्तरम् ॥ ततः महिषः
सहस्रपीयात्रिजस्रत्वादर्थे निष्क्रान्तः ॥ निःसृतार्थे कायपवदेव्यावीर्येण अतिशयैः शयनसंयतः प्रतिव

अधिरुवाच एवमुक्त्वा समुत्पत्य साहृष्यन्त महासुरं ॥ पादेनाक्रम्य कंठे वधा मूले नैनमनाडयन् ॥ ३१ ॥
ततः सोपि पदाक्रान्तस्तज्जानिजस्रत्वात् ततः ॥ अर्धे निष्क्रान्तपदानि देव्यावीर्येण संयतः ॥ ३२ ॥ अ
र्धे निष्क्रान्तपदामोपुष्टमानो महासुरः ॥ तया महासिना देव्या शिरश्चित्तानि पातितः ॥ ३३ ॥ ततो
हाराकृतं सर्वं दैत्यमैतन्ननाशततः ॥ ग्रहं ध्वंष्यं प्रजग्मुः सकला देवता गणाः ॥ ३४ ॥ तद्वत्सुतास
रा देवी सरदिद्यौर्महर्षिभिः ॥ जगुर्गैर्धर्षयन्त योनिरुत आप्सरोगणाः ॥ ३५ ॥ इति श्रीमार्कण्डे
यपुराणे सावर्णि के मत्स्ये त्रे श्रीदेवी माहात्म्ये महिषासुरवधो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ अंगा
ये अष्टविंशतिवर्णमिकाये महाहृति समर्पयामिनमः स्मरः श्लोकः ॥ ३७ ॥ मंत्राः ॥ ३८ ॥

हुः निष्क्रामितं नाशकदित्यर्थः ॥ ३९ ॥ अर्धेति एवं च शिरश्चेदोद्भवं ॥ तद्वदानवमूलपाणिनमित्यत्र शिरश्चेदो
याद्भवो यस्यैतर्था बोध्यः ॥ यत्तद्विशेषः ॥ कल्पान्तरीय इति ॥ तत्र ॥ पुरा कल्पे यथावत् तत्रैव नित्यं कल्पे तथैव न ॥ य
वर्तते तस्यैव देवी देव्यानां नाशनाय वै ॥ तथैव ज्ञायते पुद्गलमिति कालिकापुराणान्तर्गतं व्यवहारः ॥ तेन क्रिया प्र
तिकल्पमेकैव न तद्विज्ञानीया ॥ इत्यत्रोक्तं कल्पभेदेन बुद्धिदोहरिवेशादिप्रामाण्यादित्येव न तं ॥ अथैवैवर्त

श्री-
नं. ३.
री.
२४

प्रथमेशो॥ प्रतिकल्पं कृत्वा चरितं मेवोत्तमयेति॥ नारदप्रश्ने॥ प्रतिकल्पं तेव चरितं नात्र संशयः॥ ब्रह्मणा
उत्तमं च॥ १॥ ततः॥ ननाशपलायितं हरेति तज्जयेनेति सैन्यविशेषाणां॥ ४॥ तद्वद्विरिति॥ सुरांद्राया
दिव्यैर्व्यादिभिर्महर्षिभिश्च सह तद्वद्विरित्यर्थः॥ ४॥ ३॥ श्रीसप्तशतीव्याख्या नत्तौ यो व्यायः॥ ३॥
ओं तद्वद्विः सुराद्रत्युक्तं तौ स्तनिमहः॥ ऋषिकृवाच॥ शाक्रादयः॥ आदिनामहर्षयः॥ तस्मिं महिषास
रे देव्यानि हते इत्यन्तर्यः॥ शिरोधरा प्रीया॥ अंघ्राः संयः॥ पुलको रामो वाः॥ २॥ देव्येति॥ आतने व्यासेन
ऋषिकृवाच॥ ओं शाक्रादयः सुराणामनिहतेति वीर्येन स्मिन्दुरात्मनिसुरारिवले च देव्या॥ तौ तद्वद्विः
प्राणितनमृशिरोधरां सावार्भिः महर्षं पुलको ह मचारुदेहाः॥ २॥ देव्या यया तनमिदं जगदात्म
शाक्त्यानिः शेषदेवगणशक्तिसमूहमूल्या॥ तामं विकामविलदेव महर्षिपूज्या भक्त्या नताः
स्मविदधातुश्रुभानि सानिः॥ २॥ यस्याप्रभावमतले भगवाननेनो ब्रह्मा हरश्च न हिवक्तुमले वले
च॥ सा चंडिका विलज्जगत्परिपालनाय नाशाय चाशुभभयस्य मतिकरोत्॥ ३॥ या श्रीः स्वयं
सहानिनां भवनेषु लक्ष्मी॥ पापात्मनां कृतधियो हृदयेषु बुद्धिः॥

तः सृष्टे च निःशेषदेवगणशक्तिनां समूहनायक इत्येतच्छक्ति समूह एव ते ज्ञो शा प्रचय एव वामूर्ति
विग्रहो यस्याः तयेत्यर्थः समूहः॥ निभावकः॥ नता स्मेत्यत्र विमर्गस्य सः॥ २॥ यस्या इति॥ यस्या अतले प्र
भावे तेजः॥ वलेशारीरेव कृतं अनंतः सहस्रास्यापि॥ ब्रह्मा सृष्ट्यापि हरः सर्वशक्तिरपि नालेन पर्णामः अ
शुभेभ्या भयस्येत्यर्थः॥ हृदा वा समाहारे॥ ३॥ या श्रीरिति॥ पापात्मनां भवनेषु लक्ष्मीः कृतधियो निर्मे

लानः करणानां हृदयेषु बुद्धिः ॥ सर्गापवर्गसाधनज्ञानं सतां हृदयेषु बुद्धिः ॥ आत्मिका बुद्धिः ॥ कुलजः
न प्रभवस्य बुद्धेः राज्ञो हृदयेषु बुद्धिः ॥ करणीया प्रवृत्तिजनकोनः ॥ करणवृत्तिविशेषः ॥ नता
स्मृतिप्रवृत्तिः ॥ ४ ॥ एषा आपाततः स्तुतिर्वस्तुतस्तु मस्तुत्येव न्याह ॥ किमिति ॥ असगदेत्या ॥ देवा
पिवाद्यः गणाः प्रमथालन्यभूतिषु ॥ अचित्तं सर्वोक्तपुत्रादनिर्गुणीयं तद्रूपं ॥ अतः किं
न प्रकारेण वर्णयामच पर ॥ देवनाशकारिभूरिवीर्य ॥ अतिशयानुक्तं च परेषु देवयानि चरि

अहमतां कुलजनप्रभवस्य लज्जानां तानतास्मपरिणालयदेविविप्रम् ॥ ४ ॥ किं वार्ण
यामित्वरूपमचित्तमेव किंचानि वीर्यं मसुरस्य कारिभूरि ॥ किंचाहं वृत्तिरितानि
तवानियानि सर्वेषु देवा सुरदेव्या गणादिषु ॥ ५ ॥ हेतुः समस्तजगतां त्रिगुणापि दोषे
न ज्ञायमे हरिहरादिभिरप्यपार ॥

तानि ॥ तान्यप्यतिशयानुक्तानि ॥ अतः किं वार्णयामेत्यन्तयः ॥ सर्वत्राः वित्यपदमन्वेति ॥ ५ ॥ मूलप्र
कृतिश्च तमेवेत्याह ॥ हेतुरिति समस्तजगतां हेतुर्मूलकारणं ॥ तत्र हेतुयतस्त्रिगुणासत्तरजस्त
मोयुता ॥ न त्वेवं गगारिसेवं धेनमवकारणत्वेन स्यादत आह ॥ अपीति ॥ त्रिगुणापि दोषे गगारिभि
न ज्ञायमेनाश्रिता भवसि ॥ यदा दोषे विशिष्टा केनापि ॥ न ज्ञायमेतदभावादिन्यर्थः ॥ न त्वेवं ॥ परि
क्लृप्ततया सर्वं हेतुत्वं न स्यादत आह ॥ हरिहरादिभिरप्यपार ॥ अज्ञानपरिच्छेदा ॥ परिच्छेदाभावा

श्री.
च. उ.
टी.
२५

शरीरः॥ तत्र हेतुः यतः सर्वं प्रयासं सर्वमाश्रयः कार्यं यस्यासा॥ कार्यं हि कारणमाश्रयेन॥ सर्वत्र वर्तमाना
नाच॥ यतश्च अद्या कृता षड्विधविकारहीनता न॥ नमरूपहीनता च॥ हियतः संसारस्याद्या प्रथमा प्र
कृतिः॥ सत्वरजस्तमसां सायावस्थासि॥ कौटुशी परमा॥ परः आत्मा मीयते जीवभोवनविक्रयेन यया
परमात्मैव प्राकृतं यमाभ्यासो जीवते नाश्वरसौ यते॥ ६॥ यस्याः नि॥ हे देवि यस्याः समुदीरणेन समस्त
सुरता सकलसुरसमूहः॥ सर्वयज्ञेषु तन्निप्रयानि सा साहाहातमेवांसि वै प्रसिद्धं॥ तथा पितृगणाः

सर्वा प्रयाग्विलमिदं जगदंशभूतमद्या कृता हि परमा प्रकृतिस्तमाया॥ ६॥ यस्याः समस्तसुरा
समुदीरणेन तन्निप्रयानि सकलेषु मखेषु देवि॥ साहासि वै पितृगणस्य च तन्निहेतुं दृष्ट्वा ये मेत
मत एव जनेः सधा च॥ ७॥ यामुक्तिहेतुं विचिंत्य महाव्रता च अभ्यस्य समुनियतेन्द्रियतत्सा
रे॥ मोक्षार्थिभिर्मुनिभिरस्तसमस्तदोषैर्विद्यामिसा भगवती परमा हि देवि॥ ८॥

पितृनिहेतुस्तमेव यतः॥ अत एव जनेः पितृकर्मणि सधा च उच्चार्यसेवात्साहादेव कर्मणि॥ ९॥ प्रकृ
तिसत्त्वपक्षमुक्ता ब्रह्मविद्या पितृमेव न्याह॥ येनि॥ हे देवि यामुक्तिहेतुः॥ अविचिंत्यमनुष्ठेयत्वचिंताया
अप्यविषयं॥ महाव्रतं॥ अहिंसा मत्यास्तेय ब्रह्मचर्यं परिग्रहं योगशास्त्रं प्रसिद्धं साधनं यस्याः॥ ईदृशी
वृथा सा भगवती भगवद्विषया परमा उत्कृष्टा विद्यतद्विषया वरणभंजिका ब्रह्मज्ञानरूपा तमेवासि
हियतः॥ अतस्त्यक्तसमस्तगणदिदोषैर्मोक्षेषुभिर्मुनिभिर्वशीकृतैर्द्रियैः॥ तत्तद्ब्रह्मैव ज्ञेयत्वेन मार्गये

सर्वत्र वर्तमाना
संसारस्याद्या प्रथमा प्र
संसारस्याद्या प्रथमा प्र
संसारस्याद्या प्रथमा प्र
संसारस्याद्या प्रथमा प्र

शब्दे नि॥ सुविमलानां अणोरुषेयतेन दोषरहितानां॥ अचो यज्जवां उद्गीयः साम्ना भक्ति विशेषः तेन रम्यः पद
 पादो ये सांसां नो धाव निधानमाश्रयः शब्दत्रयसूत्रा॥ भवस्य संसारस्य भावनाय प्रवृत्त्यविक्रदाय॥ या
 देवी चोत्तमशीला त्रयीवेदत्रयी सा त्वं भगवती वार्ता विशेषणं सर्वजगतो अतिशयेन पीडाहेत्री॥ अ
 नेन सर्वविद्यासूत्रात्तमेवेत्युक्तम्॥ १॥ तदधिष्ठा अपितमेवेत्याह॥ मेधासीति॥ मेधा सरसतो मेव दुःख
 प्राप्यते न दुर्गा पीतु चोत्ते॥ दुर्गमसंसारसागरस्य नौः ज्ञानदाया॥ एवै पूर्वा देव न ब्राह्मी त्वमक्तं॥ प्रसिद्ध नौतो

शब्दात्मिका सुविमलर्पज्जर्षा निधानमद्गीय रम्य पदपादवतां वसाम्ना॥ देवी त्रयी भगवती भ
 वभावनाय वार्ता च सर्वजगतो परमार्तिहेत्री॥ १॥ मेधासिंदे विविदिता खिलशास्त्रसागरदुर्गमसि
 दुर्गमभवसागरनौरसंगा॥ श्रीः कैटभारिहृदये ककत्ताधिवासगोरी त्वमेव शशि मौलिकृत प्रतिर
 ष्ठाः॥ १॥ ईषत्सहा समुमलं पुरिष्णं चंद्रविंशानुकारिकनकोत्तमकोनिकांते॥ अन्यदुत्तमदूत
 मात्ररुघानयापिवक्त्रं विलोकात्सहसा सहिषासुरेण॥ १॥ दृष्टान्दे विरूपितं प्रज्जरी कणलसचक्रं शांके
 सदृशकवित्रसयः प्राणमुमाचमहिषस्तदौ वचिरे॥ व्यतिरेकमाह॥ असंगेति॥ साहिकर्णधा
 गदिसंगवती॥ शोभोक्तं नापनिष्ठा आस्यदयया॥ अथ शरीरतान॥ इत्तगर्ह न शोभीतं वेत्स्यतीतं चोक्तं॥ १॥ ईष
 दिनि॥ ईषद्वा समहितं क्वांदसः पदव्यत्ययः॥ पूर्वा देवी कृष्णविशिष्टतत्त्ववक्त्रं विलोकापि आस्यदयया महि
 षासुरेण सहसा दर्शनसमकालमेव तथा निनिष्ठरेयत्पदं तदव्याच्यमित्यर्थः॥ जगत्साहकमपिनत
 स्पमाह॥ अन्यतिसुभटो यं तादृशस्यापि च येन देव्या एवोक्तं॥ सिद्धाति॥ १॥ ॥ १॥ ॥ १॥

श्री-
च. उं.
टी.
२६

दृष्टानिनि ॥ दृष्टाणीत्यर्थः ॥ श्रुतेः कुरीचकृतातयाकृगलेभौषणं ॥ इयच्छृणोकेन्यनेनानिरक्तता ॥ अनेनमहि
षस्यानिधीरत्तदेव्युक्तार्थः प्राग्बदेव ॥ १२ ॥ देवीति ॥ देविप्रसीदेत्युक्ताविचार्यव्यर्थमेतद्वचः ॥ प्रसन्नतादेवत
वेत्पार ॥ भवतीपरासानुग्रहमावुद्धिर्यस्यास्मादृशी ॥ कथमेतद्ज्ञानं ॥ तत्रार ॥ यज्ञानोभवायकोपवतीसती
तेनोरिषाणकलानिसयोविनाशयसि ॥ तत्रसंप्रतिपत्तिमह ॥ विज्ञातमित्यादि ॥ एवचकोपोपयस्तदणफल

देविप्रसीदपरमाभवतीभवायसयोविनाशयसिकोपवतीकलानि ॥ विज्ञातमेतदधुनैवसमस्तमेत
शीतेवलसविपुलंमहिषासुरस्य ॥ १३ ॥ तेसम्पत्ताजनपदेषुधनानितेष्टानेष्टायशोसिनचसीदनिध
मवर्गः ॥ धन्यास्तएवनिभृतात्मज्ञभृत्यदारयेषामदाभ्युदयदाभवतीप्रसन्ना ॥ १४ ॥ धर्म्याणिदेवि
सकलानिसदेवकमेणत्पारतः प्रतिदिनंसकृतीकरोति ॥ सगं प्रयानिचततोभवतीप्रसादीहो
कत्रयेपिफलदाननुदेवितेन ॥ १५ ॥ इदंस्मृताहरिसिभीतिमशेषजंतोः सस्यस्मृतामनिमतीवशु
भोददासि ॥

कोनतसाभावेकः ३ निसतगुणप्रधानतंधनिते ॥ १३ ॥ नेति ॥ संमताः महाज्ञानांगीकृताः ॥ धर्मवर्तितोवर्गः
धर्मार्थकाममोक्षरूपः धन्याः पुण्यतेनप्रसिद्धाः ॥ निभृता नितरांयोषितागुप्रास ॥ अभ्युदयदासर्वमनोरथ
दा ॥ १४ ॥ धर्म्याणीति ॥ हेदेविभवंतीप्रसादात् ॥ यः सकृतीप्रागजन्माज्ञिनपुण्यचान्सततएवसकृत्
लघुतत्प्रसादादेवअन्यादतः ॥ नित्यनेमित्रिकादावनि ॥ अद्वावात्प्रतिदिनंमदवषष्टिचटिकावक्त्रेदेन
सकलानिधर्म्याणिकमेणिकरोति ॥ पुनस्ततएवतात्मीत्युद्देशेनकृतकमेभ्योलघुनेत्यसादादेवसर्गे
प्रयानिततः क्रमेणचीन्मादेव ॥ ननुनिश्चये ॥ तेनतंलोकत्रयेपिफलदाः ३ नित्यायसेऽतिशेषः ॥ १५ ॥

उगेऽति॥ उगे उगे मे संकटेऽति यावत्॥ तत्रामिके॥ इति च दारिद्र्यपादे भावेष्वात्॥ भयं प्रति कलसंधानं
अर्द्धं चित्रास्त्रिगुणं चित्रा॥ उगां स्मरणं च॥ उगां जगदिदं उगां सर्वस्य कारणं॥ अहं च उगां इत्येवं उपां॥
विष्णुर्जगदिदं सर्वं विष्णुः सर्वस्य कारणं॥ अहं विष्णुरिति च यत्र द्विस्रोः स्मरणं विदुः रिति हरेत्रा रदी
योक्तेः॥ १६॥ सर्वोपकारितमुपपादयति॥ एभिरिति॥ दैत्यैरित्यर्थः॥ उपैतित्यर्थः॥ उपैतीति लट्॥ ए

दारिद्र्यदुःखं भयं दारिद्र्यं कावदन्त्या सर्वोपकारकारणाय सदा र्द्धं चित्रा॥ १६॥ एभिर्हैतैर्जगद्
पैतिसां तथैते कुरुर्वन्नाम नरकाय विणयपापं॥ संप्राप्तमृत्युमधिगम्य दिवं प्रयातमनेति नृ
नमस्तिता नि निरसिदेवि॥ १७॥ इष्टं वक्ति न भवती प्रकरोति भस्म सदा सृणु रिषु यस्महि एण
विशस्वम्॥ लोका न्ययान्तरि पयोपि हि शस्व पूता इत्यमति भवति तेषु पिनेति साधी॥ १८॥
एवमप्रभानिकर विष्णुराणैस्तथोगैः श्रुत्वा प्रकांति न वहेन दृशो सुगणो॥

नैदेत्यानामेत्यभ्युगमेनेरकायेति॥ तादर्थ्यं चतुर्थी तथापि राणमेत्युपायसर्गे गच्छेत्॥ इति हेतुद्वयं
न सिद्धत्वा जगद्दित्ता मिहं सीत्यर्थः॥ १७॥ इष्टं वक्ति॥ दृशो नोत्तरं भवता वत्मात्रेणैव भस्मकरणयो
गेषु॥ यत्वं शस्वपातयसित्तैषा सुत्रमलोकप्राप्तये इति तेषु यकारिकैरतमिति॥ किं वक्तव्यं भक्ते
षुतिभावः॥ १८॥ एवमेति॥ निकरः समूहः विष्णुराणं सर्वत्र प्रसरणं निवहः समूहः॥ यद्विलयेना
गतास्तदेतत्॥ अंशुमान्यदिदुःखं इह स्तयो गितयुक्तमाननं तव विलोकयतां वत्तवामाश्रया

श्री-
च-उ-
दी-
२

दिनिशेषः ॥ १९ ॥ उर्ध्वत्रेति ॥ उर्ध्वतानां तत्र पापं तस्य शमनं तव शीलं साभाविको गुणः तथा त्वैरतुल्यमन
पञ्चाचित्यं कीदृशमिति नाविषयः ॥ दृष्टुं किं नेत्यादि नोक्तं रूपमाकृतिः च परं हताश्यात्मसात्कृतादे
वायेनेदृशः ॥ पराक्रममायषां तेषां दैत्यानां हन्तृवीर्यं ॥ एवं चेदृशत्रयं दृशवलनचतुर्षां शस्त्रानां हननम
पि ॥ तदीयपापशान्तये ॥ ३ ॥ तितेषु दयेव तया कृतेति भावः ॥ २० ॥ केनेति ॥ अतिहरिमनोहरम् ॥ विराधो

पञ्चागता विलयमंशुमरिं उवाच ॥ योग्या न नंतव विलोक्युतांतदेतत् ॥ १९ ॥ उर्ध्वत्रेति ॥ उर्ध्वतानां तत्र पापं तस्य शमनं तव
देवि शीलं रूपं तथेतदविचित्यमतुल्यमन्यः ॥ वीर्यचहन्त रूतदेव पराक्रमाणां वैरिषु पि प्र
कटितं वदयात्तयोऽस्य ॥ २० ॥ केनोपमा भवततेस्य पराक्रमस्य रूपं वरात्रुभयाकार्यं निहारितं ॥
ऊच ॥ चित्ते कृपा समरनिष्ठरता च दृष्टान्तयो वदेविवरदे भुवनत्रये पि ॥ २१ ॥ त्रैलोक्यमेतदवि
लेखिपुनाशनेन ज्ञाते तयां समरमर्थे नितेपि हता ॥ नीता दिवैरिपुगणा भयमप्यपास्तमस्या
कमुन्मदसुरारिभवं नमस्ते ॥ २२ ॥

त्रालंकारः ॥ केनोपमेति तृतीया आर्षत्वात् ॥ चित्ते कृपारिपुषु पि उपकारकत्वात् ॥ निष्ठरता तस्यैव ॥ अ
त्र कृपा साभाविकी निष्ठरता तागेपि तेति विराधपरिहार इति बोध्यम् ॥ २१ ॥ त्रैलोक्यमिति ॥ तपन्यंतमे
कान्तयः ॥ ततो रिपुगणा इत्यंतमपरं वाक्यं भयमित्यन्तो भवमित्यंतमपरं ॥ अनेन चित्ते कृपेत्येतद्विहृतं
नमस्ते इत्यनेन मस्कारातिरिक्तप्रत्युपकारकरणेनास्माकं सामर्थ्यमिति धनितम् ॥ २२ ॥

॥२३॥ प्राच्यामिति॥ दक्षिणेऽन्यस्यदिग्भागे॥ इतिशेषः॥ भ्रामणेनेत्यत्रह्रस्वाभावाच्चाषः॥ २४॥ मोय्यानी

श्रुलेनेत्यः॥ भ्यरक्षसर्वतः॥ इत्यंतं वत्तुर्धुमंत्रेषु प्रत्येकं महालक्ष्म्ये नमः स्वाहा॥ इत्याहुतिवत्त॥
घृयंदद्यात्॥ न तस्त्रोक्ताहुतिकवचाहुतिनिषेधात्॥ अंधकोपिमहादैत्योदुर्गहोमपरायणः
कवचाहुतिमात्रेण महेशेन निपातितः॥ कवचं श्रुलेनेति श्लोकचतुष्टयं कृतांजलिपदेन॥ श्रु
लेन पाहि नो देवि पाहि खड्गेन च विके॥ चंटासनेन नः पाहि चापज्यानिःसनेन च॥ २३॥ प्रा
च्यां रक्ष प्रतीच्यां च चंडिके रक्ष दक्षिणे॥ भ्रामणेनात्मशूलस्य उत्तरस्यात्तथेति॥ २४॥ मो
य्यानिया निरुपाणि त्रैलोक्यविचरंति ते॥ यानि चात्यर्थं चोराणि तै रक्षांस्मांस्तथाभुव॥ २५
खड्गशूलगदादीनियानि चास्त्राणि तै र्विके॥ करपलवमंगीनि तै रस्मांस्तत्सर्वतः॥ २६॥
श्वेतचंदनेन होमः॥ कर्पूरेण च॥ ऋषिरुवाच॥ एवं कृत्वा सुरै र्दिव्यैः कुरु मे नंदनोद्भवैः
अर्चिता जगतां धात्री तया गंधानुलेपनैः॥ २७॥ भक्त्या समस्तै र्दिव्यै र्धूपै र्बुधै र्पितृ
प्राह प्रसादमनुवीक्ष्य समस्तान्प्राणान् स गन्॥ २८॥

नी रूढिस्थिति व्यापारणि अत्यर्थं चोराणि संहारव्यापारा
णि॥ तथाभुवं पृथिवीचेत्यर्थः॥ २५॥ खड्गे नि संगः मंगलः॥ २६॥ ऋषिरुवाच॥ एवमिति॥ सुरै र्नि कृ त्रि
न्यायेन महर्षिपरमपि॥ नंदनं देवोद्यानं॥ दिव्यै र्बुधै र्गंधाः श्रीरगादयः अनुलेपनं श्रीचंदनादि॥ २७॥ २८॥

श्री
च. उ.
टी.
२८

भक्त्यानिदियैर्मनोज्ञैः धूपैस्त्रिनिपादः देव्युवाच त्रियतामिति देवा ऊचुः भगवत्येति २५ यत्
इत्यर्थः पूर्वात्तत्पर्यं उन्नराहं मुनरात्वापि यदिवाशावप्यवमर्थेयद्येव सत्यपि वरो देयः नितवेकान
दावत्यमाणमस्तित्यर्थः ३. संस्पृतेति हिंसेया इत्यर्थं उन्नराहं मुनरात्वापि तस्येति विजृहि विभवे

देव्युवाच ॥ त्रियतां त्रिदशाः सर्वे यदस्मत्तो भिक्तां कृते ॥ देवा ऊचुः ॥ भगवत्याकृतं सर्वं न किंचि
दवशिष्यते ॥ २५ ॥ यदयं निरुतः शत्रुरस्माकमहिषासुरः ॥ यदिवापि वरो देयस्तथा स्माकं मरे
ष्यति ॥ ३. ॥ संस्पृता संस्पृता तं नो हिंसेयाः परमापदः ॥ यश्च मर्त्यस्त्वैरेभिस्तां स्तोष्यत्युमला
नने ॥ ३॥ नस्य विजृहि विभवे धनदा रादिसंपदाम् ॥ ब्रह्मये स्मन्मसत्ता तं भवेयाः सर्वदा यिके ॥
ऋषिरुवाच ॥ इति प्रसादिता देवैर्ज्ञगतोर्थं तथात्मनः ॥ तथेत्युक्ता भद्रकाली वभूवो न हि ता
न्य ॥ ३३ ॥

रितिसह ॥ योगेन तीया भुवने च साहित्यं ॥ विज्ञेज्ज्ञानं तस्य ऋषिः रूपवयः ॥ विभवापेक्षया दयः ॥ धनदा
रादीनां संपदश्च नृणां लभावाः ॥ आदिना पुत्रादि ब्रह्मये उपलब्धाय ॥ ३२ ॥ ऋषिरुवाच ॥ इतीति ॥ तथात्म
नः आत्मनश्चार्थ इत्यन्वयः ॥ तथेत्युक्ता तथास्त्वित्युक्ता ॥ भद्रकालयति ॥ वधेयतीति ॥ भद्रकाली अंन
हिताः दशावभूवन्त्यतयः ॥ ३३ ॥ रामायनम् :

इति निष्पद्यते ॥ ३४ ॥ पुनश्चेति ॥ गौरीदेहः देहकारणं यस्य ॥ अर्थः ॥ समुद्रवः प्रादुर्भावः ॥ यथाधेनप्रकारेण
तत्र हेतुः ॥ उष्ट्रवधो देवलोकरक्षणं च ॥ ननु तेनाप्यस्याः ॥ कोऽर्थस्तत्राह ॥ उपकारिणीति ॥ उपकारस्तु
नक्तृ एव स्यात् ॥ ततः ॥ तत्प्रकारं मया मतः ॥ निपातय ॥ त्वान्तं लोकप्रसिद्धं ॥ इनामुप ॥ कल्पलक्ष्मीं तत्रैव
स्त्री वाकं ॥ अभिष्टुतामैः साहं महिषं जघ्नुषीद्विद्वान् ॥ महिषान्तकरीसृक्तं देवैर्महर्षिभिः ॥ इत्यत्रियु

इत्येतत्कथितं भूय संभूता सा यथा पुरा ॥ देवीदेवशरीरेभ्यो जगत्त्रयहिनेषिणी ॥ ३४ ॥ पुनश्च गौरीदेहा
सा समुद्रतायया भवत् ॥ वधाय उष्ट्रदेव्यानां तथा शुभनिशुभयोः ॥ ३५ ॥ रक्षणाय च लोकानां देवा
नामुपकीरिणी ॥ तच्छृणु मया त्वान्तं यथा वक्तव्यमिति ॥ ३६ ॥ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे सावर्णि
के मत्स्ये त्रेष्ठी देवीमाहात्म्ये शक्रादयस्तुतिनाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ सांगायै त्रिवर्णमिकाये त्रिशक्ति
लक्ष्म्ये महाहूतिं स्मर्ययामि नमः स्वाहा ॥ स्त्रो ॥ ३६ ॥ मे त्रा ॥ ४ ॥ अथ ध्यानम् ॥ ओं ह्रीं शृं ल ह्रीं लानि शाव
सुमले चक्रं धनुः सायकं ॥ हस्ताब्जं देयती च नानं विलसुं क्रीतां पुनस्त्यप्रभा ॥ गौरीदेहसमुद्रवां जग
तामाधारभूतां महापूवी मंत्रसरसतीमनुभजे शुभादिदेव्यादिनीम् ॥

पुनर्विक्रान्तिस्तोत्रं चैव सुरेश्वर ॥ कथयंति सुविस्तीर्णो ब्राह्मणवेदपाशाः ॥ लभंते च फलं शश्वदाधियत्यमनुष
रमिति ॥ महिषान्तकरीसृक्तं देवैर्महर्षिभिश्च दृश ॥ देव्या यया ज्ञानमिति ॥ स्त्रोके विलदेव महर्षिपुत्र्यत्वाविशो
षणात् ॥ पुष्पाभिः स्तनयोयाञ्चेति स्त्रोके ब्रह्मर्षीणां स्तनिकत्वेन प्रणिपादनाच्चेति बोध्यम् ॥ ३६ ॥ इति शिवभ
टसुतसतीगर्भजना गोतीकृतसप्तशतीव्याख्याने चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ओं अस्म्यश्रीचण्डिका माहात्म्ये तृतीयं च

श्री
पं. उ.
टी.
२४

रित्रस्य ॥ पुण्यं भनिशुंभाभ्यामिति मंत्रस्य रुद्रं विमं हासरसति देवता अनुष्टुप छंदः भीमाशक्तिः भामरी ।
वीजं सूर्यस्त ॥ महासरसती प्रीत्यर्थं मां यं काममाप्ता यं पाठविनियोगः ॥ यथावत् कथयामीति प्रतिज्ञा
नमिति हासमाह ॥ ऊर्ध्वं रुद्राच ॥ पुरेति ॥ कथय पादित्या मन्त्रं त्रानुचिन्त्येष्टां शुभनिशुंभादिशौ समालोक्यो चेति
वामनपुण्येण लक्ष्मीनेत्रपितामसतितरेशक्रमहाविद्याभिधायक ॥ गौरीदेहात्मसमुत्ताको शिकीति नदास्य रव
धायुष्टे दत्तानां तथा शुभनिशुंभयोः मदीयाः शक्रयोयास्ता देवश्रेष्ठा शरीरगाः तावत्संस्तुयद्वा रिण्यः साम
य्यविदधुर्मम ताभिनिहृत्य देत्येद्रां हंतव्या मे यथा नथा संस्तुयात्मनिः सर्वो समदीयावपुषारिवलाः ॥ अहं ।

पुण्यं भनिशुंभाभ्यामसुराभ्यां शचीपतेः ॥ त्रैलोक्यं यत्तु भागाश्चरुतामदवलाश्रयात् ॥ १ ॥ तावेव सूर्य
तातद्वदधिकारे तथेदव ॥ कौवरेमथयाम्यवचक्रान्तवरुणस्य च ॥ २ ॥ तावेव यवनर्द्धिचक्रं
वैदिकर्म च ॥

निजप्रवीणश्चादेत्यौ शुभनिशुंभका सिनि ॥ नारायणीस्तु निर्नामसूक्तं परमशोभनं ॥ पुरंदरं तदाहं देवै र
प्रिपुण्यगमैः ॥ एषा स एजिता भक्तिरामवे जतं प्रयच्छति ॥ कोशिकी सर्वदेवेश सर्वकामप्रदस्य हं ॥ इत्यत्रिपुष्ट
विक्रान्तिः स्तुतिश्चानिपुणतनैः पयुते त्रितयं विप्रैर्वेदवेदांगपारंगैः ॥ एतासां परमाप्रोक्ता कुरुटस्था सामहीयसी
महालक्ष्मी मेहाभागा प्रकृतिः परमेश्वरी ॥ अमुष्याः स्तुतयेष्टुं ब्रह्माद्यैः सकलैः सरैः ॥ नमो देव्यादिकं ॥ देवी
सूक्तं सर्वफलप्रदं ॥ १ ॥ मां देवी स्तुतव नित्यं सो ब्रह्मा नेह मा मिह ॥ कृपा नतीत्यसकलाने श्रयं सहदश्रुते ॥ यज्ञसा

वैश्यसुरयोपरांसिदिमवापुनरिति ॥ अग्निमुखदेवगणदृष्टोन्नतारायणीसूक्तं ॥ तत्र नारायणानमोस्तुतः
तिवहृथाभ्यासान ॥ नमो देव्योऽत्यादिकदेवीसूक्तं ॥ देवीपदनापक्रमादिनिवाध्यम् ॥ मदोगवः वलशक्तिः
॥ तावेति ॥ सवतिकमोणिलोकात्रायातीनिस्सयस्सम्भावः सर्वलोककर्मप्रेरकान्तदन्त एवम

नमो देवाविनिर्देनाभृष्टराज्यापराजिताः ॥ ३ ॥ इत्यादिकारासिदशास्त्राभ्यां सर्वे निराकृताः ॥ मरासुरा
भ्यां नमो देवीसंस्मरेत्यपराजिताः ॥ ४ ॥ नयास्माकं वरोदनाययापत्सु स्मृताखिलाः ॥ भवंतां नाशयि
ष्यामि तत्तारात्परमापदः ॥ ५ ॥ इति कृतामतिं देवा हिमवतं न गच्छन् ॥ जग्मुस्तत्र नमो देवी विस्र
मायाः प्रतप्सुवुः ॥ ६ ॥ देवा ऊचुः ॥ ओ नमो देव्यै मरा देव्यै शिवाये सततं नमः ॥

धिकारं तथा कौवेरं चरुगास्यत्वाधिकारमित्यन्वयः ॥ तावेवेति ॥ एवताः अथने ॥ नेनेतिकरणे क्रिः अनेन
तदधिकारमित्यर्थः ॥ विनिर्देनाः कपिताः अतः परैः आसर्वतो जिताः संतो भृष्टराज्या इत्यर्थः ॥ ३ ॥ इति
आत्मसात्कृत्यर्थः ॥ अधिकारिणां तत्रादशात्रिदशात्र्यधिकारतत्तृपायानं भवेणोकार्थाभावः ॥ तेन त्रयसिं
हादित्यर्थः ॥ ते चावाका द्वादशावस्योष्टोविश्वदेवो द्वाविनि ॥ एक एव त्रिषावस्य त्रिणोभार्यायः ॥ निराकृताः
सर्गादपि निराः रिता ॥ संस्मरेति स्मृतवतः ॥ वतमानसीपेलदः ॥ ४ ॥ तत्र हेतुमात्रं ॥ नयेति ॥ स्मृतासुती अखि
लाः परमापद इत्यन्वयः ॥ ५ ॥ इति ॥ भवत्या अभवत्तस्यानलो हिमवतं नमः ॥ तत्र हिमवति शुभनि शुभदमः

श्री-
पं. ३.
टी.
३.

देवीयुत्पादिसती महादेवी ॥ महतोत्पत्त्यादीनामपि देवानां सर्गादिव्यवहारप्रवर्तयित्री ॥ शिवामुक्तिरूपा ॥ प्रकृत्ये
सृष्टिशक्तेः ॥ भद्रारक्षणशक्तिः ॥ नियतासमाहितचित्ताः प्रणताः स्मृतिपादप्रणो ॥ १ ॥ रोद्रायेति ॥
सहाराशक्तेः नित्याकालानवकिंवा इति नित्याख्याशक्तिरूपा च ॥ गौरीनद्वर्णायात्री जगदाधार ज्योत्स्वदेव
किरणेन्द्रचन्द्र ॥ रदमपलक्षण ज्योतीरूपतस्य साक्षात्परमानंदरूपा ॥ ५ ॥ कल्याणेश्वरिति ॥ कलत्रा ॥ तद्विरु

नमः प्रकृतौ भद्रायेः नियताः प्रणताः स्मृताः ॥ १ ॥ रोद्रायेन मो नित्यायेर्गौरीयात्रेण मो नमः ॥ ज्योत्सा
ये चेंद्रुपिण्यै साक्षाये सततं नमः ॥ ८ ॥ कल्याण्यै प्रणता तद्वै सिद्धौ कर्मो नमो नमः ॥ नैर्ऋत्यै भू
भुजालक्ष्यै शार्वाण्यै तेन मो नमः ॥ ९ ॥ रुद्रायै रुद्रपाण्यै साक्षाये सर्वकारिण्यै ॥ व्याप्त्यै तथैव कल्याये
धूम्रायै सततं नमः ॥ १० ॥ अतिसौम्यातिरोद्रायेन तास्तस्यै नमो नमः ॥ नमो जगत्प्रतिष्ठाये देव्यै क
त्यै नमो नमः ॥ ११ ॥

पचयः सिद्धिरणिमादिरष्टविधा प्रणतान्मूः नमो नमः ॥ कर्मश्च त्वयः निर्ऋतिरलक्ष्मीः सार्येण ॥ यद्वा नै
र्ऋत्यै रतः शक्तेः शार्वाणी शिवशक्तिः ॥ रुद्रायैति ॥ ३ ॥ त्वजेयाये रुद्रैर्ऋतिगमः पारः परिकुदो यस्यास्तस्यै
रुद्रास्तसागत्यां करोतीति च सा रोवल ॥ तद्वै सर्वकारिण्यै सर्वजनने सततं त्राये ॥ प्रकृतिपुरुषयोर्भेदज्ञाने
व्याप्तिरूपायै प्रसिद्धौ च कल्याणैर्ऋतशक्तिः सुधूम्रान्द्वर्णा धूम्रशक्तिश्च ॥ १० ॥ अतीति ॥ विद्यानेन
संसारतापशासकत्वाद् निसौम्याः ॥ आव्या रूपेण संसारहेतुत्वाद् निसौम्या नमो नमः ॥ तद्वै कृतिपूर्वकं नता
नमः ॥ ११ ॥ जगत्प्रतिष्ठा ॥ जगदुपादानकारणं जगदाधारश्च ॥ देव्यै देवशक्ते कृतिरूपा ॥ ११ ॥

येति॥ विस्रमायासलावियेनशद्विज्ञासुर्वागमेषुप्रतिपादिता॥ नमस्तस्यैशक्तिविकेण॥ कायिकवाचिकमानसि
कद्रूपनमस्कारत्रयंदर्शितंएवमग्रेपि॥ १२॥ चेतनानिर्विकल्पकंज्ञानंविष्णुक्रिरित्युच्यते॥ १३॥ बुद्धिःसर्विक
ल्पकंज्ञानं॥ १४॥ निद्रासुषुप्त्यवस्थासंप्रावस्थाव॥ १५॥ तथाभावजिहीर्षा॥ १६॥ क्लायामंसागतपाभावः

यादेवीसर्वभूतेषुविस्रमायेतिशद्विज्ञा॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः॥ १२॥ यादेवीस
र्वभूतेषुचेतनेत्यविधीयते॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः॥ १३॥ यादेवीसर्वभूतेषुबुद्धि
रूपेणसंस्थिता॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः॥ १४॥ यादेवीसर्वभूतेषुनिद्रारूपेणसंस्थि
ता॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः॥ १५॥ यादेवीसर्वभूतेषुतथा रूपेणसंस्थिता॥ नम
स्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः॥ १६॥ यादेवीसर्वभूतेषुक्लायारूपेणसंस्थिता॥ नमस्तस्यैनमस्त
स्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः॥ १७॥ यादेवीसर्वभूतेषुशक्तिरूपेणसंस्थिता॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनम
स्यैनमोनमः॥ १८॥ यादेवीसर्वभूतेषुतत्त्वारूपेणसंस्थिता॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः॥ १९॥
यादेवीसर्वभूतेषुज्ञानिरूपेणसंस्थिता॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः॥ २०॥ यादेवीसर्व
भूतेषुज्ञानिरूपेणसंस्थिता॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः॥ २१॥

सामर्थ्या॥ १८॥ तत्त्वाग्रनात्मीयसेकारेच्छा॥ १९॥ ज्ञानिःसत्ययिमासमर्थेयकारिणि॥ अपकाराचिकीर्षा॥ २०॥
वर्णप्रसादश्च॥ २१॥ शक्तिःकार्यजनन

श्री
पं. ३.
टी.
३१

लज्जासाकार्यविषयात्तज्ज्ञानभीः ॥ २२ ॥ शान्तिरिन्द्रियसंयमः विषयोपरतिरूपः ॥ २३ ॥ अद्वाक्यत्वापुनरेव
स्मिन्नातं ॥ २४ ॥ कांतिशोभा ॥ २५ ॥ लक्ष्मीर्धनादिसंयतः ॥ मोक्षप्राप्तिर्दी ॥ २६ ॥ वृत्तिर्जीविकाप्रवृत्ति

यादेवीसर्वभूतेषुलज्जातूपेणसंस्थिता ॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः ॥ २२ ॥ यादेवीस
र्वभूतेषुशान्तिरूपेणसंस्थिता ॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः ॥ २३ ॥ यादेवीसर्वभूतेषु
अद्वाक्यत्वापुनरेवसंस्थिता ॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः ॥ २४ ॥ यादेवीसर्वभूतेषुकांति
रूपेणसंस्थितः ॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः ॥ २५ ॥ यादेवीसर्वभूतेषुलक्ष्मीरूपेणसं
स्थिता ॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः ॥ २६ ॥ यादेवीसर्वभूतेषुधृतिरूपेणसंस्थिता ॥ नम
स्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः ॥ २७ ॥ यादेवीसर्वभूतेषुस्मृतिरूपेणसंस्थिता ॥ नमस्तस्यैनमस्त
स्यैनमस्तस्यैनमोनमः ॥ २८ ॥ यादेवीसर्वभूतेषुदयारूपेणसंस्थिता ॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैन
नोनमः ॥ २९ ॥ यादेवीसर्वभूतेषुतद्विरूपेणसंस्थिता ॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः ॥ ३० ॥
यादेवीसर्वभूतेषुमातृरूपेणसंस्थिता ॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः ॥ ३१ ॥ यादेवीसर्वभूते
षुभ्रातिरूपेणसंस्थिता ॥ नमस्तस्यैनमस्तस्यैनमस्तस्यैनमोनमः ॥ ३२ ॥

यापरतुःखमहारणोक्ता ॥ २९ ॥ तद्विरधिगत्याधिकानभिलाषः ॥ ३० ॥ मातापालयित्रीमातृकाधिष्ठात्रीदे
वताच ३१ शान्तिरतद्विदितद्वयस्यः ३२

इंद्रिये नि॥ याविलेषु भूतेषु अंतर्यामि विधया स्थिता इन्द्रियाणां ज्ञान करणानां भूतानां च ज्ञान विषया ॥
 णां सत्त्व स्थूलानां ॥ अधिष्ठात्री प्रवर्तिका निवर्तिका च तस्यै व्याप्ति प्रयुक्तं देव्यै व्यापिका येन
 यः ॥ ३३ ॥ चिन्तिः चयनं हृदिः ॥ ३४ ॥ अत्र न म इत्यनेन न मोत मंत्रं सद्रूपं तं इदं मुपलक्षणं सर्व मंत्रं सद्रू
 तस्येति केचित् ॥ अत्रायं संप्रहः ॥ विसृज्या येन नाच बुद्धि निद्रे दोषा तथा ह्याया शक्ति प्रत्यक्षा चक्षा

इन्द्रियाणामधिष्ठात्रीभूतानां चाखिलेषु या ॥ भूतेषु सततं तं सौव्याप्तौ देव्यै नमो नमः ॥ ३३ ॥
 विनिर्मुपेयाया कृत्स्नमेतद्व्याप्य स्थिता जगत् ॥ नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमो नमः ॥ ३४ ॥
 स्तुता सुरैः सर्वमभीष्टसंप्रयातया सुरेन्द्रेण दिनेषु सेविता ॥ करोतु सानः शुभहेतुरे ॥
 श्वरी शुभानि भद्राण्यभिहन्तवा यदः ॥ ३५ ॥ यासां प्रतंचोद्धतदैव्यतापिनैरस्माभिरीशाच
 सुरैर्नमस्यते ॥

निज्ञातीतनः परे ॥ १ ॥ लज्जाशो नितनः अद्वाकांतिर्लक्ष्मीस्तनः पराः वृत्तिस्मृतिर्दयावैवतुष्टि
मातातनः परे ॥ २ ॥ भ्रातिव्याप्तिश्चिन्तिश्चैव त्रयोविंशतिसंख्याकाः ३ नोधिकमनार्थं स्थानं त्रेका
न्यायनेस्मृतं ॥ ३ ॥ स्वतेति ॥ याशुभं हतरीश्वरीसुरेन्द्रादिभिः पूर्वं स्तुता ॥ तस्या इन्द्रियेण महिषव
धे सत्यभीष्टस्य संश्रयान्नामे ॥ दिनेषु प्रतिदिनं सेवितासानः शुभानि भद्राणि अनिपायतः करोत

पं
उ. टी.
३२

आयदश्च हंति न्यतः ॥ ३५ ॥ येति ॥ सांयने च या ईशासरे रस्माभिः उद्धतदैत्यपीडितैः नमस्यने स्ययने
च ॥ कुरातमान इत्यनेनान्यः याच भक्तिन च शरीरै रस्माभिः स्मृता सती स्मृति त्वा एव नः सर्वापदो
हेति कुरातमान इत्यनेनान्यः ॥ ३६ ॥ ऋषिरुवाच ॥ एवंमिति ॥ तत्र देवसंनिहते देशे ॥ हे राजन्या वं
ती ज्ञाद्व्यास्तोये श्रोतमिव सीयस्तवन नि पुक्तानां देवानां मभिसन्मरये यथा वित्यर्थः ॥ ३७ ॥ तथा

याच स्मृता तत्त एव हंति ना सर्वापदो भक्तिविनम्रमूर्तिभिः ॥ ३६ ॥ ऋषिरुवाच ॥ एवंस्तवा
दिपुक्तानां देवानां तत्र पार्वती ॥ स्वातमभ्याय यो तो ये ज्ञाद्व्यान्त्यनंदन ॥ ३७ ॥ सा ब्रवीत्तान्
क्रमेण द्विस्तु यनेत्रका ॥ शरीरकोशात् आस्थाः समुद्रना ब्रवीच्छिवा ॥ ३८ ॥ स्तोत्रममेतन्नि
यते शुंभदैत्य निराकृतैः ॥ देवैः समेतैः समरे निशुंभेन पराजितैः ॥ ३९ ॥ शरीरकोशाद्यन
स्थाः पार्वत्यानिः स्तं विकाः ॥ कौशिकी नि समस्तेषु ततो लोकेषु गीयते ॥ ४० ॥

तथापि तेष्वा मज्ञानं दृष्ट्वा कास्त्यत इति एक नि ॥ सेति
कामदत्यास्त्यते यस्यां नाभिभाषय मदया या अभावा दिति भावः ततो ज्ञानमेव दृष्ट्वा ते षोदयया स
यमब्रवीत् अस्या इत्युक्तिः ॥ राजाने प्रतिश्रुतेः ॥ शरीररूपा केशातो एहात्ममुद्रना सतप्रधानां शोन
प्रधा उर्भूताः ॥ त एव शिवः ब्रवीदित्यर्थः ॥ ३८ ॥ किमब्रवीत्तदार स्तोत्रमिति समेतैर्मिलितैः ॥ रणे
निशुंभेन पराजितैः ॥ अत एव शुंभेन निराकृतैः स्वर्गादिनिषेधः ॥ ३९ ॥ शरीरति ॥ यत्र निर्गतान्त कौशिकी

निगीयते इत्यन्वयः कौशिकी निनालचमयं तच्छरीरमूलशक्तिरेव
वदयेत्तन्निर्गतोयं यः

तस्यामिति ॥ कस्माभक्तसेवाभन ॥ पूर्वतरक्तवर्ण ॥ इह कस्मवर्णापार्वती ॥ गौरीनितुनाममात्रं ॥ पार्वत्याः
 गौरवणकोशिकीकारणाद्गौरीनिनामनस्याऽनिकोथं ॥ आश्रयास्थानं ॥ ननु केवैकनिकरहस्ये ॥ गो
 रीदेहात्समुद्रजायामनेकगुणश्रया ॥ साक्षात्सरस्वतीप्रोक्ताशुभासुरनिवहिणी ॥ दधोचाष्टभुजावाण
 मुसलंशूलचक्रभृज ॥ शंखचंद्रांलंगलंचकार्मुकं वसुधाधिप ॥ एषासंप्रजिताभक्त्यासर्वजनेप्रयत्न
 तीति ॥ शिव-पुण्येसंहितायां ॥ देव्योशुभनिशुभाख्याभ्रातरौसंवभूवतः ॥ याचितंतपसाताभ्याज्य
 णाः परमैष्टिनः ॥ अवधायंतजगत्यस्मिन्युक्तेरविलैरपि ॥ अथानिजानुयाकन्यास्त्रगकोशसमुद्रवा
 अज्ञातपुंस्पर्शानिरविलब्धपराक्रमा ॥ तयास्तनोवधः संख्यतस्याकामाभिभूतयोः ॥ इतिचाभ्य

तस्यांविनिर्गतायांतत्कस्माभूत्सापिपार्वती ॥

धितोब्रह्माताभ्यांग्राहतयास्तिनि ॥ त-तस्माभ्यांजगतिउपद्रुते ॥ तयोर्लयायदेवेशं ब्रह्माप्रार्थितवाशि
 वं ॥ विनित्यापिरहस्यंवाक्रोधयित्वायथातथं ॥ तद्वर्णकोशज्ञांशक्तिमकामांकन्यकामिकां ॥ निशुभंशु
 भयोर्हंजादेवेभ्योदातमहसि ॥ एवमभ्यर्धितोधात्राभगवात्रीललोहितः ॥ कालीन्यात्तरहसंवामित्युक्तेः
 कृद्वातांदृष्टाक्रीडार्थंकालीन्युक्तमिति शिवेनोक्तेः ॥ भयसीचनवाप्रीतिरगौरमितिमेवपुः ॥ क्रीडोक्तिर
 पिकालीनिचट्टेनिकथमन्यथेति ॥ देवीवचनमुपन्यस्यकथंचिदेवाज्ञयादेवीगोतमाश्रमेप्राप्यतपसुरि
 तारजोगुणाधिकान् ॥ ब्रह्मणोगौरूपंप्राप्यनीलकोशमुत्सृष्टवती ॥ ततः कोशाद्गूढाकोशिकीस

क्रं ॥ तत्कोशं सहसोत्पद्यगौरी सा समजायत ॥ तत्कोशादात्मनोत्पद्यकौशिकी नामनामनः ॥ कौशात्कालो व
धप्रख्यातकन्यका समजायत ॥ सा तन्मायात्मिका शक्तियोगनिद्राहरेः स्थनेति ॥ ततः प्रत्यागतया देव्या ॥ देवा
न्यतिकौशिकी महिमा कथितः ॥ किं देवेन तसा दृष्ट्या यस्मात्कौशिकी मया तादृशी कन्यका लोके न भूतान भवि
ष्यति ॥ अज्ञातपुंस्पर्शरतिरथ प्याचानि सुंदरीनि ॥ यस्याः शरीरकोशादियं निर्गता समा नंगी ॥ यानिः स्तनासौ ।
कोप्रतार ॥ उग्रादपि भयाच्चातीत्यतः तिका लिका पुण्या स्मृष्टम् ॥ तथा ॥ या कायकोशादुद्गता ॥ कालिका या

कालिकेति समाख्याता हिमाचलकृताश्रयः ॥ धर ॥ ततो विकोपरं रूपं विभ्राणं समनोहरं ॥ ददर्श चंद्रो मं
उश्च धृत्यो शुंभनि शुंभयोः ॥ धर ॥ ताभ्यां शुंभाय चाख्याता अतीव समनोहरा ॥ काष्ठा स्ते स्त्री महाराज
भासयेती हिमाचले ॥ धर ॥ नैव तादृक् क्वचिदुपेक्ष्य केन यत्तमं ॥ ज्ञायतां काष्ठा सौ देवी पृथुतां वासु
रेश्वरः ॥ धर ॥ स्त्रीरत्नमनिचावेंगी यो न येतीदि शास्त्रिणा ॥ सा तन्निष्ठति देत्येद्रतां भवो दृष्टमहेति
यानिरत्नानि मणयो गजाश्चादीनि वै प्रभो ॥ त्रैलोक्यं तस्मै स्तानि सांप्रति तानि तेष्टुहे ॥ धर ॥

समै रवासा कौशिकी निविख्याता चारु रूपा मनोहरेति च तत्रैव ॥ धर ॥ ततः तन्नि परमुत्कृष्टं ॥ धर ॥ ताभ्यां मिनि
शुभायेति क्रियया यमभिप्रेतीति संप्रदानं तेषां काष्ठा निर्वोद्या ॥ नैवेति ॥ अमो देवी काष्ठा ॥ अतो ज्ञायतां मनुष्य
द्वारा तत्सं रूपं विचार्यतां पृथुतां च संगीक्रियतां च ॥ धर ॥ ननु किमर्थो गौकारस्तस्या इत्यत आह ॥ स्त्रीरत्न
मिति ॥ उन्नमस्ती इत्यर्थः ॥ भवान्तां द्रष्टुमहेति ॥ सा तददर्शनयोग्या यतो नो गी क्रियतामिति भावः ॥ न हेतो
एवं च समस्त रत्नानि यतस्तदुद्गृहे ॥ तस्य मयि तव भविष्यत्येवेति भावः ॥ धर ॥

तदेव विवर्णोति ॥ ऐरावत इति ॥ ४० ॥ विमानमिति ॥ देधसो वरप्रदस्यापि यद्विमानमानीते तदनुते एवं चोदो
तव निसकला जयते सूचितं ॥ अनीतं वलात्रतदने सदन्नवरत्नाच्च तेनोपेक्षित इति हृदये निधिरिति ॥
किंजल्किनी तत्रामिकादरावित्यस्य भयादिनिर्गेषः ॥ ४१ ॥ कुत्रमिति ॥ कांचनस्त्राविस्तरावधरणम् ॥

ऐरावतः समानीतो गजरात्रं पुरंदरात् ॥ पारिजाततरुश्चायं तथैवोच्चैः श्रवाहयः ॥ ४० ॥ विमानं
हेममेयुक्तमेतन्निष्ठितं गने ॥ रत्नभूतमिहानीते यदासीद्देधसोऽनुते ॥ ४१ ॥ निधिरेव महापथः
समानीतो धने श्रवात् ॥ किंजल्किनी ददोचा विमालामस्त्रानयं कजां ॥ ४२ ॥ कुंतेनैव रुणंगे हे
कांचनेन स्त्राविनिष्ठितं ॥ यथायं स्पंदनवरो यः पुरासीत्प्रजापतेः ॥ ४३ ॥ मृत्योरुक्तांतिदानामश
क्तिरीशतया हता ॥ पाशः सलिलराजस्य भ्रातृस्तव परिग्रहे ॥ ४४ ॥ निशुंभस्यास्त्रिज्ञाताश्च
समस्तारत्नज्ञातयः ॥ वदिरपि ददौ तभ्यमग्निशौचे यदा ससी ॥ ४५ ॥

ले ॥ प्रजापतेर्दत्तस्य ॥ अयं रिपुणा मत्तेय ॥ ४६ ॥ मृत्योरिति ॥ उक्तांतिर्मरणं ॥ परिग्रहे परिज्ञाने करणव्युत्प
त्त्याहस्तेवा ॥ ४७ ॥ निशुंभस्येति ॥ अत्रिज्ञातारत्नज्ञातयश्च निशुंभस्य परिश्रुत्यर्थः ॥ अग्निशौचे अग्निरव
शौचेनैर्मल्यकरणं ययोरित्यर्थः ॥ कृत्यवृत्तौ एकस्मिन्नामदेव त्वमग्निप्रदोयायते मले वा सोऽपुमे ॥ अ
ग्निशाचमाहुः ॥ ४८ ॥

पं
३-टी-
३४

एवमिति॥नेऽनिकर्तुःशेषतद्विवक्षायांघृष्टी॥५३॥अधिकवाच॥निशंम्येति॥सुग्रीवंनज्जामानं॥५४॥३ती
चेति॥इदंचेत्यर्थः॥वत्समाणास्पृशमर्शः॥अनेनशुभंनिशुभयोरजोगुणमयत्तंसूचयति॥अतएवेतदुधा
यंसतगुणप्रधानोवतारऽनियोध्यम्॥लघुशौचं॥५५॥मेति॥सहनःततःशुभसकाशात्॥यत्रशैलो
देशोसादेवीआस्तेनत्रगतास्त्रदणमनुक्तमधुरयाकोमलयागिराग्राहेत्यन्वयः॥५६॥इतउवाच॥
देवीनि॥नकेवलंदैत्येश्वरपवकिंतुत्रैलोक्यपरमेश्वरत्यर्थः॥सकाशांसमीपं॥५७॥नदेवोपया

एवदैत्येद्रत्नानिसमस्तान्याहृतानिते॥स्त्रीरत्नमेवाकल्याणीतयाकस्मान्नष्टयते॥५३॥
अधिकवाच॥निशंम्येतिवचःशुभःसतदाचंडमुंडयोः॥प्रेषयामाससुग्रीवंहृतंदेव्यामहा
सुरं॥५४॥इतिचेतिवचक्रव्यासागतावचनात्मम॥यथाचाभीतिमंग्रीत्यानयाकार्यतयाले
वुः॥५५॥सतत्रगतायत्रास्तेशैलोदेशोतिशाभने॥सादेवीतांततःग्राहस्त्रदणमधुरयागि
रा॥५६॥इतउवाच॥देविदैत्येश्वरःशुभस्तैलोक्यपरमेश्वरः॥इतोहंप्रेषितस्तेनतत्सकाशा
मिहागतः॥५७॥अव्याहृताज्ञःसर्वासयःसदादेवयोनिषु॥विजितापिलदैत्यारिःसयदारू
ष्ट्राण्यततः॥५८॥ममत्रैलोक्यमखिलंममदेवावशानुगाः॥यज्ञभागानहंसर्वानुयाश्रमि
ष्ट्यकथयक॥५९॥त्रैलोक्यवरत्नानिममवर्णन्यशेषतः॥तथैवगत्तरत्नंचहृत्वादेवैद्र

दयति॥अव्याहृतेति॥देवयोनिषुतदाख्यगणेषु॥५८॥तउक्तिमाहममेतिवशाअतएवानुगाश्रेत्यर्थः
एथकथयकुंड्रायधिकारिभेदेन॥५९॥त्रैलोक्यइतिअशेषतःअशेषाणिहृत्तेन्यायुत्रएवयि॥६०॥

लीगेदीति॥ तदश्वात्तं रत्नां द्राक्षलाकारेण पृथीकाश्चमरैः॥ प्रणिपत्य सममर्पितमित्यर्थः॥ उच्चैश्च वसेत्तत्र पृष्ठे
 दशदितादशगमः॥ ६१॥ यानीति॥ रत्नभूतानि भूतानि रत्नरूपाणि स्थितानीत्यर्थः॥ ६२॥ स्त्रीति॥ वयमि
 त्यात्मगौरवे वहुवचनं॥ ६३॥ मां वेति॥ उरु विक्रमं॥ महाविक्रमं वै प्रसिद्धौ॥ ६४॥ परमेति॥ प्राप्स्यमे

दीगेदमथनोदुतमश्वरत्नममामरैः॥ उच्चैश्च वससं तत्र प्रणिपत्य समर्पितं॥ ६१॥ यानि चान्यानि
 देवेषु गंधर्वैरंगेषु च॥ रत्नभूतानि भूतानि तन्निमित्तं येषु गोभने॥ ६२॥ स्त्री रत्नभूतां तां देविलोके
 मत्यामरे वयं॥ सा त्वमस्मानुपागच्छय तो रत्नभुजा वयं॥ ६३॥ मां वाममानुजं वापि निशुंभ मुरु
 विक्रमं॥ भजतं चंचलापांगिरत्नभूतासि वै यतः॥ ६४॥ परमैश्च यमत्तुलं प्राप्स्यसे मत्परिग्रहा
 त॥ एतदुद्यासमालोच्य मत्परिग्रहतां व्रज॥ ६५॥ ऋषिरुवाच॥ श्रुत्वा सा तदा देवी गंभीरं तः
 स्मितं जगो॥ दुर्गा भगवती भद्राय यदं धार्यते जगत्॥ ६६॥ देव्युवाच॥ सत्यमुक्तं त्वयानात्र मि
 थ्या किंचित् त्रयोदितं॥ त्रैलोक्याधिपतिः शुंभो निर्शुंभश्चापि तादृशः॥ ६७॥ किं तत्र यत्प्रतिज्ञातं
 मिथ्या तत्क्रियते कथं॥ श्रूयतामत्यबुद्धित्वा त्प्रतिज्ञाया कृता पुरा॥ ६८॥

तिच्छांदसस्तु॥ मत्परिग्रहात्॥ मदाश्रयात्॥ समालोच्य विचार्य॥ मत्परिग्रहतां॥ मत्पत्नीतं॥ ६५॥ ऋषिरु
 वाच॥ इतीति॥ अंतः स्मितत्वेन सा वहेल नमज्जरेरुचितं॥ ६६॥ देव्युवाच॥ सत्यमिति॥ अत्र शुंभविषये त्रै
 लोकाधिपति समस्तं॥ ६७॥ किंतिनि अत्र परिग्रहतविषये॥ अत्यबुद्धितादिनि॥ संभवाय॥ प्रतिज्ञाहानौ च

पं
३. टी
३५

प्रतिज्ञातमाह॥ योमामिति॥ जयति॥ संग्रामातिरिक्तेनापि प्रकारेण॥ संग्रामेयोमेदं पर्यवत्वाभिमानं व्यपो-
रुति॥ यश्चमेप्रतिबलः समानबलः पूर्यभावे॥ उन्नरः नाट्यशस्त्रतत्त्वज्ञापयति॥ गूढआशयः॥ ६५॥ तदे-
तिपाणिग्रहणात्पूर्वममगमनुचितमितिभावः॥ ७०॥ इतउवाच॥ अवलिमेति॥ अवलेयोगर्वः॥ यवंपागुर-

योमांजयनिसंग्रामेयोमेदं पर्यवपोरुति॥ योमेप्रतिबलोलोकेसमेभर्ताभविष्यति॥ ६५॥ तदाग-
कृतशुभोन्नतिशुभोवासरः॥ मांतिताकिं विरेणात्रपाणिग्रहणात्तमेलवुः॥ ७०॥ इतउ-
वाच॥ अवलिमामिमैयंतं देविब्रह्ममाग्रतः॥ त्रैलोक्यकः पुमास्तिष्टद्रूपेसंभनिसंभयोः॥ ७१॥
अन्येषामपिदेवतानां सर्वोदेवानथैपुथिः॥ तिष्ठन्ति संमुखेदेविकिंपुनः स्त्रीवमेकिंका॥ ७२॥ इन्द्रा-
याः सकलादेवास्तस्यैषानसंयुगे॥ शुभादीनां कथंतेषां स्त्रीप्रयास्यसि संमुखे॥ ७३॥ सातंग-
शुभयैवाक्तापाश्वं शुभनिसंभयोः॥ केशाकर्षणनिर्दंतगौरवामागमिष्यसि॥ ७४॥ देवुवाच-
एवमेतद्वलीशुभोनिशुभश्चानिर्वीर्यवान्॥ किंकरोमिप्रतिज्ञामेयदिनालोचितापुरा॥ ७५॥ सा-
तंगशुभयैवाक्तायदेतत्सर्वमाहृतः॥ तदाचत्वासुरेद्रायसचयुक्तंकरोतुयत॥ ७६॥

कं॥ यदग्रेपुमानपिनतिष्ठेत्तदग्रेस्त्रीनतिष्ठेदितिभावः॥ ७५॥ नत्वरंदेवीत्यतः स्यात्पामीत्यतश्चाह॥ अन्येषाम-
पीतिद्वयं॥ एकिकेतिरुत्सायामकह॥ ७६॥ ७७॥ उपसंहरति॥ सात्वमिति॥ सपैवत्यनं नान्यागमने॥ न्येषां
सर्वेषां दुष्टतयागोस्त्वन्तिष्ठेदित्यर्थः॥ तदेव विपक्षेवाथकमाह॥ केशाकर्षणेन निर्दंतं रवेदितं गौरवं यस्या-
न्नाट्यशोभागमिष्यति॥ अडि. तमानजयः सकाकुश॥ ७८॥ देवुवाच॥ एवमेतदिति॥ सायशसंयतः प्रतिज्ञेत्य-

तस्यकृतेतिशेषः सत्वमिति मयायदेतउक्तं तत्सर्वमाहृतः सत् तस्माद्यव-
त्तस्ययुक्तं तलेनेतुचेत्यन्वयः आहृतं तस्यनेनयुक्तानि रिकं देवि सुच्यते

अतिसप्तशतीव्याख्याने पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ अथिरुवाच ॥ इतीति ॥ समर्षः कोषः ॥ समाचष्टुक्तवान् ॥ १ ॥ तस्येति
दैत्यानामधिपं सेनापतिं ॥ २ ॥ हे इति ॥ उष्टां उष्टं च तानि ह्रस्वाः ॥ ३ ॥ अथिरुवाच ॥ तेनेति सहस्रा ॥

इति श्रीमाकांठे यप्रगणे सुवके मन्त्रे नरे श्रीदेवी महात्म्ये निष्प्रभवधः पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ अथिरुवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचो दद्याः सह नाम धरिताः ॥ समाचष्टु समागम्य दैत्यराजाय विलसन् ॥ १ ॥
तस्य हनस्य तहा कमाकर्ण्य सुरगटततः ॥ स क्रोधः प्राह दैत्यानामधिपं धूम्रलोचनं ॥ २ ॥ ते धूम्र
लोचनाश्रुतं मे मन्यपरिवारितः ॥ तामो नयवला दृष्टा केशाकर्षणविह्वला ॥ ३ ॥ तत्परिचारादः
कश्चिद्यदि को निष्ठते परः ॥ सह नद्यामरावापिये दोगंधर्वपवना ॥ ४ ॥ अथिरुवाच ॥ तेना जमल
तः शीघ्रं स दैत्यो धूम्रलोचनः ॥ वतः षष्ठा सहस्राणामसुराणां धृत यया ॥ ५ ॥ सहृष्टानां ततो देवि
तस्मिन् च लसंस्थिता ॥ जगादौघैः प्रयाहीनि मूलं प्रभुनि प्रभयोः ॥ ६ ॥ न चेत्तीत्याद्यभवती मज्जती
रमुपैष्यति ॥ ततो वलानयामेष केशाकर्षणविह्वला ॥ ७ ॥ देव्युवाच ॥ दैत्ये श्वरेण प्रहितो व
लवान्वलसंघतः ॥ वलानयसिमा मेवंततः किं ते कशे मयं ॥ ८ ॥ अथिरुवाच ॥

णामसुराणां षष्ठा हत इत्यन्वयः ॥ ५ ॥ स इति ॥ तस्मिन् हि मं मूलं समीपम् ॥ ६ ॥ विपदे वाधकमाह ॥ न चेदि
ति ॥ नयदीत्यर्थः ॥ ७ ॥ देव्युवाच ॥ दैत्ये श्वरेणेति ॥ एवं केशाकर्षणविह्वला वलं सामर्थ्यं सेनाच ॥ सावष्टं भोक्ति

रथा ॥ ८ ॥ अथिरुवाच

व
३-री-
३६

३तीति तं साभस्मचकारेत्यर्थः ॥ १॥ अथेति ॥ अं विका कर्त्तुं ॥ अनपवतथापरसारस्यम् ॥ १० ॥ निर्नायकसैन्ये
देव्याप्रयासोऽर्थः ॥ ३ ॥ निमतासिंहोपुपुये ॥ ततः ॥ तच्च हेतुगर्भं विशेषणं स्वधारनः ॥ अर्थवर्द्धिता
त्युक्ते ॥ सीयवारनः ॥ ११ ॥ यथातथाविधानं ॥ ११ ॥ कोऽश्रिदिनि ॥ ससिंहः आक्रान्तिरक्रमणेनेन ॥ अ

इत्युक्ताः सोभ्यधावतामसरोधुस्रलोचनः ॥ हेतुकारेणैव तं भस्मसाचकारं विकाततः ॥ १॥
अथ कुहे महासैन्यमसराणां तथो विका ॥ कवर्षसायकैस्तीक्ष्णैस्तथाशक्तिपरशुधैः ॥ १० ॥
गुणालेहोमः ततो धुतसटाः कोपात्कृतानादसभैरव ॥ यथातसरसेनायासिंहो देव्यास्वधारनः ॥ ११ ॥
कोऽश्रिक्तरप्रहारणदैर्त्यनास्येन चापराज ॥ आक्रान्त्याचाधरेणान्यान्मज्जन्तानमहासुरान् ॥ १२ ॥
कैषाचित्पादयामासनरैः कोऽष्टानिकैः सुरैः ॥ तथानलप्रहारेण शिरांसि कृतवान्पृथक् ॥ १३ ॥
सिद्धिनुवाहशिरसः कृतास्तनतथापरे ॥ यथोचरुधिरं कोऽष्टादशैषाधुनकैः सुरैः ॥ १४ ॥ तेषां
नतदुलसं वलयेतीतमहात्मना ॥ तेन कैसरिणा देव्यावारनेनानिकोपिना ॥ १५ ॥ चुकोप
दैव्याधिपतिः शुभः प्रस्फुरिताधराः ॥ आज्ञापयामासचतौ चंद्रमुंडौ महासुरौ ॥ १६ ॥ अतान्
मसुरं देवानिहेतुं धुस्रलोचनं ॥ बलं वलयितं कृत्स्नं देवीकैसरिणा ततः ॥ १७ ॥

धरेण धरकायेनाधरोष्टेन चान्यान्महासुरान्मज्जन्तानेत्यन्वयः ॥ १२ ॥ केशामिति ॥ कोऽष्टानि इदं मथ्यानि
तलो विस्मृतागलिः पालीः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अतवेति ॥ दयितमिति ॥ दयशब्दाख्यानरापेताक्तः कृतदय

२
मिथ्यः १६ तेषां

हेचंडेनि॥ वरुलैर्वरुभिरित्यर्थः॥ गङ्गुतगङ्गुतं कुंदोनुरेधाट्टिउलोपः लघुशीघ्रं॥ १५॥ आनयनेप्रकाश्यमाह वां
नेन॥ केशोष्णिनि॥ आकर्षणमात्रादतागमेनच॥ तिगौरवाद्बहुवचनं॥ सेनाभिषायेवा॥ नयासहपुद्गेप्रस॥
केयदितथा नयने संदेहस्तदा सर्वदैवैः सकलायुधैषाविशेषणानिहृत्यतामार्थतामित्यर्थः॥ उपसंहरति॥
तस्यामिति॥ अगम्यतामित्यनेन सर्वथापृहीतमशक्यावेदेवं हंतव्यानन्यथेत्याह॥ वधेतिअथेतिपक्षान्तरेय

१५

हेचंडेहेचंडवलैर्वरुलैः परिवारितौ॥ तत्रगङ्गुतगङ्गाचसाममानीयतांलघुः॥ १६॥ केशोष्णाक
ष्यवहावायदिवः संशयोयुधि॥ तदाशेषायुधैः सर्वैरसुरैर्विनिहृत्यतां॥ १७॥ तस्याहतायाउ
ष्टायोसिंहेचविनिषानिने॥ शीघ्रमागम्यतांवज्रापृहीतानामर्थाविका॥ २०॥ इतिमार्कांडेय
पुराणेसावर्णिनेकेमन्तंतरेश्रीदेवीमहात्म्येधूम्रलोचनवधः॥ ६॥ ऋषिरुवाच आज्ञामा
स्तततोदैव्यामुंडमुंडपुरोगमः॥ चतुरंगवलोपेतायपुरभुयतायुधाः॥ १॥ ददृशुस्तेनतोदेवीमी
षह्वासांवावस्थितो॥ सिंहस्योपरिशौलेद्रुष्टुंगेमहानिकांचने॥ २॥ श्लो॥ २०॥ मंत्रा॥ २४॥

दिशकपतेतर्हिवधातांशुहीतैवागंतव्यमित्यर्थः॥ धूम्रलोचनहंशेवधूम्रावती॥ २०॥ इतिशिवभट्टसन
सतीगर्भजनागोजीभट्टकृतेसप्तशतीव्याख्यानेषष्ठाध्यायः॥ ६॥ ऋषिरुवाच॥ आज्ञामा३ति॥ १॥
ददृशुरिति॥ शौलेद्रुष्टुंगेहिमाचलशृंगेसिंहस्योपरिस्थितामित्यन्तयः॥ समायनमः॥ २॥ २

नेति॥ चंडादयः समधानाः समादातुं प्रहीतं॥ उच्यते॥ उद्योगं उच्यते॥ उत्साहवन्तो जानाः॥ आकृष्टं॥ कार्यं
तं कष्टं॥ कोणादुद्धृतं तत्समीपताः॥ प्रहीतं मुच्यते नो रक्षणार्थं समीपता इत्यर्थः॥ ३॥ अनेन चंडादीनां
मपितामसत्वं धर्तुं॥ अतस्तद्व्याप्यं मिनितामसीत् प्राउर्भाः॥ वृत्ताह॥ तत इति॥ समीलिपि सादनं द्रव्यं न
द्वत्तं यथा सवर्णं॥ निःसंज्ञा लोपनिर्विवादिनिर्भावः॥ अक्रुदीति॥ तस्याऽपि न देव्याः विनिष्क्रान्तानिः स

नेहृषांतां समादानमयमंचक्ररुचताः ॥ आकृष्टचापासिथरासुथान्येतन्मयीपगाः ॥ ३ ॥ ततः
कोपंचकारोच्चैरं विकातानरीनानि ॥ कोपेनचास्यावदनमसीवर्णमभूजदा ॥ ४ ॥ भ्रुकुटीज
टिलात्रस्याललाटफलकाडनं ॥ कालीकरालवदनाविनिष्क्रान्तासिपाशिनी ॥ ५ ॥ विचित्र
खट्वागधरानरमालोविभूषणा ॥ द्वीपिचर्मपरीधानाशुक्लमोमानिमैरवा ॥ ६ ॥ अतिविस्तार
वदनाजिहाललनभीषणा ॥ निमग्नारक्तनयनानादाहरितदिद्युरवा ॥ ७ ॥ सावेगेनाभिपति
ताद्यातयंतीमहासुरान् ॥ मैत्र्येतत्रसुराणीणामभक्षयततद्वले ॥ ८ ॥

ता॥५॥ विचित्रेति॥ एवद्वंगं पट्टिकाकं कालचटितां कं कालपञ्जरस्थिवानरमात्येत्यर्चनं रशवृत्तमंडेला
नृणिकः दीपो व्याघ्रः शुद्धमं सानिर्मोसदेहा॥ अतएवातिभैरवा॥६॥ अतीति॥ अतिशयितो विलारे
यस्य तादृशं वदनं यस्याऽत्यर्थः॥ ललनं चालनं॥ निमग्नानि निप्रविष्टानि नयनानि यस्याः त्रिनेत्रतात॥ ७॥

पासोति॥ पास्मिन्ग्राहो गजपाशं रत्नकः॥ अंशुशग्राही महामात्रः॥ योदोगजा रूढो वीरः॥ १॥ नथैवेति॥ योधमिति
ज्ञानावेकमचनं॥ एवंपरमपरममन्यमित्यादावपि॥ चर्वयंति॥ वृत्तमानसामोषेलुट्॥ अतिभैरवमिति कि
याविषेणोण॥ १॥ एकमिति॥ अणोयपदवधीत्॥ १॥ तैरिति॥ मथितान्यपिमथितानिचकारेत्यर्थः

पास्मिन्ग्राहं ऊशग्राहियोधवं रासमनितान॥ समादायेकहस्तेन मुखेचिदोपकारणान्॥ १॥ न
थैव योधंतरंगैरयं सारथिना सह॥ निक्षिप्य वृक्षैश्च दशनैः॥ अर्वयंत्यतिभैरवम्॥ १॥ एकं ऊ
ग्राहकेशं पुगीवायामथ चापरं॥ पादेनाक्रम्य चैवान्यसुरसान्ममोपययत्॥ १॥ तैर्मृक्ता निचशस्त्रा
णिसमाप्राप्ताणि तयासरेः॥ मुखेन जग्राह रुषा दशनैर्मथितान्यपि॥ १॥ वलिना तद्वलं सर्वम्
सुराणां महात्मनां॥ मम दांभस्तयश्चान्यानन्याश्चाताडयन्नथा॥ १॥ अस्मिन्नानिहितकेचित्केचि
त्त्वद्गतादिताः॥ जग्मुर्विनाशमसुरा दंताग्राभिहृतास्तथा॥ १॥ दुराणेन तद्वलं सर्वमसुरा
णां निपातितं॥ दृष्ट्वा चंडोभिर्द्रावतां कालीमतिभोषणां॥ १॥ शरवर्षं महाभीमं भीमाक्षीनाम
हासुरः॥ हृदयामास चक्रैश्च मुंडद्विभैः सहस्रशः॥ १॥ तानि चक्राण्यनेकानि विशमानानि त
न्मूखं॥ वभुयंथा कं विंशानि सुवहूनि च नोदरे॥ १॥ ततो जग्राहानिरुषाभीमं भैरवनादिनीं॥ का
लीकालवक्रांतं दंशदशनोज्ज्वला॥ १॥

वलिनामिति महात्मनां॥ १॥ १४॥ १५॥ शरेति॥ चंडः शरवर्षः सहस्रशः॥ द्विभैश्चक्रैः॥ हृदयामासेत्यन्वयः
एवंचक्रैश्चक्रैश्च दंशदशनोज्ज्वलां॥ १॥ तानीति॥ मुखं विशमानानि चक्राणि॥ चनोदरे विमा

नोत्तानोत्तमोत्तमो १८
नोत्तानोत्तमोत्तमो १८
नोत्तानोत्तमोत्तमो १८

अधिरुक्ताच॥ चंडेति॥ लयितेषु कृतस्येषु॥ १॥ ततश्च॥ नेषां वधजकोपेनासाधीनचेताः॥ अतएव स्त्रीवधेण
 स्पृष्टवृत्तिरिति भावः॥ सर्वसैन्यानामिति॥ दैत्यानां विशेषणं॥ २॥ अथेति॥ उदायुधाः उद्यतायुधाः सन्तसंज्ञका
 च॥ कांक्षन्तां तत्रास्माच्चतुरशीतिर्दैत्याश्च विशेषः॥ ३॥ कोटीति॥ कोटिर्वीर्याणि तत्रामानि॥ धौम्राः धूम्रव

अधिरुक्ताच॥ चंडेच निरुते दैत्ये मंडेच विनिष्पानितै॥ वरुलेषु च सैन्येषु जयितेषु सुरेश्वरः॥ १॥ ततः
 कोपपराधीनचेताः श्रुंभः प्रतापवान्॥ उयोगं सर्वसैन्यानां दैत्यानामादिदेशह॥ २॥ अथ सर्ववले
 दैत्याः षडशीतिरुदायुधाः॥ कंबूनां चतुरशीतिर्निर्योतुसुवलैर्हताः॥ ३॥ कोटिर्वीर्याणि पंचाश
 दसुराणां कुलानिवै॥ शतं कुलानि धूम्राणां निर्गच्छन्तममाज्ञया॥ ४॥ कालकादौ हृदा मोर्याः काल
 केयास्तथासुराः॥ पुढाय सज्जानिर्यात आसयात्तरिता मम॥ ५॥ इत्याज्ञाया सरपतिः श्रुंभो भैरवशा
 सनः॥ निर्जंगाममहासैन्यसहस्रैरुहभिर्हृतः॥ ६॥ आयातचंडिकादृष्टातसैन्यमतिभीषणम
 न्यास्रनैः पूरयामास धरणी गगनांतरं॥ ७॥ ततः सिंहो महानादमतो वक्त्रतवात्प॥ चंडासनेन
 तत्रादानं वैकाचोपहं हयत॥ ८॥

श्याः ४ कालकालत्रामानः दौहदाः उहदोपत्यानि॥ मोर्यास्तत्रामानः
 तत्राकालकाया अपत्यानि॥ कालकेयाः असुराः सज्जाः समामग्रीकाः॥ ५॥ इतीति॥ भैरवमुग्रं॥ आ
 यातमिति॥ आगतमित्यर्थः॥ अंतरं मध्यं॥ ७॥ ततश्च॥ तत्रादानि निवहवचनं॥ महानादमित्येकत्र
 विवक्षया॥ अतीव न्यसानेककारमित्यर्थोक्तः॥ उपहं हयदित्यत्रार्थोद्भावः॥ ८॥

अ.
३. टी.
३९

धनुरिति॥ नादेस्मानैः रापरितरिङ्गनावाकालीधनुर्ज्यातिहं चंटा नांभीषणेर्नादेर्निग्येजिता॥ देव्याधनुरा
दिशद्वैकालीशहो जितः निभावः॥ १॥ कालीचंडीललाटजा॥ तदिनि॥ सरोधैः सकोधैः॥ एतस्मिन्निति
देवीदानवसंपातावसरे॥ भवायसंपदे॥ १॥ ब्रह्मेति॥ विलशादेवनराहन्सिंहावपिशक्तयः स्वायतिरक्ति

धनुर्ज्यासिंहचंटा नां नादापरितरिङ्गनावा॥ निनादैर्भीषणैः कालीतिग्येविलारितानना॥ १॥ न
त्रिनादमपश्रान्यदैत्यसैन्यश्चतर्दिशं॥ देवीसिंहसुयाकालीसरोधैः परिवारिताः॥ १॥ एतस्मिन्
नरेभूपविनाशायसरदिषां॥ भवायामरसिंहानामनिवीयंवलालिताः॥ १॥ ब्रह्मेशगुहविल
नायधेद्रस्यचशक्तयः॥ शरीरेभ्योविनिष्क्रम्यतद्रूपेण्डिकाययुः॥ १॥ यस्यदेवस्ययद्रूपेयथाभूष
णवाहणम्॥ नहृदेवहितंछुक्तिरसुरान्योदुमाययो॥ १॥ हेसयुक्तविमाग्रेसासातसूत्रकमंडलुः
आयाताब्रह्मणः शक्तिब्रह्माणीसाभिधीयते॥ १॥ माहेश्वरीवृषावृषात्रिशूलवरधारिणी
महाहिवलयाप्राप्राचंद्ररेखाधिभूषणा॥ १॥ कोमारीशक्तिहस्ताचमसुरवरवाहना॥

एषदेवताः शक्तिशक्तिमनोस्तादात्स्यात्॥ १॥ ब्रह्मादिह्यैरित्यर्थकंतद्रूपैरिति व्याचष्टे॥ यस्येति॥ नहृत्
तथाविधभूषणवाहनेत्यर्थः॥ १॥ हेसिति॥ विमानाग्रेत्यस्यस्थितेति शिषः अतस्त्रंजयमालाब्रह्माणीवा
हणमामयः॥ निवेष्टयतीति व्युत्पत्त्यायं शब्दः साधुः॥ माहेश्वरीति॥ महाही॥ तत्तकाननौवलयेयस्याः चक्षे

खानकलाः॥ १॥ कोमरीति गृहस्थिणी गृहस्थमानका

ग॥ कुमारसंबंधिनीप्राप्तिराययौदित्यर्थात्त्रयौनरुक्मं॥ ऐंद्रीन्युक्तापियथाशक्रशक्रस्तथैवसेतिवत्॥ अं
विकापदेनगुरस्यशिववृत्तांगतस्तुचयति॥ १६॥ तथैवेति॥ अत्रशाङ्कपदेनवाणोश्चपलद्वये॥ वरुभिर्ग
रुडादृताशंखचक्रगदासिना॥ शाङ्कवाणधराज्ञातावैस्सवीरूपशालिनीति॥ कामनपुराणान्॥ एतेन

योदुमभ्याययौदैत्यानविकागुरुरूपिणी॥ १६॥ तथैववैस्सवीशक्तिर्गरुडोपरिसंस्थिताः॥ शांख
चक्रगदाशाङ्कशंखहस्ताभ्युपाययौ॥ १७॥ यज्ञवाहरमन्त्रलंछयंयाविभ्रतोहरेः॥ शक्तिः
साय्ययौतत्रवाहीविभ्रतीतनुम्॥ १८॥ नारसिंहीन्द्रसिंहस्यविभ्रतीसदृशंवपुः॥ आ
स्मात्तत्रसटाक्षेपदिप्रनक्षत्रसंहतिः॥ १९॥ वज्रहस्तातथैवैंद्रीगजराज्ञोपरिस्थिताः
मास्मासहस्रनयनायथाशक्रस्तथैवसा॥ २०॥

स्याःषड्भुजतम॥ १९॥ यज्ञेति॥ यज्ञांगकल्पितवराहाकारः॥ विभ्रतोहरेरित्यनेनास्यविसृज्यमेवेति
सूचितएवंनसिंहोपि॥ नचैवंकचित्पुण्येणशरभवरुद्रपुष्टेविस्मोःशरभपक्षपातितेवराहवल्लहा
रकतेभक्तंनृसिंहस्यचवराहानुपायितभक्तंविरुध्यतेतिवाच्यंतस्सलीलामात्रतान्॥ १८॥ १९॥ व
ज्रेति॥ यथाशक्रश्चाकारपरं॥ एवंसर्वासुतत्रदाकारतादृष्ट्या॥ गजगजपेशवतः॥ २०॥

अ.
३. टी.
४.

अनिविशिष्टतेजसः॥ कौशिक्याः संविधेः स्वयं गंतमशक्तास्ता देवशक्तिरीशानो देवैर्दर्शितवानित्याह-
ततः॥ तानाभिः परिवृततः शानः मम ग्रीत्या एताभिर्देवशक्तिभिर्महासगरह्यंतामिति चंडिका माहेत्य-
नयः॥ स्वशक्तेः पार्वत्याः प्रादुर्भूतत्वेन धृष्टनया ईशान एव तपोक्तवानिति भावः॥ अंदाधिकारिणां मे-
व ह्यादयः॥ अंदांतराधिकारिणां श्रुंभादिजितत्वेन दृष्टत्वा संभवात्॥ स्वस्यापि महाप्रदर्शनेनेष दृष्टा भव-
वती तस्यात्र माह॥ किंतु काचिन्न वृत्तिरित्याह ततः॥ अनिभीषणादर्शनमात्राद्भयं करी॥ अन्यग्राह-

ततः परिवृतस्ताभिरीशानो देवशक्तिभिः॥ हन्यंतामसराशी च मम ग्रीत्याह चंडिकां॥ २१॥ ततो
देवीशरीरात्तु विनिष्क्रान्ता निभीषणा॥ चंडिकाशक्तिरन्यग्राशिवा शतनिनादिनी॥ २२॥ सा
चारधुमुज्जटिलमीशानमपराजिता॥ हृतत्वेन गच्छ भगवत्यार्षं श्रुंभनिश्रुंभयोः॥ २३॥ ब्रूहि श्रुं-
भनिश्रुंभं च दानवावतिगर्वितौ॥ ये चान्ये दानवास्तत्र पुहाय समुपस्थितः॥ २४॥

द्रसभावा॥ शिवानां श्रुंगालीनां शानेन निनादिनी॥ शतशब्दो नांतवाची॥ निनददनेन शिवावृता॥ एषैव
शिवहृती॥ अस्याः हेमं करीशांता वेदमाता महोदरी कर्णला कामदा भक्ता॥ भगव्या भगमा लिनी॥ भ-
गोदरी भगव्या भगव्या भगव्या दशयोगिन्य इति कालिकापुराणे॥ सा चेति धृमुवर्णा जटावर्जं॥ अ-
पराजिता तदाख्या अपरैरजिता च हृतभाववार्ता वहते श्रुंभनिश्रुंभयोः पार्श्वं गच्छेत्पत्नयः॥ आह तिति
पातः कालेन तेमात्रवोदित्यर्थः॥ एतं हि वापेक्षया स्तन्यादुर्भावकस्तत्राप्याधिकोन तस्य हन्येन प्रेषण-

ननु विं २३ दृष्टीति चेत्तत्र श्रुंभं निहेतुं तानां प्रवृत्तौ
स्वः पुहाय पुदकते २४

वचनमाह ॥ त्रैलोक्यमिति ॥ स्मृष्टं ॥ २५ ॥ बलेति ॥ अपलेयोगवं ॥ मङ्किवायामयासहनिनदंत्यः प्रादुर्भूताः पि
शितं मांसम ॥ २६ ॥ यतश्च ॥ हृत्यमेव दौत्ये ॥ प्रज्ञाचरण ॥ शिवदूतौ गोरादिना तडीपु ॥ अस्मांगपूर्वपदा
दिनिवा ॥ २७ ॥ नेपीति ॥ अमेधेण सर्वतः पूरिताः ॥ यतः ये दे शमाक्रम्य कान्थायनी स्थिता ते देशज

त्रैलोक्यमिंद्रो लभतां देवाः संतरविर्भुजः ॥ इयं प्रपाताले यदिति चितमिच्छुः ॥ २५ ॥
बलावलेपादयवेद्वंतो युद्धकाक्षिणः ॥ तदा गक्तनत्वं तमङ्किवाः पिशितनवः ॥ २६ ॥
यतानि युक्तो दैत्येन नया देव्या शिवः स्वयं ॥ शिवदूतौ तिलोके स्मिन्नातः साख्यानिमागता ॥
ते पिश्रुता वचा देव्याः शिवाख्या तमहासुरा ॥ अमर्षा पूरिता तन्मयं यतः कान्थायिनी
स्थिता ॥ २७ ॥ यतः प्रथममेवाग्रे शराशरैश्चिह्नैश्चिभिः ॥ ववर्षु रूढतामर्षा स्तां देवी ममरा
यः ॥ २८ ॥ सावता अहितात्ता एतान् मूलवक्रपरश्वधान ॥ विच्छेदलोलयाध्यातधनुर्मे
कैर्महेश्वभिः ॥ २९ ॥ तस्याग्रतस्तथा काली मूलपातविदारितान् ॥

गुरित्यन्तयः मूलशक्त्यभेदे तास्या अपि कान्थायनी कौत्तिः ॥ २८ ॥ यतश्च ॥ प्रथममादौ अग्रे सन्त्य
विवर्षु रिति गुणच्छेदसः ॥ उद्धतः प्रकटः ॥ अनेन स्त्री प्रथमतो हंत मयोग्ये निविवेक एहित्येन
गैद्रा विष्टं तस्वचित्तम ॥ २९ ॥ ३० ॥ तस्येति ॥ तस्याग्रतश्चिच्छेदः छेदसाः संधिः ॥ तस्याचंडी

श्री.
३. टी.
४१

वन॥ तदा देवा शस्त्रं देवद्वंगं व्याख्यातं॥ कालीललाटजा कुर्वती॥ उग्रशस्त्रासभावान्॥ ३१॥ कमंडलुजलादेपहनवीर्यान्कृतोत्तसः॥ ब्रह्माणीवाकरोक्तून्येनयेनस्मदावति॥ ३२॥ माहेश्वरी त्रिशूलेन तथा च त्रेण वैस्वरी॥ देव्यान्नवानकोमारी तथा शक्त्या निकोपना॥ ३३॥ ऐंद्री कलिशयानेन शतशो देव्यदानवाः॥ पतुर्विदारिताः पृथ्वारुधिरोत्तप्रवर्षिणः॥ ३४॥ तंडप्रहारविधस्तादेषाग्रक्षतवत्सः॥ वाराहमूर्त्यान्यपतंश्च त्रेण च विदारिताः॥ ३५॥ नखैर्विदारितांश्चान्याभक्षयेतीमहासुरान्॥ नारसिंहीव चारजोनादापूर्णदिगंबरः॥ ३६॥ चंडाटहासैरसुराः शिवहृत्यभिदूषिताः॥

पतुर्पृथिव्यां पतितोस्तोश्चरादायसातदा॥ ३७॥ त्रिमतो वराहस्यापि बोध्यं॥ ३८॥ नखैरिति॥ आज्ञौरणौ चंद्रमाकाशम्॥ चंडेति॥ चंडउत्कटः सकोपोवा॥ शिवहृत्यभिदूषिता॥ ३९॥ तिनृतीयः समासः॥ अभिदूषिताः प्रापितमूर्च्छाः॥ सा शिवहृती॥ ३९॥

त्रिमतो वराहस्यापि बोध्यं॥ ३८॥ नखैरिति॥ आज्ञौरणौ चंद्रमाकाशम्॥ चंडेति॥ चंडउत्कटः सकोपोवा॥ शिवहृत्यभिदूषिता॥ ३९॥ तिनृतीयः समासः॥ अभिदूषिताः प्रापितमूर्च्छाः॥ सा शिवहृती॥ ३९॥

चंद्रादहसैरसुराः शिवदत्तभिद्विषिताः ॥ पेतः पृथिव्यां पतितोक्तो सुखादायमातदा ॥ ३८ ॥
ऽतिमातृगणं कुदंमर्त्यं तमहासुरान् ॥ दृष्ट्वाभ्युपयैर्विविधैर्नैश्वदेवारिसैनिकाः ॥ ३९ ॥
पलायनापरां दृष्ट्वा दैत्यान्मात्रगणार्दिताः ॥ योद्धुमभ्याययौ कुक्षारक्तवीजो महासुरः ॥ ४० ॥
रक्तविंदुर्यदाभूमापतत्यस्पर्शरीरतः ॥ समुत्पतति मेदिन्यास्तत्प्रमाणे महासुरः ॥ ४१ ॥
पुपुथेसगदापाणि रिरिद्रशक्त्या महासुरः ॥ ततः चंद्रीसवज्जेण रक्तवीजमनादयेत ॥ ४२ ॥
कलिशेनारतस्याश्रुतस्य श्वावशोणितं ॥ समुत्तस्युत्ततोयोथास्तद्रूपास्तत्पराक्रमाः ॥ ४३ ॥

शु.
उ.री.
धर

यावंतः पतितस्तस्य शरीराद्रक्तविंदवः ॥ तावंतः पुरुषा ज्ञातास्तद्दीर्यवलविक्रमाः ॥ धध ॥
ते चापियुयुस्तत्र पुरुषारक्तसंभवाः ॥ सममात्तभिरत्युग्रशस्त्रपातानिभीषणम् ॥ धध ॥
पुनश्च वज्रपातेन क्षतमस्य शिरो यदा ॥ ववाहरत्तं पुरुषास्ततो ज्ञाताः सहस्रशः ॥ धध ॥
वैसवी समरे चैनं चक्रेणाभिजज्ञान ह ॥ गदया ताडयामास पेंद्री तमसुरेश्वरम् ॥ धध ॥
वैसवी चक्रभिन्नस्य रुधिरस्त्रावसंभवैः ॥
सहस्रशो जगद्व्याप्तं तत्प्रमाणैर्महासुरैः ॥ धध ॥

सचापीति॥ग्रहनदिनिष्क्रांदं॥दिनेरपत्यंदेत्यः॥महांतोसुराःयस्मादिनिमहासुरः॥३॥निनपौनरुत्तम
॥४॥५॥नैश्वेति॥उत्तमेनिरतिशयं॥सकलंजगदिन्यनिशयोक्ति॥५॥नानिति॥नानिषणानृष्टा
नरासहिताचेडिकासुरानुग्राह॥यूयमाविषीदतेनिशेषः॥एवंसुरानाश्वासविलसंविस्तारवद

सचापिगदयादैत्याःसर्वाएवाहननृथक्॥मान्कोपसमाविष्टोरक्तवीजोमहासुरः॥४॥
तस्याहनस्पवदुधाशक्तिश्रुलादिभिर्भुवि॥पपातयोवैरक्तौचसेनासंस्कृतशोसुराः॥५॥
नैश्वासरासुक्तेभूतैरसुरैःसकलंजगत्॥व्याप्तमासीत्तोदेवामयमाजगमुक्तमं॥५॥ता
निषणान्सुरानृष्टाचेडिकाग्राहसत्वर॥उवाचकालीचामुंडेविलसंवदनंऊरु॥५॥म
श्रुत्सुपातसंभूताचक्रविंदन्महासुरान्॥रक्तविंदोप्रतीकंस्ववज्रेणानेनवेगिना॥५॥

दवंकुर्वितिकालीमुवाचेत्यु पौनरुक्ते॥५॥मश्रुत्सेति॥अनेनविल्लीर्णवदनेनरक्तविंदोरिति
न्यात्यापेक्षया॥ततोजातामहासुरान्मश्रुत्सुपातसंभूताचक्रविंदश्चभूमिमप्रामानेवप्रतीक
गृहाण॥५॥किंचपानसमयेतद्वक्त्रेसमुत्पन्नामहासुरान्भक्षयेतीरणोचरणोचरपदं प्रकारे

अं
उ. री
ध३

लोषदैत्यः क्षयंगमिषानि ॥ ५४ ॥ भक्ष्यमाणाधनि ॥ उत्पत्त्यंतीति आर्षतात्रतः ॥ ५५ ॥ मुरेनेति ॥ शोणि
नमभूगतमेव ॥ विस्तीर्णवाहदनस्य ॥ असौरकवीजः ॥ ५६ ॥ नचेति चिदानांदात्मकत्वादिनिभावः

भक्ष्ययंतीचचरणेतुत्पत्त्यान्महासरात् ॥ एवमेव क्षयंदैत्यः क्षीणरक्तोगमिषानि ॥ ५४ ॥ भ
क्ष्यमाणास्त्रयाचोग्रानचोत्पत्त्यंतिचापरे ॥ इत्युक्तातांततोदेवीशूलेनभिज्जघानतः ॥ ५५ ॥ मुरे
नेत्याभ्या कथंयांतंरक्तचंदनेनहोमः ॥ मुरेनकालीजघृहेरक्तवीजस्यशोणितं ॥ नतोसावाज
गात्रापगदयानत्रचडिका ॥ ५६ ॥ नचास्यावदनांचक्रेगदापातोत्पिकामपि ॥ तस्याहत
स्पदेहानुवहसस्त्रावशोणितं ॥ ५७ ॥ यतस्तनूहृक्केणचामुंदासंप्रतीकृति ॥ मुरेसमु
हतायेस्यारक्तापातान्महासराः ॥ ५८ ॥ तांश्चावादायचामुंदापयोनस्यचशोणितम् ॥ देवी
शूलेनवज्रेणवाणैरुसिभिर्ऋष्टिभिः ॥ ५९ ॥ जघानरक्तवीजंतेचामुंदापीतशोणितं ॥
सपपातमहीपृष्ठेरास्रसचसमाहनः ॥ ६० ॥

॥ ५७ ॥ यतस्तनूनि ॥ सर्वत इत्यर्थः ॥ अतिविस्तीर्णवाहदनस्य इतराहं मुन्नरात्वयि ॥ ५८ ॥ तांश्चेति ॥ उ
त्तराहं मुन्नरात्वयि ॥ अतिभिरिनि क्रियापेक्षं वृहवचनं ॥ अतिभिरित्यपेक्षं अतिरुभयतोधारोसिः
॥ ५९ ॥ जघानेति ॥ शस्त्रशोचैः समूहैः समाहत इति त्रयीयः तत्पुरुषः ॥ ६० ॥

नीरक्तश्रेणि॥ कल्याणीतनिःशेषरुधिरवान॥ नीरक्तश्रसन॥ महीपृष्ठेपपातेत्यनयः॥ ६१॥ तेषामिति
 तेषामसुराणामसुइ. मदेनोद्धनो ज्ञातः सन्मान्तराणां ब्रह्माण्डादिसमूहो न नर्तन्ययः॥ ६२॥ इति श्री
 शिवभट्टसुतसतीगर्भजनामोतीकनेसप्तशतीव्याख्याने अष्टमाध्यायः॥ ८॥ राजोवाच॥ विचि

नीरक्तश्रमहीपालरक्तवीजो महासुरः॥ ततस्तेहर्षमतुलमवापुस्त्रिदशानृप॥ ६१॥ तेषामा
 नृगणो ज्ञातो न नृसस्यदोदतः॥ ६२॥ सांगाये अष्टमात्रासहिताये रक्ताक्षे महाहृतिं समं
 यामिनमः स्वाहा॥ स्तो॥ ६१॥ मंत्रा॥ ६३॥ इति मार्कण्डेयपुराणे मावर्णिके मन्त्रे देवीम
 हात्म्ये रक्तवीजवधः॥ ८॥ राजोवाच॥ विचित्रमिदमाख्यातं भगवन्भवतामम॥ देव्या
 श्रितमाहात्म्यं रक्तवीजवधम्वितं॥ १॥ भूयश्चेच्छाम्यहं श्रोतुं रक्तवीजे निपातिने॥ वका
 रं भूयो यत्कर्म निभूयश्चानिकोपनः॥ २॥ अरुणवाच॥ वकारकोपमतुलं रक्तवीजे नि
 पातिने॥ भूभाशुरे निभूभाश्रहतेषु न्येषु वाहवे॥ ३॥ हन्यमानं महासैन्यं विलोक्या मर्षम
 दहन॥ अभ्यधावन्निभूभाय मुख्याया सुरसेनया॥ ४॥

त्रमिति राजा सुराचारितं कर्म॥ माहात्म्यं प्रभा
 वः समाहारद्वंद्वं॥ अश्वितं जनकं॥ २॥ अरुणवाच॥ वकारेति॥ आहवोरणः॥ ३॥ हन्यमानमिति॥ ४॥

न.
३.री
धध

संदष्टौष्टपुरोः दंताभ्यामतः संधुतोष्ठाः ॥ नयासतिपुटाकारताभवंति ॥ तत्र इति ॥ देव्या इति सहायेन तीया
चिह्ने देति ॥ नाभ्यामस्त्राक्षिप्रानित्यनयः ॥ ८ ॥ ९ ॥ ताडिते इति ॥ क्षरप्रः शरविशेषः चर्मफलके

तस्याग्रतस्तथा एषे पार्श्वयोश्च महासरः ॥ संदष्टौष्टपुरा कुट्टारं नंदे वीमयाय पुः ॥ ५ ॥ आतगा
ममहावीर्यः शुंभोपि सुवलेर्जताः ॥ निहंतं चंडिका कौपात्कृता पुदंतमान् भिः ॥ ६ ॥ ततो पु
दमती वासी देव्या शुंभनिशुंभयोः ॥ शरवर्धमती यो प्रमेच योरिव वर्धते ॥ ७ ॥ चिह्ने दास्त्रा
क्षरां स्त्राभ्यां चंडिका स शरोत्करैः ॥ ताडयामास चांगेषु शस्त्रैश्चैरसुरैश्च ॥ ८ ॥ निशुंभानि
शितं त्वद्वचमं च दायसुप्रभं ॥ अताडयन्पृष्टिं सिंहं देव्या कारुणमुत्तमं ॥ ९ ॥ ताडिते कारुणे दे
वी क्षरप्रैरणासिमुत्तमं ॥ निशुंभस्याशुचिह्ने दचर्मवाण्यष्टचंद्रकं ॥ १० ॥ छिन्ने चर्मणि त्वद्व
चशक्तिं चिदोपसोसरः ॥ तामण्यस्य द्विधा चक्रे चक्रेणाभिमुखान्गतां ॥ ११ ॥ कोपाध्यातो
निशुंभो यमूलं जग्राह दानवः ॥ आयातमुष्टिपातनदेवी तश्चापवृणोयत् ॥ १२ ॥

अष्टसंख्याकरत्नादिचरितचंद्राकारसरितं ॥ १० ॥ छिन्ने इति ॥ शक्तिदोषो देवी प्रति ॥ अभिमुखान्
तातां देवी चिह्ने देत्यर्थः ॥ ११ ॥ कोपेति ॥ जग्राह ॥ ग्रहणपूर्वके प्रदोषे च ग्रहिः ॥ आयातं आगतं तत्तमूलं

आविध्यभ्रामयिता॥ देव्या कच्छा त्रिभूलेन करणेन सायिगदाभिन्ना भस्म तमागतायापिता च॥ अंतर्भा
वितरणयोक्तः॥ १३॥ पुंगवः श्रेष्ठः अत्र निष्कुंभस्य सखा संपादनेन पातनं॥ १४॥ तस्मिन्निनि॥ प्रययो।

आविधायगदां सोपि चित्ते पचं डिकां प्रति॥ सापि देव्या त्रिभूलेन भिन्ना भस्म तमागता॥ १३॥ त
तः परं श्रुत्वा स्तनमायां तं दैत्य पुंगवं॥ आहत्य देवी कारणै रयातयन भूतले॥ १४॥ तस्मिन्नि यति
ते भूमौ निष्कुंभे भीम विक्रमे॥ भ्रामयंती वसं क्रुद्धः प्रययो हेतु मं विकां॥ १५॥ सरथस्य स्तथाप्य
चैष्टुहीत परमायुधैः॥ भुजै रष्टाभिरनु लै व्याप्या शेषव भोन भः॥ १६॥ तमायां तं समालोक्य देवी शं
खमवा दयत्॥ ज्वाशब्दं चापि धनुषश्च काण तीव्र सहं॥ १७॥ पूरयामास ककुभो निज चंद्रासने
न च॥ समस्त दैत्य सैन्यानां तेजो वध विधायिना॥ १८॥ ततः सिंहो महाना दैक्या जिते भमहाम
दैः॥ पूरयामास गगने गंत योपदिशो दश॥ १९॥ ततः काली समुत्पत्य गगने द्या मता डयत्॥

शुंभः ति शेषः॥ १५॥ सः ति॥ तथा सामुद्रिकोक्त प्रकारेणान्युच्चैर्भुजै र्ना व्याप्य व भवित्यर्थः॥ १६॥ आयां तं
आगच्छंतं॥ १७॥ स्वनेन चेति॥ चेन शौरव ज्वाशब्दोः समुच्चयः वधो नाशः विधायिनेति स्वन विशेषणं
॥ १८॥ उपदिशः सामान्य दिगयेत्योपदितं पूर्वादीनां दशानां॥ तदा ह॥ दैशैति॥ १९॥ समुत्पत्य उत्पत्य

न.
३.टी.
४५

पुनरवतीर्य पृथ्वीं ॥ २० ॥ अट्टट्टहासं शाकं धादितात्पर्यं ॥ अशिवं रिपुर्णाभयदे ॥ २१ ॥ आकाशसंस्थितैः ॥
देवीदानवसंग्रामदर्शनाय तत्र स्थितैः ॥ २२ ॥ महोत्कये निवृत्ता ज्वालावत्या शक्तेर्यथैकं ॥ यदा ॥ तत्रात्मश
क्त्यर्थकं ॥ २३ ॥ सिंहोति ॥ उत्तरादं सप्तधापीत्यादिः निर्जोतनिः स्वनः उत्पन्नधनिः ॥ जितवानित्यस्य शुभ

कराभ्यां तन्निनादेन प्राक्क्षणास्ते निरोहिताः ॥ २० ॥ अट्टट्टहासमशिवं शिवदृतीवकारह ॥ तैः शा
वैरसुरासैः शुभः कोपपरं ययौ ॥ २१ ॥ इरात्मनिष्टुतिष्टुतिव्याजहासं विकायदा ॥ तदा जयेत्यभि
हितं देवैराकाशसंस्थितैः ॥ २२ ॥ शुभेनागत्य या शक्तिमुक्ता ज्वालातिभीषणा ॥ आयांती वज्रिह
राभासानिरस्ता महोत्कया ॥ २३ ॥ सिंहनादेन शुभस्य व्याप्तं लोकत्रयांतरं ॥ निर्जोतनिः स्वनाद्योरो
जितवानवनीपतेः ॥ २४ ॥ शुभमुक्ता शरणे देवी शुभसम्युहिता शरण ॥ चिह्नैः स्वशरैः रुद्रैः शत
शोथसहस्रशः ॥ २५ ॥ ततः साचंडिका कुडाशूलेनाभिजघानतः ॥ सर्वदाभिहतो भूमीमूर्च्छितो नि
पपानह ॥ २६ ॥ ततो निशुभः संप्राप्य चेत्तनामातकार्मुकाः ॥ आतृजानशरैर्देवी काली केसरिणं त
था ॥ २७ ॥ पुनश्च कृतावाहनामपुनर्दनुजेश्वर ॥ चक्रायुतेन दिति जघ्नादयामासचंडिका ॥ २८ ॥

सिंहनादमिति शेषः ॥ २४ ॥ शुभेति ॥ अनेन देवी शुभयोः समयुद्धमुक्तं ॥ २५ ॥ ततश्च निशुभितः समं तात ॥ २६
ततश्च ॥ शुभमूर्च्छितं तरे निशुभोयः पूर्वमूर्च्छितः ॥ आतृशरीतं ॥ २७ ॥ पुनरिति ॥ दनोः पुनोपि दिति जसमा

ततश्चि॥ उर्गै संकटे॥ आत्रेः पीडाया नाशिनो निणि निप्रत्यर्थः॥ २५॥ ततश्चि॥ दैत्यसेना समावृत्तः
॥ ३॥ ३१॥ शूलेनि॥ समायांतं सत्सु एव मायांतं॥ वेगा विद्वेन॥ वेग क्षिप्तेन॥ ३२॥ ३३॥ सनवदिनि॥ मह

ततो भगवती कुहा उर्गो उर्गतिनाशिनो॥ चिह्ने दत्ता निवृत्ताणि स्वशरैः सायकांश्चतान्॥ २५॥ त
तो निप्रभो वेगेन गदामादाय चंद्रिकां॥ अभ्यधावत्त वै हं तु दैत्यसेना समावृत्तः॥ ३०॥ तस्यापत
त पद्माश्रुगदां चिह्ने दचंद्रिका॥ एव हेन शित धारेणा स च शूले समाददे॥ ३१॥ शूलरत्नं समा
यांतं निप्रभममर्थनं॥ हृदिविद्याय शूलेन वेगा विद्वेन चंद्रिका॥ ३२॥ भिन्नस्य तस्य शूले
न हृदया निस्तोपरः॥ महाबलो महावीर्यस्तिष्ठे निपुरुषो वदन॥ ३३॥ तस्य निःक्रामतो दे
वी प्रहस्य सनवत्तनः॥ शिरश्चिह्ने द एव हेन ततो सावपत दुविः॥ ३४॥ ततः सिंहश्चावा दोग्रं
दंष्ट्राक्षराणि रोधयन्॥ असुरं स्तां स्तथा काली शिवदूती तथा परान्॥ ३५॥ कौमारी शक्ति
निर्भिन्नाः केचिन्ने शुर्महासुराः॥ ब्रह्माणी मंत्रपूतेन तोयेनान्ये निराकृताः॥ ३६॥ माहीश्व
री निशूलेन भिन्नापेत्त स्तथापरे॥ वाराही तं दृष्ट्वा तन केचिच्चूर्णीकृता भुवि॥ ३७॥

स्येव सविशेषणं॥ ३४॥ ततश्चि॥ उपमिति क्रियादि शेषणं काली शिवदूती च वखा दैत्यवयः

२-री.
४६

खंडं खंडं खंडं प्रकारः ॥ खंडं खंडं खंडं यस्यां क्रियायां ॥ तथा कृताः ॥ आयेमकारेण वचनस्येति द्वित्रे
वज्रेण च खंडं खंडं कृताः ॥ ३८ ॥ विनेश्वरमताः नष्टा पलायिताः ॥ ३९ ॥ इति श्रीसप्तशती व्याख्यानं
नवमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ऋषिरुवाच ॥ निशुंभमिति ॥ अत्र वीदित्यस्य देवीमिति शेषः ॥ १ ॥ वलेति ॥ वल

खंडं खंडं च वज्रेण वै स व्यादानवाः कृताः ॥ वज्रेण चैंद्रोहस्नापविमुक्तेन तेषां परे ॥ ३८ ॥ केचि
दिनेश्वरस्यः केचिन्नष्टा महाहवात ॥ भक्षिता अपरे काली शिवरती मृगाधिपे ॥ ३९ ॥ इति मा
कंदेयपुराणे सावर्णि के मन्त्रे श्रीदेवी माहात्म्ये निशुंभवधः ॥ १ ॥ ऋषिरुवाच ॥ निशुंभं नि
दितं दृष्ट्वा प्रातरं प्राणसेमितं ॥ हन्यमानं वलं चैव शुंभः क्रुधो मवीययुः ॥ २ ॥ वला वलेण दृष्टेन
मादुर्गे गर्वमावह ॥ अन्यासो वलमाश्रित्य पुद्गसेयानि मानिति ॥ २ ॥ सांगाये भैरव्यो नागाये म
हाहूति समर्प्या मिनमः स्मृता ॥ स्मृता ॥ ३९ ॥ मेवा ॥ ४० ॥ देव्युवाच ॥ एकैवाहं जगत्पन्न द्वितीया
काममापरा ॥ येषैतादृशमयैव विशात्यो महिभूतयः ॥ ३ ॥ ततः समस्तास्ता देव्या ज्ञायाणी
मसुखालयम् ॥

गवोणदुर्विनीतेन दुर्गे गर्वमाह ॥ यत्नमानिमानिनीसती ॥ अन्तासो वलमाश्रित्य पुद्गस इत्यन्तयः ॥ २ ॥
देव्युवाच ॥ एकैवाति ॥ एका संगते भेदहीना ॥ परमात्मरूपत्वात् ॥ अपरा त्यामममहाय ॥ भूता द्वि
तीया कालिनकापीत्यर्थः ॥ अनुभूयमानस्तभेदो न वास्तव इत्याह ॥ येषैति तावार्थस्य कर्मतं महिभूत

वश्चनेन भेदं निरस्यति ३ तत्रेति ततोऽप्येते तं यं यष्टयम्

अनेन वदन्त्यादिभ्यश्चाविर्भूतानामप्यत्र पदलयदर्शनेन समसौपादानतमस्याप्येति दर्शयति ॥ तत्र मूलश-
क्तौ भेदादित्युक्तं ॥ ४ ॥ देव्युवाच ॥ अहमिति ॥ अहं विभूत्यावरुभिर्हिरण्यैर्यदास्थि-
तं तस्मादहमेकैव तिष्ठामि तमपि रणे स्थिरो भवेत्यर्थः ॥ अनेनापि तदेव दर्शयितुं ॥ ५ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ततः ३

तस्या देव्यास्तनौ जग्मुः रेकैवासीत दां विका ॥ ४ ॥ देव्युवाच ॥ अहं विभूत्यावरुभिर्हिरण्यैर्यदास्थि-
ता ॥ तत्संहृतं मयैकैव तिष्ठाम्याजौ स्थिरो भव ॥ ५ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ततः प्रवक्ष्यामि पुनर्देव्यां प्रभस्य चो-
भयोः ॥ पश्यतामेव देवानामसुराणां च दारुणं ॥ ६ ॥ शरवर्षः शितैः शस्त्रैस्तथास्त्रैश्च दारुणैः
तयोर्पुत्रमभूदयः सर्वलोकभयंकरं ॥ ७ ॥ दिव्यान्वस्त्राणि शतशो मुमुचेयान्पद्मां विका ॥ वभंजि-
तानि दैत्येन्द्रस्तन्यानी चानकर्तुंभिः ॥ ८ ॥ मुक्तानि तेन चास्त्राणि दिव्यानि परमीश्वरी ॥ वभंजलील-
यैवोग्रहंकारोच्चारणादिभिः ॥ ९ ॥ ततः शरशतैर्देवीमाकादयत्तमो मरुः ॥ सापितकुपिता देवी
धनुर्विद्धदवेषुभिः ॥ १० ॥ किमेधनुर्विदैत्येन्द्रस्तथाशक्तिमुपाददे ॥ विद्धददेवी वक्रेण तमप्यस्य ॥ ११

हव ॥ १२ ॥ ३ ॥ उग्रं च तन् हंकारेण चारणं च तदा द्विभूतं येषामस्त्राणां त- ॥ ति पश्यतमित्यनादरेष्वही ॥ ६ ॥ भूयः म-
रुह ॥ १० ॥ किमेति ॥ तया तेन प्रकारेण किमेधनुर्विदैत्येन्द्रस्तथाशक्तिमुपाददे ॥ तत्र सा कुपिता ॥ धनुः ३ पुभिः ॥

६.
३. सी.
५

नतः॥ शक्तिहेदानंतरमित्यर्थः॥ भानुमदिति किरणयुक्तमित्यर्थः॥ एतद्वत्प्राप्तचंद्रस्य चर्मणाऽप्यु
विशेषणं॥ तदा पुनरुक्तकाले तदेत्यानामधियेष्वरः॥ १२॥ चर्मनि॥ चेतनाऽप्रसारणाः
समुच्चयः॥ १३॥ तदाह॥ हताश्च॥ १४॥ समुष्टिमिति देव्या हृदयेऽननयः॥ तले प्रसृता गुलिकचपेटः

ततः॥ एतद्वत्प्राप्तचंद्रस्य चर्मणाऽप्यु
तपकाशुखद्वेचिकेदचेडिका॥ धनुर्मुक्तैः शितैः कालेष्वर्मे चार्ककरामले॥ १५॥ हताश्चः मनदा
दैत्यकिन्नयना विसारयिः॥ जगद्गुरुदेवो रमे विकानिधनो यतः॥ १६॥ चिकेदापतनस्य
सुहृदो निशितैः शरैः॥ तथापि गोभ्यधावर्जो मुष्टिमुच्यते गकान्॥ १७॥ समुष्टिपातयामा
सहृदये दैत्यपुंगवा॥ देव्यास्तैश्चापि सा देवी तले नारस्य ताडयत्॥ १८॥ तले प्रहाराभिहतो निषयान
महीतले॥ स दैत्यराजः सहस्रो पुनरेव तेषां स्थितः॥ १९॥ इत्यप्यवप्रपृष्टो चैव देवी गगनमास्थितः
तत्रापि सानिगधारापुपुधैतेन चेंडिका॥ २०॥ निपुडंते तदा दैत्यश्चेंडिका च परस्परम्॥ वक्रतः प्रथमं
सिद्धमुनिविलयताम्॥ २१॥

॥ २५॥ २६॥ सहसा तर्कितं॥ २७॥ इत्येत्येति॥ भूमेः सकाशादधुं गता॥ उच्चैर्गमनमित्यन्तयः आस्थितः॥ आस्थि
तवीन॥ निगधारासुप्रथयत्तेन पाताभावेन हानातेन शुभेन॥ २८॥ निपुडंता ह पुडंते हि शेषाणामथ म
मिति मूल्याप्यर्थः॥ सिद्धादेव यो निविशेऽयः सुनयः॥ २९॥ ३०॥ एमायनमः शवायनमः

उत्पात्य के कंदुकवडपरितिसापतनसमयेचरणमुह्यभ्रामयामासधरणीतलेचिह्नेपेत्पर्यः॥२०॥वेगितः
वेगवान्॥२१॥२२॥विततःकृतव्रणःचालयन्नितिह्रस्वाभावश्रापः॥२३॥असन्नप्रकाशवनस्वास्थ्यना
विलुप्तं॥२४॥उत्पातेतिउत्पातसूचकामेयाः॥उत्पाताशुभाशुभंदेवशुभंच॥उत्पादित्यतेजःप्राकशुभं
वधात॥तथातद्वत्सरितोमार्गवाहित्यः॥नपूर्ववदुत्पद्यगमित्यःआसन्न॥तत्रशुभं॥२५॥२६॥पुण्याश्र

ततो नियुहंसचिरंकृतानेनोविकासह॥उत्पात्यभ्रामयामासविहोपधरणीतले॥२७॥सदिशो
धरणीप्राप्यमुष्टिमुच्यम्यवेगितः॥अभ्यधावनदुष्टात्माचंडिका निधनेकृया॥२८॥तमायातं
ततोदेवीसर्वदेवज्ञनेश्वरं॥जगत्यापातयामासभित्ताशूलेनवदिसि॥२९॥सगतासुःपपा
नोद्यादेवीशूलाग्रवित्तनः॥चालयन्सकलांष्टुपीसाविहोपांसर्वतं॥३०॥ततःअसन्नमणि
लेहतेतस्मिन्नुत्पत्तिनि॥जगत्सास्यामतीचापनिर्मलंचाभवन्नभ॥३१॥उत्पातमेयाःसोल्का
येप्रागासंस्तेषामेययुः॥सरितोमार्गवाहित्यस्तथासंस्तत्रपातिते॥३२॥ततोदेवगणाःसर्वे
हर्षनिर्भरमानसः॥वभूवुर्निहतेतस्मिन्नुधर्वाललितंजगुः॥३३॥अवादयेस्तथैवान्येनवत्तुआ
प्सोगगाः॥ववुपुण्यास्तथावातासप्रभोभूदिवाकरःजजलःश्राग्रयशांताःशांतादिजनिन

वकृलाः॥३४॥जजलरिति॥अग्रयआहवनीयादयःशांताः॥सौम्याःसंतोजजलःशांतोदितजनिताः
स्वनाः॥उत्पातसूचकाःस्पृष्टनामादिशब्दायेषांते॥३५॥अस्यादृपंयामले॥सरस्यष्टहस्तातवाण
चमुसलतथा॥शूलेचक्रमरा॥तथाशांतेचंद्रावैलंगलेतथा॥धनरतोनिदियानिहसेदेवीदिभ

प. ३. टी. ४८
 तत्रि यो जेनाः च न दे ग आ पु र्वे र य जे र नो र्ध्वं यथा
 सः न ह्यष्टा र यो नो द्यो तः सकला ज्ञानः च हिक त

नि सा ॥ श्रेत पर्वत संकाशा श्रेत वस्त्रे विभूषिता ॥ नाना रत्न समाकुली र्ण वेद विद्या विनोदिनी ॥ अश्विने न वरा
 त्रेत पूज्या मुं भनि व हिं र्णी ति ॥ ३ ॥ ति श्री शिव भट्ट सत्त सती ग भज ना गो जी भट्ट कृते स म शनी व्याख्याने द
 श मो ध्यायः ॥ १ ॥ ॥ अ वि रु वा च ॥ देवो ति तत्र यु देव द्वि परो म मा व द्वि मु ख्याः ॥ का त्या यि नी मि त्य ने न पर स्प र
 मा सा मे कां सू च य ति ॥ ३ ॥ पु ष्य मु भा दि व य स्य ल भा त्मा मः म मा ग मः वि का सी ति वि कै स र णि व ज्ञा णि ये षा ॥ ॥ ॥
 ३ ति श्री मा कों दे य पु रा णे सा व र्णि के म लं त रे श्री दे वी मा हा त्मे मुं भ व यः ॥ १ ॥ ॥ स्त्रो ॥ २ ॥ ॥ मं त्राः ॥ ३ ॥ ॥
 सा गा ये सि हा स ना ये शू ल पा श धा रि णे म हा ह ति स म र्प या मि न मः स्वा हा ॥ अ वि रु वा च ॥ दे व्या ह
 ने त त्र म हा म रे द्रे मे द्राः स रा व द्वि पु रा ग मा स्तां म ॥ का त्या य नी त ए वु रि ष्ट लं भा द्वि का मि व ज्ञा
 स्तु वि का सि ता श्रीः ॥ १ ॥ ॥ दे वि प्र प त्ता ति ह रे प्र सी द प्र सी द मा त र्जं ग ता वि ल स्य ॥ प्र सी द वि श्वे
 श्व रि पा रि वि श्वे त मी श्व री दे वि च रा च र स्य ॥ २ ॥ ॥ आ धा र भू ता ज ग त स्तु मे का म ही स रू पे ण य ताः
 स्थि ता मि ॥ अ णं स रू प स्थि त या त यै त दा ष्या य ते क त्सु म ल चा वी र्ये ॥ ३ ॥ ॥ सं वै स र्वी श क्ति र नं
 त वी र्य वि श्व स र्वी जं प रि मा सि मा या ॥ सं मो र्हितं दे वि स म स्तु मे त त्तं वै प्र स त्ना भु वि मु क्ति हे तुः
 वि द्यां स म स्ता स्तु व दे वि भो दाः स्त्रियः स म स्ताः सक ला ज ग त्सु ॥ त यै क या पू रि त सं व ये त तां ते स्तु
 ते त्प ण द पू र णे ॥ वि का शि ता प्र का शि ता आ शा ये ॥ १ ॥ ॥ दे वी ति प्र प त्ता भ क्ताः आ तं त्रा ॥ ३ ॥ त र त्स र्वे प र तं त्र मि ति
 भा वः ॥ २ ॥ ॥ आ धा र भू ते ति त त्र हे तु मे ही रू पे ण स्थि तिः ॥ आ णं स रू प स्थि त या ॥ अ व भि न्न स रू पे ण स्थि त या
 ग म कृ ता त्स मा मः ॥ आ ष्या य ते ष्या यी त्प तः क र्म णि ल रू प को ॥ अ ने नो प ल द णे न सा र्वा त्म्य वि व द्धि तं
 त मि ति ॥ आ य ण दे पाल न श क्ति म नं ॥ द्वि ती ये का र ण श क्ति म नं ॥ मा या वि द्या ॥ त यै त सं मो र्हितं सं सार ग र्ते पानि तं ॥ त क्ति भो द्वा ना त्प रं त्र

न आह त्र प्र म त्त कृ त प्र सी द वे प्र सि दं भु वि ज ग ति मु क्ति हे तुः य वि द्धि
 ३ ति चं ग नि वे द अ त्ता र गी मां साः न्या य वि त्त र पु रा ण य मं शा स

॥ ५ ॥ ॥ सं व य प र प र क्तिः ॥ ५ ॥ ॥

पेताः॥ पानिब्रज्यसौंदर्यनारुत्याद्युपेताः समस्ताः स्त्रियोपितर्वाशाः स्त्रियश्चतुष्वलक्षणमित्यार॥ तथै
कयेतन्यरिपूरितमेतवैरिष्यव्याप्तं॥ एवंचतन॥ एषभूतस्याभावान्॥ स्तयेस्तुन्येविषयेपरपरा
गोणीमायाचयोक्तिस्तदुपास्तनि॥ कानेइत्यर्थः॥ यद्वा॥ इक्तिरूपात्तमेवातः कानेस्तुनिः॥ ५॥ पुन
रपिस्तुनेरुचटनामाह॥ सर्वेति॥ सर्वभूताविश्वामिकादेवीयातनशीला॥ स्वर्गमुक्तेप्रकर्षणा
दात्रीति॥ यदातंस्ततात्तदातवस्तनयेपरमाश्रयिकाइत्यर्थः॥ कावाभवंत॥ नकाश्रयित्वर्थः॥ त
थाभ्युपगम्याणाह॥ सर्वस्येति॥ बुद्धिर्निश्चयात्मकंज्ञानं॥ तद्द्वारेवचस्वर्गोप्यर्गदत्तं॥ नाराय

सर्वभूतायदादेवीस्वर्गमुक्तिप्रदायिनी॥ तंस्ततास्तनयेकावाभवंतपरमोक्तयः॥ ६॥ सर्वस्य
बुद्धिरूपेणजनस्यहृदिसंस्थिते॥ स्वर्गोपवर्गदेदेविनारायणिनमोस्तुते॥ ७॥ कलाकाष्टा
नृदिपेणपरिणामप्रदायिनि॥ विश्वस्योपरतौशक्तेर्नारायणिनमोस्तुते॥ ८॥

एषविश्वोः॥ शक्तिर्नारायणी॥ यद्वा नारायणीवसमूहस्यायनीस्थानभूतानद्रूपात्तसंबोधनं॥ ते
तुभ्ये॥ १॥ कलेति कलात्रिंशत्काष्टा॥ अष्टादशानिमेषः काष्टा॥ आदिनाक्षरंमूर्धन्यदयः॥ ५॥
रिणामोजनवस्तुनामवस्थाविशेषः॥ तेनकालरूपात्तं॥ तदेवपुनराह॥ विश्वस्योपरतौनारायण
क्तिमतिइत्यर्थः॥ कालस्यैवजगद्भक्ततात्त॥ सर्वमंगलेति॥ मंगलानामंगलतरूपेणिवेकल्याणा

३. सो
४५

५९

कर्त्रिंशरणेशरणहं॥ अंबके त्रिनेत्रे गौरि॥ गौरवर्णे॥ अनेन प्रोकीत मस्याधुनि॥ नडुक्तं देवी पुराणे॥ सर्वा
णि हृदयस्थानि॥ मंगलानि शुभानि च॥ दद्यान्निवेष्टितो ह्येकैनेन सा सर्वमंगला॥ भक्तानामाभिहारी
मंगलपानेन सा स्मृता॥ शिवमुक्तिः समाख्याता तत्प्रदता क्विदा स्मृतः॥ धर्मादी ज्ञि यो नितान्यस्मा
त्सर्वलोकस्य यदुक्ति॥ अतो देवी समाख्याता लोके सर्वायं सार्धका॥ विष्णुभयपोरेषु शरण्या सम
णायतः॥ शरणपानेन सा देवी मुनिभिः परिकीर्तिताः॥ सोमसूयानलक्ष्मिपद्मा चैव का सा स्मृता बुधैः
योगाग्निदग्धदेहाया पुनर्जाता हिमालये॥ शिवे डकुंदधवलान्तो गौरी त्व सा स्मृता॥ जलायनानरा

सर्वमंगलमंगल्येशिवे सर्वाय साधिके॥ शरणे अंबके गौरि नारायणि नमोस्तुते॥ १॥ सृष्टिस्थि
तिविनाशानां शक्तिभूते सनातने॥ गुणाय गुणमये नारायणि नमोस्तुते॥ २॥ शरणग
तदीनां त्रैपरित्राण परावणे॥ सर्वस्यार्तिहरे देवि नारायणि नमोस्तुते॥ ११॥

धारसमुद्रशायनापिवा॥ नारायणी समाख्याता॥ नरनारी प्रवर्तिका॥ ८॥ वसन्त्यः स्यात्सर्वेषु भूतेषु न
र्हितायतः॥ देव्या व्याघ्रमिदं सर्वं जगत्स्यात्वरजं गममिति॥ अस्य स्त्रोकस्य समाह्वयनिपातो मत्तफल
दृशितिकालिका पुराणे॥ ९॥ सृष्टीति॥ आचार्ये न ब्रह्मादीनां स्रष्टादी शक्तिस्तमेवैत्युक्ते॥ सनातने
नित्यगुणानामहदादीनामाश्रयभूते॥ अगुणमये॥ अविद्यमानगुणकृतविकारे॥ १०॥ शरणेति॥
दीनाः सर्वदितः॥ इः खभाजः॥ आर्ताः तस्करादिपौरिताः परायणतत्परे॥ नडपपादकमार्तिहरेऽति

यनश्रुतेः पीतया हरितीत्यर्थः २

हंसेति॥ हंसयुक्तविमानस्थिते॥ अस्याणीरूपधारिके कृशंजले॥ तस्यायं कौशः॥ कर्मदुलः॥ तदेभसः
 लरिकेसविके॥ १२॥ त्रिशूलेति॥ माहीश्वरीस्वरूपेणोतिपूर्वाहं नान्यथि॥ १३॥ मयुरेति मयूरकृशदंते
 त्रिके॥ तनवते॥ कुकुदः ककुभेपिके पुत्रेचरणायुधंतिमेदिनी॥ मयूरपिच्छधजवतीत्यर्थः॥ १४॥

हंसयुक्तविमानस्येवस्याणीरूपधारिणि॥ कौशांभः लरिकेदेविनारायणिनमोस्तुते॥ ११॥
 त्रिशूलचंद्रादिधरेमहावचमवाहिनि॥ माहीश्वरीस्वरूपेणनारायणिनमोस्तुते॥ १३॥ मयू
 रकुकुदहतेमहाशक्तिधरेनचे॥ कौमारीरूपसंस्थानेनारायणिनमोस्तुते॥ १४॥ शंखचक्रग
 दाशाङ्गश्रीनपरमायुधे॥ प्रसीदवैस्वरीरूपेनारायणिनमोस्तुते॥ १५॥ एहीनोप्रमहावके
 दंष्ट्रोहतवसंदरी॥ वराहरूपिणिशिखेनारायणिनमोस्तुते॥ १६॥ नृसिंहरूपेणानेणहंते
 दैन्याक्ततोयमे॥ त्रैलोक्यजाणसहितेनारायणिनमोस्तुते॥ १७॥ किरीटिनिमहावज्रसह
 स्वनयनोज्ज्वले॥ वज्रपाणहरेचंद्रादीनारायणिनमोस्तुते॥ १८॥ शिवहृतीस्वरूपेणहनदैत्यमहा
 वले॥ चारुपमहारावेनारायणिनमोस्तुते॥ १९॥

नेनशिविहोणामुक्तिनेनसमावृतेतिहरिवंशाक्तः
 अनवेअचरहिते॥ कुमारशक्तेरिवंरूपसंस्थानमवयवसन्निवेशाश्रयस्या॥ १४॥ शंखेति॥ शंखादीनिष्ट
 तानिपरमायुधनियमा॥ १५॥ नृसिंहेति त्रैलोक्यजाणायसम्पत्तिनेलोपः॥ १६॥ महावज्रंति॥ महवज्रंयस्याः॥ १७॥ शिवेति

हंतेदस्यानोमहावलेयसा ॥ १२॥ १३॥

प-
उ.टी-
प-

हेलक्षि॥महाविद्याउपनिषत् अहाश्रालिकुबुद्धिःपुष्टिसहितसुधे॥महतीअविद्यालयावरणसमर्थोमहा।
मोहस्तद्वये॥२॥मेधश्चि॥मेधाधारणवनीवाग्देवतावरेश्वेष्टभूतिःसुखंतत्प्रधाने क्वादसोगुणभावः
अनेनसोत्तिकीर्त्त॥वभूरजोगुणस्तयुक्ते॥नामसि॥तमोगुणयुक्ते॥इदमूलशक्त्यभेदाभिप्रायेण निय

दंष्ट्राकरालवरनेशिरोमालाविभूषणे चामुंडेमुंदमयनेनागयणिनमोस्तने॥२॥लक्ष्मिलजे
महाविद्येश्वरेपुष्टिसुधेभवे महारात्रिर्महाविद्येनागयणिनमोस्तने॥२॥मेधेसरस्वतिवरेभूते
वाभुवितामसिनियेततंप्रसीदेशेनागयणिनमोस्तने॥२॥सर्वसद्रूपेसर्वेशेसर्वशक्तिसमन्विते
भयेभ्यस्त्राहिनादेविउर्गदेविनमोस्तने॥३॥एतज्जेवदनंसौम्यलोचनत्रयभूषितं॥पातनःसर्वभू
तेभ्यःकात्यायनिनमोस्तने॥२४॥ज्जालाकरालमन्युप्रमशेषासरस्वदनं॥त्रिशूलपातनोभीने
भद्रकालीनमोस्तने॥२५॥हिनस्तिदैत्यतेजोसिस्वनेनाह्ययाजगत् साचंटापातनोदेविपा।
पीभ्योनःसुतानिब॥२६॥असुरासुरवसापेकचर्चितेकरोज्ज्वलः॥शुभायखड्गोभवतुचंडिके॥

तिरुढंतद्रूपेऽशोसमर्थ॥२२॥सर्वेति॥देवीत्यस्यद्विरुक्तिः॥प्रसादनेग्राहीत्यर्थः॥२३॥सर्वभूतेभ्यः॥सर्व
भूतविकारेभ्यःप्राणिभ्यश्च॥कात्यायनितदाश्रयसंभवे॥२४॥ज्जालेति॥नोस्मानभीनेभयात्॥२५॥
हिनस्तीति॥अतःप्राणीमातावासुतानिवनोरस्मान्प्रापेभ्यःपातित्यर्थः॥अज्ञितेयचायच॥२६॥आ
सुरेति॥चर्चितोलिप्तःकरंरुक्ते॥उज्जलयतिःकरैःकिरणैरुज्जलोवा॥२०॥

रोगानिति॥ अभीनप्रियान॥ अयं सोत्पन्नकृष्यते॥ विपन्नरूपवियोगे गलक्षण॥ यतस्तस्मात्प्रिता॥ अन्येषामा
श्रयता॥ प्रयाति॥ २८॥ एतदिति॥ कदुर्ननाशः धर्मद्विषासराः अयमधुना॥ आत्ममूर्तिमेव अनेकद्रुपैः
ब्रह्माण्णादिकल्पादिलक्षणैः॥ अभेदेव नैया॥ वरुधावद्रुप्रकारेण अन्यान्तरितराकानकापीत्यर्थः॥ २९॥
विद्यामिति विज्ञासुज्ञानेषु॥ उपायभूतानियानि शास्त्रादीनि ते पुमन्तापुक्तेषु विवेकदीपेषु उपनिषत्सु

एतन्शेषानपहंसितवृष्टारुष्टातकामात्मकलानभीष्टान॥ तामाश्रितानां न विपन्नराणां तामाश्रि
ताश्रयतां प्रयाति॥ २८॥ एतत्कृतं यत्कदनेन याचय धर्मद्विषादेविमहासराणां॥ द्रुपैरनेकैर्वरु
धात्ममूर्तिस्तत्तं विकेतन्यकरणिकायाः॥ २९॥ विद्यासुशास्त्रेषु विवेकदीपेषु येषु वाक्येषु च
कातदन्त्या॥ ममत्तगर्तेति महांधकारे विभ्रामयत्येव दतीव विष्यं॥ ३०॥ पक्षीसि यत्रो प्रविष्टाश्च
नागायत्रारयो देस्युबलानियत्र॥ दावानलो यत्र तथा विमथेन तत्र स्थिता तं परिपासि विष्यं ३१
विष्येश्वरितं परिपासि विष्यं विश्वात्मिकाधारयसीति विष्यं॥ विश्वेशवं चाभवतो भवंति विश्वा

आयेषु वाक्येषु कर्मकां उपरवेदवाक्येषु सन्नेव॥ ममत्तगर्तेतदाश्रये महांधकारे संसारे एतद्विष्यंतदन्त्या
काश्रयीव विभ्रामश्चिन्नकापीत्यर्थः॥ ३०॥ पक्षीसीति॥ नागाः॥ सर्पाः॥ अत्र यत्रेत्यनुकृष्याते दस्यवः चोराः
दावो वनंतथा विमथे॥ यत्र प्रेयाः प्रादयः॥ तत्र त्वमेव व्यापकत्वात् स्थिता विष्यं परिपासीत्यर्थः यः॥ ३१॥
यतस्तत्विश्वेश्वरी अतो विष्यं परिपासियतस्तत्विश्व्यात्मिका अतस्तत्तद्वारयसि॥ यतो भवती विश्वेशानासि ब्रह्मादीनां मयि स्तु
त्याः नस्तस्यि भक्तिन प्रायते विश्वाश्रया भवति॥ ३२॥

प.
उ. टी.
५२

देवीति॥ देदेविनोस्मान्मयः क्षणमात्रेण शत्रुभीतेः पालययथाधुनैव संप्रत्येवा सरवधान्नतः पालितवन्त्य
मित्येवमर्थः॥ सर्वजगतां पापानि श्राप्य शीघ्रं शमनं यच्च उत्पानानां पाकः फलदनकालस्तेन जनितानि
महोपसर्गात्मायां दीप्य शमनं यच्च॥ ३३॥ प्रणतानां मित्रि इदं सत्यं॥ ३४॥ देव्युवाच॥ वरदेति यं वरं य
मभीप्सितार्थं त्वत्पुण्यं प्राप्य यच्च॥ ३५॥ देवा ऊचुः॥ सर्वं वाधेति॥ सर्वं वासा वा वाधेत्यर्थः॥ ३६॥ देवि विना
शानस्य विषेशाणामेव॥ शुभादिनाशानवदेव॥ ३६॥ देव्युवाच॥ वैवस्वते नरे॥ अष्टाविंश

देवि प्रसीद परिपालय नोरिभीतेर्नित्यं यथा सरवधा दधुनैव सत्यः॥ पापानि सर्वजगतां प्रशमनं
याश्रुत्वा तपाकजनितानां श्रापमहोपसर्गिन॥ ३३॥ प्रणतानां प्रसीद तं देवि विष्वा नित्यं त्वारिणि॥ त्रै
लोक्यवासनामीशे लोकांतां वरदा भव॥ ३४॥ देव्युवाच॥ वरदा हं सरगणा वरयन्मनसं कृप
तं त्वत्पुण्यं यच्छामि जगतां मुपकारकं॥ ३५॥ देवा ऊचुः॥ सर्वं वाधा प्रशमनं त्रैलोक्ये स्थापितं स
वि॥ एवमेव तया कार्यं मम द्वैरिविनाशनं॥ ३६॥ देव्युवाच॥ वैवस्वते नरे प्राप्ते अष्टाविंशति मे पुगे
शुभो निशुभश्चैवान्यावुत्पत्य ते महासरो॥ ३७॥ नंद गोपपुत्रे जातौ यशोदा गर्भसंभवा॥ नतस्मा
नितमेष्टाविंशति संख्याकेः दोमडागमश्छांदसः पुगे वत्स पुगे तत्र कलिह्वारसंधावनपोरुत्पत्तिः॥ ३८॥ नं
देति॥ नंद गोपपुत्रे एषामहलक्ष्मणभूता॥ नंदा भगवता नामया भविष्यति नंदजा॥ कमलाक्षमकातिः
सा सकांतिकनकावरा॥ कमलकृष्णपाशाक्षैरलंकृतचतुर्भुजा॥ इन्द्रिका कमलालक्ष्मीः सा श्रीरुक्मावु
त्तासनेति॥ रहस्याक्तः॥ आस्थाः॥ शौरिरेन वराजं प्रादुर्भावः॥ ३९॥

सि
विष्वा
नित्यं
त्रै
लोक्य
संधा
वत्स
पुगे
तत्र
कलि
ह्वार
संधा
वनपो
रुत्पत्तिः
३८
नं
देति
३९

पुनरपीति॥ इयमपि हापरे नीते तत्रैव चतुर्थे गेयवती र्गोत्याहः वैप्रचिन्ता च॥ विप्रचित्रं वंशपात॥ ३५॥ ४॥ नन३
नि॥ एषारक्तदंतिका काल्यंशभूता॥ अत्रेदं ते सुपलक्षणं केशा युग्मं सार्ववयवेषु रक्तमस्याः अतएवा
स्फारक्तचामुशनेन व्यवहारः जयाकुसुमवर्णाभा रक्तं वरविभूषण॥ रक्तायुधारक्तनेत्रारक्तकुंचितम्
धेज्ज॥ रक्तदंती रक्तनखा रक्तदंष्ट्रा निभीषण॥ वसुदेव विशालाक्षा समरुपुगलस्ती॥ स्तनौ लंबावनि

पुनरप्यनिरोद्धे एणद्रूपेण पृथिवी तले॥ अवितीर्य रनिष्पामिवैप्रचिन्तां स्तदानवान॥ ३५॥
भक्षयंत्यांश्च तानुग्रान्ते प्रचिन्तां नमहासुरान॥ रक्तदंता भवेष्वतिदारिमीकुसुमायमाः॥ ४॥
ततो मां देवताः स्वर्गे मर्त्यलोके च मानवाः॥ स्तवं तो व्याहुरिष्यंति सततं रक्तिदंतिका॥ ४॥
भूयश्च शतवर्षिक्पामना हृष्यामनं भसि॥ मुनिभिः संस्तुता भूमे संभविष्याम्य योनिजा
ततः शतेन ते त्राणां निरीक्ष्यामि यन्मुनी॥ कीर्तयिष्यन्ति मनुजाः शताक्षीमिति मान
तः॥ ४॥ ततो हे मरिचलं लोकामात्मदेसमुद्भवैः॥

स्थलौककशावतिमात्रकौ॥ स्वभक्तान्यालये देषाभ
क्तिमालिङ्ग्यतिष्ठति एतद्वचनं च मुशालं लो गलं करैः॥ विभ्रती निया मलोक्तैः अत्र सर्वत्राहमिति निर्देशः
परस्परमपि शक्तीनामभेदाभिप्रायेण॥ ४॥ भूयश्चेति॥ अतं भसि कृपादिजलपूण्यायामपीत्यर्थः॥ अथो
निजाय घेदानीं पश्चात्तां देहादा विभावपवमेवत्यर्थः॥ ४॥ यद्यस्मान्मुनी निरीक्ष्यामि ततस्तस्यात्॥
॥ ४॥ वैवस्वतमन्त्रं तरे एव च त्वारिं शतमेयुगे शताक्षी शाकं भयं वतारः॥ तस्मिन् नवान्तरे शक्रचत्वारिंशान

प.
उ. टी.
५२

मेपुगेरतिलत्पीतं चोक्तेः ॥ तत्रैव दुर्गनामासुरवधः ॥ शाकंभरीस्तवनध्याय शाकंभरी जयन्नमन ॥ अक्षयामश्रु-
तेभूतिमत्र पानोदवारति ॥ मितिचनत्रैवकुसुमवर्णमहालवानीलान्यलविलोचना ॥ गंभीरणाभिसि-
वलीतनुमध्यामनोहरा ॥ सुकंकशाचंद्रभासाहृत्तपीनपयोधरा ॥ चतुर्भुजाविशालाक्षीवाणमंत्रंध-
नुस्तया ॥ पुष्पपल्लवमूलादिफलशाकसमुच्चयानुप्राणिनां जीवितायां यविभ्रतीनियामले ॥ धध ॥ शा-
कंभरीति ॥ एषापावत्यंशापव ॥ शाकंभरी ॥ शताक्षीसादुर्गसैवप्रकीर्तितः ॥ उमागोरीसतीचंडीकालिके

भरिष्णामिसुरशाकैराहृष्टैः प्राणधारकैः ॥ धध ॥ शाकंभरीनिविद्यानिंतदायास्याम्यहंभुवि ॥ न
त्रैवचवधीष्णामिदुर्गमाख्यमहासुर ॥ धध ॥ दुर्गादेवीतिविद्यातंतन्मेनामभविष्यति ॥ पुनश्चा-
हंयदामिमेदं कृत्वा हिमाचले ॥ धध ॥ रत्नांमिभूतयिष्णामिमुनीनां प्राणकारणान् ॥ तदामासु-
नयः सर्वे स्तोष्यन्त्यानममूर्तयः ॥ धध ॥ भीमादेवीतिविद्यातंतन्मेनामभविष्यति ॥ यदाकृणाव्य-
सैलौक्यमहावाधां करिष्यति ॥ धध ॥

शाकंभरीती शाकंभरीनीलवर्णेत्याद्युक्ते ॥ दुर्गनामासुरतत्रैव ॥ शाकं-
भरीवतारपव ॥ पत्रंमूलं करीरप्रफलकांडाधिभूटकाः ॥ त्वपुष्पकवचं चतिशाकंदशविधं स्मृतं ॥ अयं
दुर्गमाहरपुत्रः ॥ पुरुषात्रनेमृतिरिति ब्रह्मणोल्लुवरः ॥ अस्यवधेकालरात्रिदूतीति बोध्यम् ॥ तद-
धेभवत्यास्त्रिपुरात्रिपुरसुंदरीकामाज्ञाजभती ॥ वगलामुरीअश्वाहृटाक्षिन्मस्तामातंगपाद्याः ॥ शा-
कयदुतिरुद्रयामले ॥ धध ॥ दुर्गेति ॥ भीमंभयंकरं ॥ धध ॥ भूतयिष्णामीत्यत्र ॥ दयविशिष्टि ॥ धध ॥ भीमे-
ति ॥ भीमापिनीलवर्णवदष्टादशनभासरा ॥ चंद्रहासचंद्रमुंडशिरः पात्रवविभ्रती ॥ एकवीरकालरात्रि

निद्रान्द्रादृत्ययेत्युक्तिः॥ इयं काल्येशायव॥ पंचाशत्तमेव॥ त्र्युगेवैवसुतमन्तरे एव भीमावतार इति
लक्ष्मीतंत्रे॥ ययंचैत्रे पुत्रार्थिना पूज्या॥ आरुणाख्याः रुणानाम॥ ४८॥ तदेति॥ आमरं पाणिधनं भ्रम
रं॥ असंख्येयाः घट्टदा॥ यस्मिन् रूपे तत॥ ४९॥ आमरीति॥ तेजोमंडल इदं॥ आमरी चित्रकांती भूत
चित्रभ्रमरपाणिः सामहामारी निर्गीयते॥ महामाया महाकाली महा॥ क्षदा तस्या इत्युक्तेरियमपि काल्य

तदाहं आमरं रूपं कृत्वा संख्येयघट्टपदं॥ त्रैलोक्यस्य हि तार्थाय वधिष्यामि महासुरं॥ ४९॥ आ
मरीति च मां लोकास्तदा स्तोत्रं तिस्रस्त॥ इत्थं यदा नदा वाधादानवोऽप्याभविष्यति॥ ५०॥ तदा
तदावतीर्याहं करिष्याम्यरि संक्षयं॥ ५१॥ इति श्री माकंडेयपुराणे मावर्णिके मन्त्रे श्रीदेवी
माहात्म्ये नारायणस्तुतिः॥ ११॥ स्तो॥ ५॥ मंत्रा॥ ५५॥ मां गाये सर्वनाशय ऐष महा रतिं स्मर्य
यामिनमः साहा॥ देव्युवाच॥ एभिः स्तुतैश्च मां नित्यं स्तोष्यते यः समाहितः॥ तस्याहं सकलां
वाधां शमयिष्याम्यसंशयम्॥ २॥ मधुकैटभनाशं च महिषासुरघातनं॥ कीर्तयिष्ये नित्यं तद्वद्वधं॥

शायव॥ सर्वतम सर्वत्र वैवसुतं तरे एव घट्टितम च त्र्युगे भ्रातर्यवतार इति लक्ष्मीतंत्रे॥ इत्यमित्या युत्र एत
यि॥ ५॥ तदेति स्पष्टं॥ ५१॥ इति श्रीशिवभट्टसुतसतीगर्भजनागोजीभट्टकृती समशतीव्याख्याने प
कादशोऽध्यायः॥ १॥ देव्युवाच॥ एभिरिति॥ मधुकैटभवधादिलक्षणे रित्यर्थः॥ सकलामैहिकीण
रलौकिकी च॥ समाहितो न न्यमनाः॥ २॥ तदेवाह॥ मधिति॥ २॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श. व.
उ. टी.
५३

श्रोष्यंति च ॥ चात्पविष्यंति ॥ अष्टम्यामित्यादि मुख्यकालकथनं ॥ ३ ॥ नेति ॥ दुष्कृतं पापं ॥ दरिद्रशत्रु
न ॥ षड्जिनिदारिद्र्यं ॥ ४ ॥ शत्रुतः ॥ तिनशस्त्रेति संज्ञा भिन्नविषयं ॥ ५ ॥ तस्मादिनि ॥ सदानित्येहियं
तः ॥ तस्माहन्त्यं सुस्तिकल्याणं ॥ तस्यायत्तं मार्गः ॥ ६ ॥ उपेति ॥ माहात्म्यं कर्तुं महामारीभूमयं शत्रुता
महाजनद्वयं करीदेवता ॥ ततः समुद्रोद्भवो येषां तान् ॥ उपसर्गानुपद्रवान् ॥ तथात्रिविधं ॥ व्याधिरा

अष्टम्यां च वतुर्दृष्टानवम्यां चैकचेतसः ॥ श्रोष्यंति चैव ये भक्त्या मम माहात्म्यमुन्नमसू ॥ ३ ॥
न तेषां दुष्कृतं किंचिदुष्कृतोपानचापदं ॥ भविष्यति न दारिद्र्यं न चैवेष्ववियोजनं ॥ ४ ॥ श
त्रुता न भयं तस्य दस्युतो वा न राजतः ॥ न शस्त्रानलतो यो चात्कदाचित्संभविष्यति ॥ ५ ॥ तस्मा
त्समैतत्माहात्म्यं पठित्वां समाहितैः ॥ श्रोतव्यं च सदो भक्त्या परं स्वल्पयनं हितम् ॥ ६ ॥ उपसर्ग
न शोषास्तु महामारी समुद्रवान् ॥ तथात्रिविधमुत्पातं माहात्म्यं श्रामयेत्समम् ॥ ७ ॥ यत्रैतन्मत्स्ये
सम्यदि ॥ तस्मात्तन्मम ॥ सदानत हि मोक्ष्यामि सान्निध्यं तत्र मे स्थितं ॥ ८ ॥ वलिप्रदाने पूजा
यामग्निकाये महोत्सवे ॥ सर्वममेतच्चरितमुच्चार्य श्राव्यमवच ॥ ९ ॥

गृहेषादि नृपं ॥ आध्यात्मिकं ॥ भूतप्रेतादिजन्मभयभ्रमादि ॥ आधिसौनिकं ॥ दैवकृतं नववृषातदारि
द्र्याद्याधिदैविकं ॥ तद्दुष्कृतं मत्स्यात् ॥ मनिषं ॥ दिव्यं भो ममां तरिद्वेति त्रिविधमुत्पातं च ॥ १० ॥ यत्रो
ति ॥ यत्रापतने गृहे मम सत्सं वध्यो तत्र सम्यक् ॥ अथावधारण एवैकम् ॥ असवलितवर्णादिवा ॥ ८ ॥ व
लीति ॥ वलिप्रदाने देवतोदशेन पञ्चायुषहारः ॥ पूजागंधादिनार्चनं ॥ अग्निकायं ॥ देवीदेवतयो होमः ॥ म

हस्त्य पुत्रजन्म विवाहादि उच्चार्यमिति हि त्रिविधं २

फलमाह॥ ज्ञानतेति॥ ज्ञानताविधिज्ञेन॥ अज्ञानतातदन्तेन॥ विलिखितं एजं॥ तथावेधावेधप्रकारे
 ए॥ तन्माहात्म्यादीराणंदोसति॥ यथाकथंचिदपि कृतमेतन्मनीहिष्णामि॥ अंगीकरिष्यामीत्यर्थः॥ चरमं
 मध्यः धानुगणे वाहलकोक्तं मनीहिष्णानुपहरणार्थः॥ १०॥ शरदिनि॥ शरकाले॥ आश्विनशुक्लप्रतिपदमा
 रभ्यक्रियमाणं उगात्सवदृषा॥ याचर्वाषिकीवर्षशब्देवर्षादौलादाणिकः॥ तेनैवैवशुक्लप्रतिपदमारभ्य

ज्ञानताज्ञानतावापिवलिपूजां तथा कृतं॥ मनीहिष्णाम्यहं मीत्यावद्भिरोमेतथा कृतं॥ १०॥ शरकाले म
 हापूजाक्रियते याचवाषिकी॥ तस्याममैतन्माहात्म्यं श्रुत्वा भक्तिः संमलितः॥ ११॥ सर्ववाधाविनि
 मुक्तो ध्यानसुतानित॥ मनुष्यो मत्प्रसादेन भविष्यति न संशयः॥ १२॥ श्रुत्वा ममैतन्माहात्म्यं तथा
 चोत्पन्नयशुभाः॥ पराक्रमं च युद्धेषु ज्ञायते निर्भयः पुमान्॥ १३॥ रिपवः संक्षयं यांतिकल्पाणं चोपप
 यते॥ नंदते च कुले पुंसो माहात्म्यं मम शृणुतां॥ १४॥ शान्तिकर्मणि सर्वत्र तथा उः स्वप्नदर्शने॥ शर
 पीडासु चोपासमाहात्म्यं शृणुयात्सम॥ १५॥ उपसर्गः शमं याति प्रहपीडाश्च दारुणाः॥ उः स्वप्नं च
 नृभिर्दृष्टं स्वप्नमुपजायते॥ १६॥ बालग्रहाभिभूतानां बालानां शान्तिकारकम्॥ संवातभेदे च

क्रियमाणं चैतत्पर्यं॥ श्रुत्वेति पठनेन स्यात्प्रपलक्षितं॥ परममन्त्राणि॥ ११॥ सर्वावासावाधाचेत्यर्थः॥ १२॥
 उत्पन्नयः प्राड्भावात्॥ द्वितीयां प्रथमा॥ पराक्रमं चेति पूर्वोत्तरयुद्धेष्वित्युपलक्षणं॥ १३॥ उपपद्यते
 प्राप्यते कुले च नंदते वर्धते॥ १४॥ शान्तिकर्म॥ उपसर्गोऽतिवर्तककर्मतस्मिन् ततस्थानेऽत्यर्थः॥ अन्य
 सप्तम्योऽपि धार्यः॥ १५॥ नंदते विवृणोति॥ उपसर्गोऽति उः स्वप्नसप्तमशब्दौ तत्कालेन पुसकावपि॥ १६॥ क

तपहाः एतल्लयः संवातभेदे मनी विवृणोति॥ १०॥

६.
 ५. सी.
 ५५

२३
 २४
 २५
 २६
 २७
 २८
 २९
 ३०
 ३१
 ३२
 ३३
 ३४
 ३५
 ३६
 ३७
 ३८
 ३९
 ४०
 ४१
 ४२
 ४३
 ४४
 ४५
 ४६
 ४७
 ४८
 ४९
 ५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

उत्तेजनात्तद्व्याप्तसूचकादीनां ॥ १५ ॥ पश्चिन्त्यादिस्त्रोकद्वयनेकान्तयि ॥ यशुर्वलिः अर्धोः घ्रांगः आयः ।
 क्षीरं रुषा प्राणिदधत्तनतलानिचयका ॥ सिद्धार्थकाश्चैव स्य घ्रांगो चैः प्रकीर्तितः ॥ १६ ॥ विप्राणामिति
 प्रोक्तानीयेः पंचामृताभिषेकादिभिः अत्येविविधाभोगाः स्रगादयः त्रदानैः मउद्देशेन विप्रेभ्यो दीयमा
 नेर्वासांलंकारादिभिः एते रत्ननिर्माणक्रियमाणो यो यत्सरेण प्रीतिर्भवति ॥ २ ॥ साम्मिन्सचरिते सकृत्कृते इत्य
 थः ॥ अथ एवमुपलक्षणपठनस्यापि अवलोक्य अधिकफलतमिति कश्चित् ॥ अतमिना युज्यते इत्यर्थः ॥ १७ ॥ नमस्त

विप्राणां भोजनैर्होमैः प्रोक्षणीयैरहर्निशं अन्यैश्च विविधैर्भोगैः प्रदानैर्वत्सरेण वा ॥ २० ॥ प्रीति
 र्मे क्रियते सास्मिन्सकृत्सचरिते श्रुते ॥ श्रुतं हरिनिपातानि तथा गेयं प्रयच्छति ॥ २१ ॥ रत्नां करो
 निधने भोजनमात्रं कीर्तनमम ॥ पुद्गेषु चरिते यन्मे दृष्टुदैव्यनिवर्हणं ॥ २२ ॥ तस्मिं कृते वै रिक्त
 तं भयं पुंसां न ज्ञायते ॥ पुण्याभिः स्तुतया वा श्रया श्रज्ज्याधिभिः कृताः ॥ २३ ॥ ब्रह्मणो च कृता
 स्तास्तु प्रयच्छन्ति शुभं मतिं ॥ अरण्ये प्रांतरे वा पिदावापि परिकरिताः ॥ २४ ॥ दस्युभिर्वा हतः शू
 न्येऽपि तो वापि शत्रुभिः ॥ सिंहव्याघ्रानुयातो वा वनवा वनहस्तिभिः ॥ २५ ॥ राजा कुहेन वा जप्ता
 वध्या वधगतापि वा ॥ आचूरीतो वा वाततस्थितः पातमहालो व ॥ २६ ॥

नमोऽकीर्तनं सदित्यर्थः ॥ युद्धे धिन्युत्तरात् ॥ तस्मिन्निति ॥ पुष्पाभिः स्तुतयो याश्चेत्यनेन नारायणी
सूक्तं ॥ नमो देवादि कंच सूक्तं सूक्तं ॥ तथा ब्रह्मणा ऋषिभिः सह ॥ या पुष्पाभिः कृता महिषात्तकरी सूक्तं
रूपा इत्यर्थः यथा तस्मिन् ऋषीणामपि कर्तृत्वं ॥ तथा प्रागेव निरूपितं ॥ कृता इति चट्टा इत्यर्थः ॥ लक्ष्मीं
त्रैकवाक्यं तादित्यर्थः ॥ एवैवैतानि सर्वाणि स्तोत्रान्यकृतकान्यनादीनीति बोध्यम् ॥ २३ ब्रह्मणेति ।

नं स्वादेत्यादिरात्रिसंक्रुपा ॥ शुभं मोहाभ्युदयसानधनी ॥ प्रयच्छंति देदानि अरण्ये इत्यादि श्लोक चतुष्टमेका
तयि ॥ अंतरेदरमन्यमार्गे ॥ अरण्य इत्यस्य दावा ग्रीत्यादिना त्वयः ॥ अंतरेदरमन्यमदस्युभिरित्यादिना त्वयः ॥ केव
ले प्रामेत्यादस्युभिरित्यादिना त्वयः ॥ २४ ॥ दस्युभिरिति ॥ अन्त्ये निरर्जने ॥ इदमुत्तरात्तयि ॥ वनरस्त्रिभिरित्यस्य
वृत्तौ वेति शेषः ॥ २५ ॥ राज्ञेति ॥ क्रुद्धेन राज्ञा च वध्या इत्यादि प्रत्ययः ॥ सर्वं वधा समुच्चये ॥ महार्णवे शान्ते
स्थितो वा ते वा हर्षितश्चाकूलितश्च ॥ २६ ॥ एतत्सुचेति ॥ सर्वस्वावाधासु महापीडासु वेदनया दुःखेनाभ्यर्दि

एतत्सुचापि शास्त्रेषु संग्रामे भृशदारुणे ॥ सर्वावाधासु चोरासु वेदनाभ्यर्दितोऽपि वा ॥ २७ ॥ स्मरन्म
मेतच्चरितं तरो मुचेत संकटात् ॥ मम प्रभावात्सिंहाद्यादस्योत्तरिनस्तथा ॥ २८ ॥ दृष्टा देवपलायने
स्मरन्सुरितमम ॥ अचिरुवाच ॥ इत्युक्तसाभगवती चंद्रिका चंद्रविक्रमा ॥ २९ ॥ पश्यन्तामेव देवा
नां वृत्तं वा तदधीयत ॥ तेऽपि देवानि गतं काः स्वाधिकागन्तया पुरा ॥ ३० ॥ यज्ञभागभुजः सर्वे चक्रु
र्विनिहितारयः ॥ देव्याश्च देवानि हतेभ्यो भदेवरिणो युधिः ॥ ३१ ॥

यु ॥ २७ ॥ स्मरन्निमित्तमुच्येते निर्वर्तकत्वेन उ. संकटे उ. एतं ॥ उत्तरादे
मुत्तरात्तयि ॥ २८ ॥ दृष्टा देवेति ॥ मम चरितं स्मरन्तः मम प्रभावाद्दृष्टान्पलायन इत्यन्तयः ॥ उत्तरादस्य अ
चिरुवाचेत्यादिः चंद्रोदारुणः ॥ २९ ॥ पश्यन्तामिति ॥ अनादरेषु ह्रीं ॥ अंतरभीयते निर्वर्तकत्वेन उ.
निरातंकानिर्भयाः ॥ ३० ॥ देव्याः शेष देव्याः ॥ ३१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

३.री.
५५

आयुः प्राविशतः ॥ ३२ ॥ उपसंहरति ॥ एवमिति ॥ संभूयादृश्या गीग्रा ३३ ॥ ३४ ॥ जगामेति ॥ सराजने
पुष्पैश्चैव ॥ एवमपि ॥ ६ ॥ देवीसूक्तं ॥ अथैवदप्रसिद्धमहं विष्णुमि रित्यादीन्त्येके ॥ श्रीसूक्तमोयवंगप्रसि
द्धमित्यने ॥ वक्तुं देवीसूक्तं नमो देव्याऽत्यादिकं पंचमाध्यायस्थसूक्तं नृपं ॥ तच्च सर्वदेवताकृतस्या
यामहात्म्याः स्तोत्रं शुभादिभिरुपायैर्भिर्ब्रह्मादिभिर्देवैर्देष्टुं ॥ सर्वज्ञेशपरिहारेश्वर्यादिफलकं ॥
तत्कामाभ्याताभ्यातम् ॥ अनुपदंशु तत्तादु द्विसात्रिहितताच्च दमेव देवीसूक्तपदेन गृहीतमुचितं ॥ ल
३ निष्प्रोमाकाऽयपुगणे सावर्णिके मन्त्रे श्रीदेवीमहात्म्ये फलानुवर्तनो नाम द्वादशाध्यायः १२ मंत्रा ४६ श्लोक ४४

जगाम सद्यः सचैव प्रणम्य महामुने ॥ संदर्शनाय मेवायानदीपुलिनसंस्थिताः ॥ ६ ॥ सचैव
प्रसन्नपक्षे देवीसूक्तं परं जपन ॥ तौ तस्मिन्पुलिनं देव्याकुलामर्तिमहीमयी ॥ ७ ॥ अहंरात्र
कृतस्तस्याः पुण्यधुपाग्नितर्पणैः ॥ यत्तारागैर्निरागततन्मनस्यैव समाहितौ ॥ ८ ॥

ददतस्तोवलिचैव निजगजासृष्टितं पयंसमाययतोस्त्रिभिर्वैष्णवतान्नोः ३२ परितृष्टा जगद्ग्रीष्मदां ग्राहचंद्रिका ३३
देवुऽवाव ३४

स्वीतेत्रसंमत्प्रायमर्थऽनिप्रागेव निरूपितमित्यपरे ॥ प्राणधः ॥ संस्थितं वीजं हुताशने त्रिकोण
विंदुना दाह्यं प्राणिकारि नमो तत्कम ॥ अत्रिका सिद्धिं देयं देवीसूक्तं परं स्मृतमिति ॥ क्वचित्पठते ॥
अहंरात्रे ॥ अपितर्पणं होमः ॥ पुण्यधुपाग्नितर्पणं ॥ आदाय तारागैः ॥ अल्पाहारो न
तौ निराहारो न क्ताहारो ॥ अनेन हटयोगः सूचितः ॥ तन्मनस्यैव देवीमनस्यैव समाहितौ न्यत्यक्तवासी

७
३४

देव्याऽत्यपादानेपंचमी ॥ १० ॥ **सूर्योदिति ॥** सावर्णिर्भवितामनुरित्यस्य पुनरावृत्तिर्वद्यमाणकात्यायणी
 नेज्ञात ॥ अनेमनुरित्यनेनसावर्णिरित्यारभ्यसावर्णिर्भवितामनुरित्येतोयमहामालामंत्रश्चिस्चय
 ति ॥ तदुक्तं लक्ष्मीतंत्रे सस्यगद्दिस्थितासेयं जन्मकर्मवृत्तिलुति ॥ एतौ द्विजमुखा न ज्ञाता अधीया
 नोनरे सदा ॥ विधूयनिगिलां मायां सम्यक् ज्ञानं ॥ समश्नुते ॥ सर्वो ॥ सपदश्रीमोतिधुनोति सकला पद
 पुनः सावर्णिर्भवितामनुरिति

यदेवेद्यावरं लब्ध्या सुरथः क्षत्रियर्षाभः ॥ १० ॥ **सूर्यो जन्म समासाद्य सावर्णिर्भवितामनुरिति ॥**
 इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे सावर्णिके मन्त्रे तरे श्रीदेवीमाहात्म्ये सुरथवेषपयोवरप्रदानं नाम त्रि
 षोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ **श्लोक ॥ १० ॥ मंत्रा ॥ १६ ॥** सांगायै सर्ववीजाधिष्ठात्र्यै सुरथवेषपवरप्रदा
 ने महाहूतिं स्मर्पयामि नमः स्वाहा ॥

इति सावर्णिर्भवितामनुरिति ॥ द्विजमुखान् ज्ञातेत्यनेनाष्टम्यावाचतुर्दश्यामित्यादिकीलकोक्त
 प्रकारेण ज्ञानं सूचितमिति सर्वेषु सिद्धिः ॥ इति कालोपनाय श्रीशिवभट्टसत्तमतीर्णभेजनामोज्ञी
 भट्टकृतसप्तशतीव्याख्याने त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ **श्रुभक्तमस्तु ॥** चैत्रमासकृत्सपदे द्वादशौ भृगवा
 षष्ठकसरे ॥ पुरंदारे गणेशो एतल्लिखितं पुस्तकं मया ॥ अष्टौ वंद्ये अश्वालिके नमानयनिकश्च न सश
 स्तु ॥ षष्ठकसंभट्टकोकापीलवासिनी स्वाहा ॥ १० ॥

संख्या